

ЎЗБЕК ХАЛҚ ДОСТОНИ

МАЛИКА АЙЁР

Тошкент
«Янги аср авлоди»

УДК: 821
ББК 84(5Ўзб)2-5

Малика айёр. /Ўзбек халқ достони. — Т.: "Янги аср авлоди», 2010. — 256 бет

ISBN 978-9943-08-689-0

УДК: 821
ББК 84(5Ўзб)2-5

Айтувчи:
ФОЗИЯ ЙЎЛДОШ ЎҒЛИ

Ёзиб олувчи:
МУҲАММАДИСА ЭРНАЗАР ЎҒЛИ

Нашрга тайёрловчи:
ХОДИ ЗАРИФ

Тўлдириб қайта нашрга тайёрловчи:
ЗУБАЙДА ҲУСАИНОВА

ISBN 978-9943-08-689-0

© Ўзбек халқ достони. «Малика айёр»
© «Янги аср авлоди», 2010 йил

МАЛИКА АЙЁР

Гўрўғлининг юртини Чамбил дейди. Чамбил қандай? Чамбил шундай Чамбил: олтмиш обхонали, етмиш жевахонали, саксон сардаболи, тўқсон тўпхонали Чамбил. Чамбил элида Гўрўғли зўравор, қирқ олти сардор, тўрт ярим лак бедовсувор чилтонларнинг бири, Соқибулбул деган сайиси бор. Гўрўғлининг зўр деб таърифи кетган, зарбаси тошдан ўтган, ол Гўрўғли келди деса йиғлаб ётган, боласини юпатган, Исфаҳонда ишлатган, қиличининг ишлови етган. теккан омон қолмасин деб заҳарнинг сувин ялатган, Чамбилда давронни суриб ётир Гўрўғли султон.

Ана энди бир кунлари Чамбилда даврон суриб, қирқ йигити билан, Ҳасан Авази билан, қанча амалдори билан суҳбат қуриб ўтириб, Соқи деган хизматкорини чақириб: — Соқижон Фирқўк отни абзалаб, чоқлаб олиб кел, — деди. — Фиротни минсам, Шакар кўлига борсам, довул туйиб қўлга қушимни солсам, Шакар кўлидан сўна-суқсурни олсам, сўна-суқсурни олиб келиб қирқ йигитга чулон берсам, — деди.

Бу сўзни Соқибулбул эшитиб, Гўрўғлига айтди:

— Э, Гўрўғлибек, бу ойни нима ой дейди, сафар ойи дейди. Сафар ойинда ўн саккиз пайғамбар сафар қилди. Ўн саккиз пайғамбар ҳам сафар қилиб йўлдан омон келган эмас. Амир Ҳамза бул ойда сафар қилди. Уҳуд тоғида шаҳид бўлди. Айюб пайғамбар сафар қилди, тапига курт тушди. Зикриё пайғамбар сафар қилди, бошига ари келди. Яҳё пайғамбар сафар қилди, ул киши ёш ўлди. Шундай азизлар, сафар ойида сафар қилиб омон келган эмас; шундай одамлар омон келмаганда сенинг ҳаддингми бу сафар ойида сафар қилиб омон келмак?! — деди.

Бу сўзни Соқи айтди кўринг. Гўрўғли мардди ғайрати ғайратга етди, аччиги чиллали қишдай муртига чаппа қайтди. «Менинг шаштимни қайтардинг», — деб Соқиға қараб

ҳар тебранди; ҳар тебранганда қуймучи ерга тўрт энли ботди. Бу сўзни Гўрўғлидан Соқибулбул эшитиб, Гўрўғлининг аччиғи келганини билиб, тош таблага қараб бурилиб, Фиротга жўнаб кетди.

Ҳамиша бундан илгари Фиркўк отга бир соат, икки соат илгари чилтанлардан хабар келиб турар эди. Лекин Гўрўғлининг бу шикорида Фиркўк отга хабар келган йўқ эди. Фиротнинг кўнглига келди: «Менга чилтадан хабар келгани йўқ эди. Бу Соқибулбул бир нимага келаётир экан», — деди. Бу ёқдан таадди еб келган Соқи кўнглини хушлади, нарҳини сўрамасдан Фиркўк отнинг жиловидан ушлади. Хоннинг назаркарда Фироти Соқининг белбоғидан тишлади, олиб ерга бир урди. Соқи боёқиш ўрнидан тўққиз юмалаб турди.

— Кўринг, Соқи мардди қилиб ётир сиёсатди: Ёмонлагур жайратмасам, ёйга чоқлаб отмасам, бефарзандни йиглатмасам, катта чорак гўшингни бир тангадан сотмасам, ўзимнинг тегишимни фингқиллатиб ютмасам, — деб шиқирлатиб сари ёйни тортди, ёйнинг ўқи яшиндай бўлиб оқиб кетди, тош таблани тешиб ўтди, ақли шошиб хоиннинг Фироти таппа тушиб ётди, от ўзини ўнгаргунча Фиротнинг жиловини Соқибулбул ушлаб, Фиротни эгарлаб, чоқлаб, олиб келиб Гўрўғлига тўғри қилди. Гўрўғли Фиркўк отнинг белига миниб, бўз тарлон қушини қўлига олиб, Соқига қараб айтди:

Ўзимнинг ҳолимни ўзим билайин,
Зебит чўлга, Шакар кўлга борайин,
Довул туйиб, кўлга қушим солайин,
Келиб қирқ йигитга чулон берайин,
Соқижон, танингдан бошинг юлайин.

Кўринг, Гўрўғли мардди, минди бедов отди, қистаб йўл тортди. Зебит чўлдан Шакар кўлга етди. Кўлга бориб, довул туйиб, қушни солиб шундай қаради, худонинг қудрати, пирнинг каромати шундай чўлда бир кўрғони азим пайдо бўлди. «Қандай кўрғон экан?» — деб Гўрўғли борди. Кўрса шундай кўрғон: кўнгираси пўлатдан, дарвозаси зумраддан, бўсағаси Бағдоддан. Шундай очиб ичкари кирди. Ичкари кирса олмалар пишиб ётир, тагига тушиб ётир; гуллар очилиб, булбуллар бир-бирига чақ-чақ учуриб ўтирибди. Уч кўшк:

ичкима-ички, зинапоя, зертанг-забартанг жойлар тузалган, яхши тўшаклар тўшалган, сувлар сепилган намоийшга чини гужумлар тикилган, гужумнинг соясига жинқарча, мусича муроталибачча — жамъи қушлар йиғилиб ўртада бир лайлакни созанда қилиб айттириб ўтирибди.

Бу аломатни Гўрўғли кўриб, ҳайрон бўлиб туриб эди, осмондан бир кўк каптар қуюлиб келиб, бир оғнаб туриб, бир сурҳоил гардан, офатижон, писта даҳан бир ажаб нозанин пари бўлиб турди. Бу парининг жамолига Гўрўғлибек қаради: ирқи олмадай пишган, қора зулфи оч белига тушган, кўрганнинг ақли шошган, жамолига ою кунлар талашгап, ажаб бир паризод. Буни Гўрўғли султон кўриб, ошиқи беқарор бўлиб, ул паризодга қараб: — Асли жойинг мамлакатинг қаерда? — деб сўраб турибди:

Давлатимдан шоли-шолдам ўрайман,
Гул тарзим сарғайиб сенга қарайман,
Гул юзли жононим, сендан сўрайман,
Бир пари-пайкарим, қайдан бўласан?

Остимда бедовим ўйнар юз алвон,
Олмос пўлат белда, эгнимда қалқон,
Арзимни эшиттин, эй пари-пайкар,
Чехраси хандоним, қайдан бўласан?

Зарафшон зулфингга урибсан шона,
Хиноли қўлларинг бўябсан қона,
Юсуф каби мени солма зиндона,
Зулайҳо нишоним, қайдан бўласан?

Бошингга кийибсан мурраси тожи,
Кўрган одам гул юзингнинг муҳтожи,
Кўзимнинг равшани, бошимнинг тожи,
Ғамзаси пайконим, қайдан бўласан?

Яна баҳор бўлса, очилар гуллар,
Гулни кўрса маст бўп сайрар булбуллар,
Малойик суратли гул юзли дилбар,
Ростин дегин дилбар, қайдан бўласан?

Дардли қул дардимни кимга ёраман,
Айрилиқ ўтига бағри пораман.
Шаҳринг, отинг айтсанг излаб бораман,
Малойик суратли, қайдан бўласан?

Гўрўғли дер жигар–бағримни доғлаб,
Бор умрим юрсам сени сўроғлаб,
Шаҳринг айтсанг излаб бораман,
Ростин дегин дилбар, қайдан бўласан?

Ана шунда Паризод Гўрўғлидан бу сўзни эшитиб, ўсган элини, соғу сўлини, шаън-шавкатини, манзил-жойини Гўрўғлига баён этиб бериб бир сўз деб турибди:

Давлатингдан шоли-шолдам ўрасанг,
Кеча кўрган тушни кундуз жўрасанг,
Бир пари-пайкар деб мендан сўрасанг,
Мен ҳам шаҳри Шабистондан бўламан.

Мен келганман одамзоднинг қастидан,
Изласанг топмайсан ернинг устидан,
Бир манзилим кун чиқмаган «гўристон»,
Мени сўрсанг «гўристон»дан бўламан.

Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Истамбулда бир дўстим бор, Зулфизар,
Энамнинг отидир парийи Сипар,
Отамнинг отини Қосимхон дерлар,
Шаҳримнинг отини Торкистон дерлар,
Бор, Гўрўғли Торкистондан бўламан.

Мавж урганда дарёдайин тошарсан,
Ўлмасанг, дунёда узоқ яшарсан,
Уч юз олтмиш Асқартоғдан ошарсан,
Ундан сўнгра Қизилқумга тушарсан.

Сўраб борсанг Кўкламтоғдай тоғи бор,
Кўкламтоғда Боймоқ девдай деви бор,
Қистаб юрсанг олтмиш йиллик йўли бор,
Маликада майлинг бўлса сўрай бор.

Сиздай беқдан жонин бормикин аяр,
Сўрай борсанг Гўрўғли бек номдор,
Келдингми тўрам деб қулочин ёяр,
Торкистон шаҳрида Малика айёр,
Албатта сўраб бор, Гўрўғли номдор.
Бор, Гўрўғли Торкистондан бўламан.

Бу сўзни Малика Гўрўғлига айтиб, бир ағанаб туриб,
каптар либосини кийиб, фалакка парвоз қилиб, учиб жўнай
берди. Кўшк-айвонлари ҳам фалакка равоқ-қўрғонлари
билан кўчиб жўнай берди.

Бу аломатни Гўрўғлибек кўриб, хафа бўлиб, қўлидаги
бўз тарлон қушнинг жиғовулини олиб, «Бор, сен жонивор
ҳам менинг қўлимда қолиб нима бўласан?», деб бўшатиб
қўйиб юборди. Бўз тарлон қуш ҳам фалакка учиб кетди.
Шунда Гўрўғли Фиротнинг бошини буриб, Чамбилга қараб
йўлга кириб, кўзини ёшлаб, ўзини отнинг ёлига ташлаб, бу
сўзни айтиб бора берди:

Жоним Фирот, молим Фирот,
Сени минган топар мурод,
Дам-бадам етқиз Чамбилга.

Шакар қўлга овга келдим,
Бир пари-пайқарни кўрдим,
Ёр ишқидан ғамга тўлдим,
Ололмасдан энди ўлдим,
Дам-бадам етқиз Чамбилга.

Хафа фалак солди зулм,
Обод бўлғай ўсган элим,
Сенсан назаркарда фирим,
Дам-бадам етқиз Чамбилга.

Айрилиққа бағрим доғлаб,
Фироқида қонлар йиғлаб,
Юрсам мен ёрни сўроғлаб,
Дам-бадам етқиз Чамбилга.

Жоним Фирот, молим, Фирот,
Еминг кишмиш, тўрванг банот,
Сени минган топар мурод,
Дам-бадам етқиз Чамбилга.

Бу сўзни Гўрўғлибек айтиб, кеч бўлайин деганда отини терлатиб Чамбилга кириб келди. Соқи шундай қараса, Гўрўғли соғ бориб, саломат овдан келаётир. Соқи Гўрўғлини кўриб: «Вақти-замоним тўлган экан, куним битган экан, ажалим етган экан, бояги гапни бежой айтган эканман. Бу соғ бориб, саломат овдан келди». Гўрўғлининг тарзига Соқи қаради. «Сўна-суқсур овлаб келаман», деб кетган Гўрўғлининг қўлида бўз тарлон қуши ҳам йўқ, сўна-суқсури ҳам йўқ. Бекорга кўтарилиб, отини терлатиб, бир ўзи шумпайиб келибди. Бунини Соқи кўриб, отнинг жоловини ушлаб кўнглини хушлаб: — Гўрўғлижон, ўзингнинг ҳолингнинг ўзинг билганинг қани, майдонли кун Фиротингни елганинг қани, Зебит чўлга, Шакарқўлга борганинг қани, дабил туюб қўлга қушни солганинг қани, Шакарқўлда сўна-суқсур олганинг қани, келиб қирқ йигитга чулон берганинг қани, менинг танимдан калламини олганинг қани, бизга сецинг совға-широлга олиб келганинг қани? — деди. Бу сўзни Гўрўғли эшитиб:

— Соқижон, сен ҳам чилтонларнинг бири, мен ошиб гапирибман. Бу феълимга тавба қилибман, — деб Фиротини Соқига бериб, қирқ эшикли чиллахонасига кириб, кўкрагини нам ерга бериб, хафа бўлиб ётди.

Орадан ҳафта-ўн кун ўтди. Туркман элининг дов-жанжали кўпайиб кетди. Гўрўғлининг Аҳмад тоғаси йигитларни йиғиб айтди: — Эй йигитлар, Гўрўғли туркманларнинг беқлигини ўхшатолмайди шекилли, мени гиламга солингллар, бардор-бардор қилиб Гўрўғлининг тахтига миндиригллар, Туркман элининг дов-жанжалини сўрайин, Гўрўғлидан келган бало бўлса кўрайин.

Бу сўзни Авазхон эшитди, отасини излаб келди, чиллахонага етди. Бориб қараса отаси — хон Гўрўғли нам ерга бағрини бериб ётибди. Авазхон отасини бу аҳволда кўриб олисдан ҳолу аҳвол сўраб бир сўз деб турибди:

Ота, эшит мен айтган нолишимни,
Сел қилиб тўқарман кўздан ёшимни,
Оч кўзингни, кўтар, каъбам бошингни.

Сардор беклар қилди элда маслаҳат,
Қўлингдан кетмасин Чамбилдай элат,
Бу ётишинг, ота, сенга не ҳожат?
Қўлингдан кетмасин Чамбилдай элат.

Ота, эшит менинг айтган тилимни,
Сен туриб сўрагин Чамбил элингни,
Ота хафа қилма мендай улингни,
Бу рафлатдан туриб сўра элингни.
Меҳрибоним, каъбам, отам тур энди,
Жоним ота, меҳрибоним тур энди.

Бу сўзни Авазхон ўғлидан эшитиб, унга қараб бир сўз
деб турибди:

Авазхон, қулоқ сол айтган тилима,
Қаҳрлансам қиров турар муртима,
Ўзим ўлмай, ким келади юртима,
Келган душманларни баён айлагин.

Болам менга хабар бергин душманни,
Қилиб қўяй, душманларнинг ишини,
Хафа бўлма ўғлим менинг ишимдан.

Хазон бўлиб боғда гуллар сўлдимми?
Олло менинг ақду хушим олдимми?
Арбайтиндан элга душман келдимми?
Бирор турли ҳукми равон қилдимми?

Шовқинга иргийди араби тулпор,
Шакаркўлга овга бордим муқаррар,
Ваъда бериб келди пари зулфақдор,
Ёр ишқидан мен тортарман оҳу зор.
Қандай душман келди элга боякбор?
Душманлардан хабар бергин Авазхон.

Бу сўзни Авазхон отасидан эшитиб, унга қараб бир сўз деб турибди:

Ота, эшит менинг айтган тилимни,
Хизматкор айлагин Аваз улингни,
Опкеп берай, ваъда берган ёрингни.

Остимга миндирсанг қиз белли тулпор.
Шикор қип отлансам кўп узоқ йўллар,
Олиб келиб берай пари зулфақдор,
То ўлгунча Аваз ўғлинг хизматкор.

Дунёнинг воҳими сизга не даркор?
То ўлгунча Аваз ўғлинг хизматкор,
Ота, эшит менинг айтган сўзимни,
Опкеп берай кўрган сарвинозингни.
Ҳар на хизмат сенга мендан лозимдир,
Хизматкор айлагин Аваз қулингни.

Гўрўғли Авазхон ўғлидан бу сўзни эшитиб, унга қараб бир сўз деб турибди:

Майдон бўлса сотар эрдинг ширин жон,
Олмосингдан қуяр эрдинг қирмиз қон,
Бу хизматга бел боғлама, Авазжон.

От чопса гумбурлар тоғнинг дараси,
Ботирни илгратар найза яраси.
Бу хизматга бел боғлама Авазжон,
Талаб қилма Чамбил элнинг тўраси.

Ҳар нечук номардга кўпгил бермагин,
Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
Узоқ яша, кўп йилгача ўлмагин.
Бу хизматга болам талаб қилмагин,
Девларнинг қўлида ғариб ўлмагин,
Бу хизматга болам талаб қилмагин,
Ғариб бўлиб душман қўлда қолмагин.

Бошимиздан кетгай ганимли туман,
Фарибликда эгам бўлгай меҳрибон.
Бу хизматга бел боғлама, Авазжон,
Айтган сўзим олгин энди бўзўғлон.

Бу сўзни Авазжон отасидан эшитиб, юраги тошиб, кўнгли
жўш уриб, отасига қараб бир сўз деб турибди:

Мен йиғлайман аҳволингга зору зор,
Бу хизматга мен борарман муқаррар,
Шу хизматга ота ўзим бормасам,
Отажоним ўғлим деганинг бекор.

Шунда Гўрўғлибек Авазжондан бу сўзни эшитиб:

— Аваз ўғлим, бу сўзни бежой айтдинг. Бу айтган сўзинг
кўп ёмон бўлди, энди ҳар нима бўлса бормасанг бўлмайди.
Сен қасамёд қилдинг. Ҳар нима бўлса борасан, — деди.
Шундай қилиб, ота-ўғил чиллахонадан чиқиб жўнаб кетди.
Далага чиқиб Соқибулбулни чақириб:

— Боғда очилган гулим, чамандаги булбулим, Авазжон
улим Торкистон шаҳрига — Малика парига бормоқ бўлди.
Соқижон Фиротни афбзаллаб, чоқлаб, эгарлаб Авазжонга
олиб келиб бер, — деди.

Соқи Фиротнинг қошига борса, хоннинг Фироти сағриси
тошиб, ёли қулоғидан ошиб, учадиган қушдай, қулоқлари
қамишдай, ҳар кўзи таркашдай бўлиб, юлдузни кўзлаб, та-
раққос бойлаб, ўйнаб турибди. Отга қараб Фиротни таъриф
қилиб, Соқибулбул бир сўз деб турибди:

Йилқи ичинда ўзи келган синлидир,
Товушқон туёқли, марол беллидир,
Арсат кунда ажаб ҳоллидир,
Қимматбаҳо эрмиш хоннинг Фироти.

Минганларнинг етар мақсади.
Қўлтигида тўрт ярим газ қаноти.
Чу деса ўзади осмонда қушдан,
Ҳеч камлигинг йўқдир йўрға юришдан.
Умид қилар ҳар шаҳарда бувишдан,
Асл тулпор эмиш бекнинг Фироти.

Сени минган беклар дарёдай тошди,
Бир кунлари Эрам боққа етишди.
Эрам боғда девлар билан савашди,
Девларни исломнинг динига қўшди.
Ўн ярим лақ девга зўрлик етқариб,
Шовруб шоҳнинг барно қизин об қочди.

Гул Эрамдан олдинг ой Хиромонни,
Зангор элдан олдинг Орзигул ёрни,
Заррин элдан олдинг Машриқо ёрни,
Исфаҳондан олдинг ой Интизорни,
Арзирумдан олдинг Далли зулфдорни,
Энди излаб Маликадай айёрни,
Пари излаб кўрдинг неча шаҳарни,
Бекнинг оти назаркарда тулпордир.

Соқидан бу сўзни Фирқўк от эшитиб, анча кўтарилиб
қолди. Соқи отни яланғочлаб, кашлаб, эгарлаб берайин деб
турган ери:

Оша элга борган тортар хўрликни,
Аваз ўғлон бугун қилар эрликни,
Бисмилло деб солди отнинг белига,
Кимхоби майиндан бўлган терликни.
Мард бўлганлар кўрар экан дурбини,
Усталар ишлатар пўлат қиргини,
Бисмилло деб солди отнинг белига,
Зарлигу зарбобдан бўлган чиргини.
Чиргининг устига қўйди белликни.
Боз устидан ташлаб жаҳалдирикни,
Мулалар ўқийди зору забарни.
Усталар чопади теша-табарни.
Бисмилло деб босди отнинг устига,
Тиллакорсон олкор мугиз эгарни.
Эл кўчириб Олатоғдан оширди,
Сирин айтмай душманлардан яширди.
Иккови ҳам тилладанди узанги,
Ярқиллатиб икки ёққа туширди.
Қишман ёз ўртаси хишшай саврди(р),

Лоф айтганга ботмондан ҳам оворди(р). *
Катта-катта бандаларинг жойилди, **
Худо қилган ишга банда қайилди.
Бисмилло деб тортди отнинг белидан,
Сирти ипак ичи майин айтилди.
Чув десам ўтади осмонда қушдан,
Ҳеч камлиги йўқди йўрға юришдан.
Бисмилло деб тортди отнинг белидан,
Ўн саккиз қуббали Чиғатой пўштан.
Сағрисига ташлаб карки қуюшқон,
Ҳар қуббаси келган катта таркашдан.
Абзалаб чоқлади Соқидай ўғлон,
Абзалининг бари ола қайишдан.
Фазотга минади бекнинг фарзанди,
Юз алвон ўйнайди бекнинг Фироти.

Шундай қилиб, Соқибулбул Фирқўк отни абзалаб, чоқлаб, созлаб Авазхоннинг олдига олиб бориб кўндаланг қилиб турибди. Авазхон Бекдан подшолик сарпойларни кийиб, Исфаҳонда ишланган қилич, қиличнинг ишлови етган, теккан омон қолмасин деб заҳарни ялатган, илон тили олмос-пўлатни белига бойлаб, отнинг белига минди. Авазини отлантириб Гўрўғли:

— Ҳов Авазжон! Малика айёр пари менга: «Қистаб борсанг олтмиш йилда борасан» деб эди. Сен олтмиш йилда борсанг, олтмиш йилда келсанг, орадан юз йигирма йил ўтар экан, узоқ йўл эмасми, бориб олтмиш йил шу юртда турсанг, орадан юз саксон йил ўтади. Ундан кейин иккаламизнинг умримиз бу юришга етмай, бир хотин оламиз деб йўлда сарсон ўтиб кетар экан. Энди Авазжон, сен борар бўлдинг, менга келар мўлжалингни айтиб кетгин, — деди.

Шунда Авазхон айтди:

— Э ота, мен у юртга бориб бозорни бозорлаб келган бўлмасам, кўриб билган бўлмасам, айта қолсам; шундай бўлса ҳам «чўг-чўтдан ортиқ бўларми», чўтдан айтиб қўя

* Оғирдир

** Жоҳилдир

қоламан-да, деб Гўрўғлибек отасига қараб, Авазхон ўғлон
яғрини ёзиқ полвон бир сўз деди:

Тойрилмаса бошдан тожу давлатим,
Остимда ўйнаса араби отим,
Ўн олти ой келар менинг муҳлатим.

Дардлиман, дардимни кимга ёраман?
Айрилиқ ўтига бағри пораман,
Насиб этса ўн олти ойда келаман.

Жаҳонни сайр этиб ўйнаб кулмасам,
Нор кесар олмосни белга чолмасам,
Ўн олти ойда Торкистондан келмасам,
Авазжоннинг зўр билагини толди де,
Ҳам отингни, ҳам ўғлингни ўлди де.
Якка мозор бўлиб шунда қолди де.

Ота эшит, менинг айтган ноламни,
Тўқарман кўзимдан қонли жоламни.
Ўн олти ойда Торкистондан келмасам,
Чамбил белда тўйрай беринг ошимни.

Ҳар не матлаб бўлса ҳақдан тилагин,
Ўн олти ойда ҳақдан тилагин.
Ўн олти ойда келар менинг муҳлатим,
Ўн олти ойда йўл-йўлима қарагин.

Гўрўғлибек Авазхондан ўн олти ой деган сўзни эшитиб,
вақти зиёда шуш бўлиб, Авазхонга қараб бир сўз деди:

Бир тоғим Полапон, бир тоғим Болқон,
Чор ҳоким шаҳримдир, беклигим дархон,
Соғ бориб, саломат келгин Авазжон,
Кўрар кўзим болам ҳаққа топширдим.

Қайга борсанг Шоҳимардон ёр бўлсин,
Ўн икки имом чилтан жиловдор бўлсин,
Душманларинг келиб сенга зор бўлсин,
Боргин болам, сени ҳаққа топширдим.

Бу сўзларни айтар Гўрўғли султон,
Қайга борсанг омон бўлгин Авазжон,
Тушмасин бошингга қайғули туман,
Соғ бориб, саломат келгин Авазжон,
Кўрар кўзим болам ҳаққа топширдим.

Авазжон Гўрўғли отасидан бу сўзни эшитиб, отасига қараб, отасидан оқ фотиҳа сўраб, хушлашиб айтаётган сўзи:

Ошмоққа қойимдир тоғларнинг бели,
От чопишиб юрган новкарнинг чўли,
Соғ-саломат бориб ўйнаб келайин,
Шоду хуррам юринг, Чамбилнинг эли.

Остима минганим қиз белли тулпор,
Шикор қип отландим кўп узоқ йўллар,
Излаганим бўлди пари зулфакдор,
То кўргунча каъбам отам хуш энди.

Оҳ урганда кўздан оққан ёш энди,
Омон бўлса нелар кўрар бош энди,
Оша юртга ёр ахтариб бораман,
Омон бўлинг, то кўргунча хўш энди.

— Эй отажон, дуода бўлинг омон-эсон бориб, соғ-саломат келайин деди.

Чамбилнинг эл-юрти Авазжоннинг отланиб бораётганини кўриб, пўш-пўшлаб, Чамбил амалдорлари, сипоҳилари, беклари Авазжонни жўнатмоқчи бўлибди. Чамбилнинг ҳамма қиз-хотинлари том-томнинг бошида туриб томоша қилиб турибди. Авазги Чамбилдан чиқариб, «Ой бориб, омон кел» деб жўнатиб юборди.

Аваз жўнагандан сўнг, Аҳмад сардор йигитларини йиғиб маслаҳат қилиб айтди:

— Гўрўғли отиш Авазга берди: остига мингандир Фиротни, ҳар ерга борса тонади муродни. Шу баччағарпинг бор ғайрати; бир қушлари Маликани олиб келар, кейин номи бекликка уят бўлар. Ҳов йигитлар, бир наърашер бормисан? Аваз йўл билан кетди, сизлар тиклаб йўл тортсанглар, ол-

дидан ўтсанглар, Аваздан илгари Полапон тоғига етсанглар. Авазни отсанглар, ўлжа қилиб Ғиротни минсанглар, Торкистондан Малика парини олиб келсанглар. Гўрўғли Малика билан овора бўлиб қолар; шунда юртни ўз қўлимизга олсак. Бир наърашер бормисан?

Асад, Шодмон деган ботирлар бор эди. Шодмони найманнинг ботири эди. Асади қипчоқнинг ботири эди. Асад мерган парли ёй тортар эди. Шодмон мерган ашрафи милтиқ отар эди. Бу иккови ҳам Чамбилда дафтари мерган эди, улар қушнинг кўзидан отар эди. Илгаридан ов овлаб юриб, йўлнинг тўтасини кўрган эди. Асад, Шодмон:

— Бу хизмат биздан бўлсин, — деб иккови Гаждим, Маждим деган отларни миниб, ашрафи милтиқни осиниб, парли ёйни эгарнинг қошига солиб, Авазхон йўли билан кетди, бу икки мерган йўлнинг тўтасини олиб, Авазнинг олдини тўсиб, қистаб йўл тортди.

Дубулға бошда дўнқиллаб,
Карк қубба қолқон қарқиллаб,
Тилла поянак урилган,
Узангиларда ширқиллаб.

Равшан кўзларин ёшлаб,
Урди қамчини қулочлаб,
Остидаги маждим оти,
Ирғир эди яшин ташлаб.

Тоғларда бордир заранги,
Эгнида бордир паранги.
Ойлар ҳам тошдай қоронғи,
Шуйтиб мерганлар йўл тортди.

Бедов отга қамчи чотди,
Урган қамчи симдай ботди.
Остидаги бедов оти,
Кеча-кундуз шабгир тортди.

Ҳавода бор ёруғ юлдуз,
Дарёда ўйнайди қундуз.

~ Мерганлар қилди ғайратни,
Йўл торгди уч кеча-кундуз.

Чамбилдан чиқиб, уч кеча-кундуз йўл юриб, Полапон тоғига етди. Тоғнинг белини мерганлар кўрди. Авазнинг оти ҳали бу ердан ўтгани йўқ экан. «Аваз биздан кейин экан», деб бир арчанинг панасига отларини бойлаб ташлаб, бел бўғоридан келгудай, ўзлари пана бўлгудай ерни ковлаб, ашрафи милтиқни ўқлаб, парли ёйни қўлига олиб, Авазнинг йўлини тўсиб ётди. Пешин вақтида Авазхон ҳам Полапон тоғининг яқинини олиб етди. Шунда Гўрўғлининг Фироти қадамини бир босиб бораётир. Авазхон бунга тепсиниб, жайрагур тўппайтиб туриб қолди деб, буларнинг борлигини билмай бораётир. Мерганлар қараса, Авазхон ирғалиб келаётир. Авазни кўриб, Шодмон мерганга Асад мерган қараб бир сўз деб турибди:

Хабар беринг Шодмон ака,
Энағарни отсаммикин,
Устига минган мардини,
Дам шу дам сўлатсаммикин?
Остидаги Фиркўкини,
Ўлжа қилиб кетсаммикин?
Торкистонга етсаммикин?
Ойим Маликани олиб,
Бир куни Чамбилга келиб,
Гўрўғлига пешкаш қилиб,
Чамбилбелда тортсаммикин?

Бу сўзни эшитиб Шодмон мерган айтди:

— Икковимиз Авазни ўлдирамиз деб келганмиз, агар қўлингдан келиб Авазни ўлдирдинг-у мен сенинг қўлингдан айириб олаётиманми? Сен Авазни отиб ташласанг, сенга ора тушиб айириб олаётган одам йўқ.

Шунда Асад мерган: — Ундай бўлса отмоқ фақирнинг танида, — деди, Аваз бу душмандан беҳабар кела берди.

Ғамли кунда тортар эди оҳу вой,
Шиқирлатиб қўлга олди парли ёй.

ГДБ Ўзбекистон
ИИВ. № 32СН761

Гап эшитинг мерганларнинг ишидан,
Парли ёйга шундай ўқни солади,
Чоқлади Авазни қордай тушидан.

Жафо тиғи бу кун жондан ўтади,
Айрилиқ ханжари бағрин йиртади.
Яшиндай бўп ёйнинг ўқи ёғади,
Қўринг бекнинг назарқарда Фироти.
Қирқ газ ўқдан баланд сачраб ўтади.

Жазойилга олов берди Шодмонхон,
Шодмон мерган бўшатгандир баланддан.
Назарқарда бекнинг оти қаради,
Жазойилнинг ўқи баланд келади.
Таппа тушиб бедов ётиб қолади,
Қирқ газ баланд бошдан ошиб боради,
Икки ўқдан Аваз омон қолади.

Ана энди Аваз «бу қандай аломат бўлди» деб ҳар тарафга қаради. Ўзи билан бирга юрган мерганларни кўриб, даргазаб бўлиб, илон тили Исфаҳон қилични яшиндай қилиб, филофдан суғуриб олиб, мерганларга сиёсат қилиб, бир сўз айтиб бора берди:

Шундай бўлди менга ҳақдан фармонлар,
Чамбилбелда бирга юрган мерганлар.
Не сабабдан отим ўққа бойладинг?

Кўзингдан тўқарман қонли ёшингни,
Қилич уриб кесай тандин бошингни.
Сулатай мерганлар гавда-лошингни,
Кўролмайсан қавму қариндошингни,
Не сабабдан отим ўққа бойлайсан?

Мерганлар эшитгин айтган сўзимни,
Кўролмайсан энди ўғил-қизингни,
Икки мерган сенга ўлим лозимдир,
Не сабабдан отим ўққа бойлайсан?

Асад, Шодмон нега кўнглим бўласан,
Душман бўлиб йўлим тўсиб келасан,
Қазонг етди, икковинг ҳам ўласан,
Не сабабдан отим ўққа бойлайсан?

Авазнинг сиёсатидан, икки мерган такбиридан адашиб,
нима деярини билмай, Авазга қараб бир сўз деб турибди:

Ўз элингда шоҳнинг ғамин еб эдик,
Қўрқоқмикин, ботирмикин деб эдик,
Пахтабанд бўшатиб ҳазил қип эдик,
Ҳазилимни кўнглингга олма, Авазжон.

Отга солдик арпа билан ийирди,
Қор ёққанда карвон солар чийирди,
Қилармидик, қилмасмидик ҳазилни,
Чамбилда Гўрўғли отанг буюрди.

Бизлар ҳам Чамбилда дафтари мерган,
Учиб юрган кўпнинг кўзидан урган,
Бир четини Аваз ўзинг ҳам кўрган,
Пахтабанди қилиб ҳазил ҳам қилган,
Ҳазилимни кўнглингга олма, Авазжон.

Нодон кўнглинг ҳар хаёлга бўлмагин,
Бизларни Авазжон душман билмагин,
Ғам билан сарғайиб гуддаин беклар,
Бизлар сенинг бой отангга хизматкор,
Отангнинг амрин қилган мерганлар,
Ҳазилимни кўнглингга олма, муқаррар.

Бу сўзни Авазжон эшитиб мерганларга:

— Ундай бўлса мен ботир эканманми, кўрқоқ эканманми? — деди.

Мерганлар:

— Авазжон, сиз ботир экансиз, — деди.

Аваз:

— Ҳа, мен ботир бўлсам қайтиб кетаверинглар, — деди.

Мерганлар ўйлаб фикр қилди: «Бу ерда қўлга туширолмадик, бирор ерда қўлга туширсак, ўзи билан бирга бўлсак».

— Авазхон борадиган еринг яқинми, узоқми? Биз ҳам бирга бориб келсак, фасли баҳона жаҳонни сайр этиб кўриб келсак, — деди.

Авазхон айтди:

— Сизлар қайтиб кетаверинглар. Сизларнинг фойдаларингдан зиёнларингиз кўпроқ тегиб қолар.

Мерганлар айтди:

— Авазхон, бизларнинг нима зиёнимиз тегади? Отингта мингаштир демасак, жон харжи бор демасак, ўз отимиз ўз харжимиз.

Авазхон: — Ундай бўлса, йўл бошланглар, — деди.

— Сиз турганда бизларга йўл бошламоқлик нечук, — деди мерганлар.

Аваз илгари мерганлар орқасидан Торкистон шаҳрини, Малика айёр парини излаб юра берди. Қорама-қора бораётиб, мерганлар анча орқада қолиб бораётиб эди. Асад мерган Шодмон мерганга қараб бир сўз деди:

Хазон бўлиб боғда гуллар сўлади,
Шум фалак бошига савдо солади,
Шу вақтда чоқласак қандай бўлади?

Кўзидан тўқайлик селоб ёшини,
Қарға-қузгун есин Аваз гўшини,
Ўлжа қип минайик аспи қушини,
Сулайтайик унинг гавда-бошини.

Бораётир Аваз ўғлон беҳабар,
Кейинидан чоқлаб олсак муқаррар.
Армон билан ўлар Аваз зўравор,
Бу сўзларни айтди энди мерганлар.

Шу замон англади Аваз зўравор,
Отнинг тизгинини тортди муқаррар.
— Қистаб юринг энди мерган ботирлар!

Авазнинг кейинидан етди мерганлар,
От тизгинин тортди Аваз номдор.
Илгарига ўтди икки мерганлар,
Авазнинг баҳодирлик номи бор.

Тоша келар Авазхоннинг райрати,
Шундай бўлар сипоҳининг одати,
Қўлида ярқиллар кескир пўлати,
Ҳар замон мерганларга қилар сиёсатди,
Қолмади-ку мерганларнинг тоқати.
Чув деб Фирқўкка қамчи чатди.
Мерганларни қувиб чўлда йўл тортди.
Чамбил эда Аваз ўғлон туради,
Ҳар на қилса қисматдагин кўради.
Мерганларни қувиб солиб олдига,
Изгор чўлда қувиб кетиб боради.

Қирқ кеча-кундуз йўл тортди, ҳориб мерганларнинг ма-
заси кетди, беш-юз тоғнинг тўқиниши очгаза Дарбанд то-
ғига етди. Асад, Шодмон чечиниб ётгандан кўзи уйқута кетди.
Ҳориб, чарчаб қўниб ётди. Авазхон бувунчоғи билан — ечин-
масдан ётди, ухламоқчи эди, оти тишлаб ухлатмади. Аваз
айтди: «Чамбилда хон Гўрўғлибек отам айтар эди: «Шу Фирқўк
от миниб юрганда қабатидаги жўраси кейинида бирор ғаним
душмани бўлса, шу от тишлаб ухлатмас эди», деб. Менга ё
шу иккови душман, ё булардан бошқа ҳам душман бор,
нимаики бўлмаса мени от ухлатмайди. Бу тоғни Дарбанд
тоғ дер экан; нарёғини Бадбахт чўл дер экан; кел-е, шу
тоғнинг бошига чиқиб, Бадбахт чўлига қарайин, агар Дар-
банд тоғининг нарёғида, Бадбахт чўлда бирор душман бўлма-
са, келиб шу икковининг бошини олайин. Бадбахт чўлда
душман бўлса ушинг билан бўлайин».

Аваз бу ўйни ўйлаб, отланиб, Дарбанд тоғининг бошига
чиқиб қаради, Бадбахт чўлда бир нарса Авазнинг кўзига
ғивирланиб кўрина берди. Авазхон: «бу кўринган қандай
қора экан, бунга бориб келай, қандай жой экан, кўриб ке-
лай, аниғини билиб келай», деб ўйлаб бораётиб эди, олди-
дан бир газадан лап этиб бир одам чиқиб қолди. Қаради:
бир филни минган, икки оёғи чим ерни омочдай тилган,
соқол-мурти ўсиб кетган, аймашиб келиб оғзи-бурнини
босиб кетган.

Аваз бунинг қадди-қоматини кўриб, таваккал қилиб
йўлдан четга чиқиб турди: «Кел-е, бундан бир савол сўрайин,
қайси мамлакатга бораётган экан, билайин», деб сўз деди:

Сен эшитгин менинг айтган тилимни,
Бошинга соларман қайғу-зулмни.
Менга баён айла борар элингни,
Фил минган армани қайга борасан?

Остимда бедовим ўйнар юз алвон,
Сўзимни эшитгин фил минган душман.
Давлатимдан шоли-шолдам ўрайин,
Борар манзилини сендан сўрайин.
Фил минган армани қайга борасан?

Бу сўзни Аваз айтди, кофирнинг қулоғига етди. Киприги қошларини туриб, чуғариб қараса, олдида бир ёш бачча: «Қайда борасан», деб сўз сўраб турибди. Фил минганнинг кўнглига келди: «Бу, ўроқчига ош бериб келётган ёш бола экан. Бизнинг подшоларимиз: «Ўзбекининг чивиндайи ҳам дўқчил бўлади, дўқидан қўрқма», — деб эди. Дарвоқе, подшомизнинг айтгани рост экан. Шундай баччалар менинг тарзимии кўриб, қўрқиб шайтонлаб қолмай, мендан «Қаёққа борасан?», деб гап сўрайди; айтганда нима гапни билар экан бу, деб бир сўз деди:

Юрган йўлинг адир эмас жўнагар,
Найза тегса оқ бадандан қон оқар,
Биров ўннга, биров сўлга юради,
Сўраб сенинг не ишинг бор, энағар?

Ошиқнинг фаҳмидир, қоронғи кеча,
Йиғласам ҳолимга йиғлар бир неча.
Биров ўннга, биров сўлга юради,
Савол сўраб ишларинг қанча?

Миниб юрган чигирткадай отинг бор,
Қумурсқадай сонинг бор, жасадинг бор.
Тур йўқол, йўлингга боргин энағар.

Остингга минибсан кўк ола тойди,
Ола тойинг менга таътил бўлмайди,
Сендай одам резгиси ҳеч қолмайди.

Тур йўлингга, бора бергин энағар!
Меңдайин номдорнинг кўнглим бўласан,
Сан ўзингни одам чоқлаб турасан,
Одам резги армон билан ўласан.
Кета бергин, ёш боласан, ўласан,
Нима учун йўлим олиб турасан?

Бу сўзни Авазхон эшитиб, бир сўз деб турибди:

Қозининг олдида шабгир нойиби,
Йигитга пацд берар отнинг майиби,
Сўраганининг ҳеч бўлмайти айиби,
Фил минган армани қайга борасан?

Филли миниб ғайрат билан юрасан,
Ёлғон айтма сен бадбахт ўласан.
Хабар бергин қай шаҳарга борасан?

Худо дойин яратганга йиғлайин,
Нор кесар олмосни белга чалайин,
Ёлғон айтсанг бошингни олайин,
Борар манзилингни сендан сўрайин.
Фил минган армани қайга борасан?

Бадбахт кофир сенга бермайман омон,
Соларман бошингга қайғули туман,
Бу сўзларни сенга айтди Авазхон.
Борар еринг айтгин, сенга мен душман.

Отга солиб арпа билан ийирди,
Қор ёққанда карвон солар чийирди,
Арботинининг шоҳи бизни буюрди.

Бу сўзни эшитиб:

— Бу меңдан борар еримни қайта-қайта сўрай берди,
энди айтиб кетайин, қайсар экап, — деб бир сўз айтиб
турган экап:

Мени сўрсанг Арботиңдан келаман,
Сафар қилиб Чамбил элга бораман.

Чамбилнинг юртини вайрон қиламан,
Гўрўғлининг тандан бошин юламан.
Ўлжа қилиб Фиротини оламан,
Авазхондай ўғлин олиб келаман.
Авазхонни косагул қиб юраман,
Авазнинг хуштори ўзим бўламан.

Эшит Мақотилнинг айтган сўзини,
Олиб келсам Чамбилнинг Авазини,
Шоҳим берар юз бешга кирган қизини,
Шу хизмат деб Чамбил элга бораман.

Чамбил юртин ебир-есир қиламан,
Қайтиб келиб шоҳ қизин оламан.
Шоҳ қизи билан ўйнаб-куламан,
Ростин айтсам шу хизматга бораман.

Сўзимни сўрасанг эй ёш ўғлон,
Ўзбаклар юртига бермасман омон.
Шу учун ўзбакка қиларман охир замон,
Авазни Чамбилдан олиб келаман,
Бу сўзларни сенга айтдим бегумон.

Авазхон бу сўзни эшитиб: «Бу ёмон кофир экан. Шу тарзда Чамбилга борса, Чамбил элининг турпоғини гал-вирдан ўтказиб кетар. Отамнинг оти менда бўлса, ёби отлар урушда ҳожат бермаса. Энди таваккал овлоқ ерда бунга маълум қилайин», деб Авазхон ўзини маълум қилиб, бир сўз деб турибди:

Чарқиллаб учади кўлларнинг ғози,
Чўлларда кўп бўлар улоғман кўзи,
Остимда ирғийди Фиркўкдай този,
Сўзимни эшитгин Арботин бози,
Мен бўламан Гўрўғлининг Авази.

Чамбил элда элининг ғамин еб эдим,
Сендай зўрни излаб шикор қиб эдим,
Мен ҳам Арботинга борсам деб эдим,

Душман излаб элдан чиқиб келганман,
Чамбилбелда мен ҳам бекман, тўраман!
Нор кесар олмосни белга чоламан,
Излаганга сўраганинг бўламан,
Оvloқ ерда сенга дучор келаман,
Чамбилбелнинг Авази ўзим бўламан.
Мен ҳам Арботинга излаб бораман,
Қўлишдан ҳар нима келса кўраман.

Бу сўзни Мақотил эшитиб: Ўзбакнинг тоти чапаниси шунча экан. Бу ҳам ўзини Аваз қилиб ётир. Мен Авазхонни кўрмасам ҳам, таърифини эшитганман. Сен ўзингни Авазхонга менгзама, — деб бир сўз деди:

Жамоллари ойу кундан қолибди(р),
Кўрганларнинг бежой ақлин олибди,
Кўрмасам ҳам таърифини эшитдим,
Сен ўзингни Авазхонга менгзама.

Қийғир деган қуш учади қияда,
Хуснин кўрсанг шоҳлардан ҳам зиёда,
Жамоллари ойу кундан зиёда,
Сен ўзингни Авазхонга менгзама.

Авазхонман деб лофни урасан,
Одам резги армон билан ўласан,
Сен ўзингни Авазхонга менгзама.

Чамбилнинг Авазин худой урдими,
Той устинда чивиндай бўп жалпайиб,
Гўрўғлининг отини худой урдими?

Шундайгина кўк ола той бўлиб,
Кўрмасам ҳам таърифини эшитдим,
Сен ўзингни Авазхонга менгзама.

Зувалася ортиқ тушган лойидан,
Авазхон деб тилар эдим худойдан,
Жамоли қолибди осмонда ойдан,

Кўрмасам ҳам эшитганман Авазни,
Сен ўзингни Авазхонга менгзама.

Аваз бу сўзни эшитиб: «Менинг Аваз эканлигимни билмади, ишонмади; энди бу кофирга Аваз эканлигимни билдирайин», деб Мақотилга қараб бир сўз деди:

Майдонга ирғитай аспи-қушини,
Қамсаб кесай душманларнинг бошини,
Солайинми Алининг савашини,
Мақотил кўр, Авазхоннинг ишини.

Остимда ирғийди Фиркўқдай тулпор,
Ўзга деб Мақотил бўлма беҳабар.
Файратимдан йиғлар сендай кофирлар,
Савашли кун мен мингингга баробар.

Отим Аваз, ўзим мисли аждаҳор,
Ишқирсам дамимга кетар душманлар.
Майдон бўлса мен сотарман ширин жон,
Олмосимдан кўяр эдим қирмиз қон.

Гўрўғли ўғлиман — отим Авазхон,
Чангалимдан қутулмоғинг кўп гумон,
Армон билан ўлар бўлдинг эй душман,
Кўрмаган кунларни сенга соламан,
Танимасанг кофир бошинг оламан.

Дод айласанг эшитмасдан сўзингни,
Ҳар бобдан ўяман икки кўзингни.
Бадбахт душман сенга ўлим лозимдир!
Танитайин сенга мен Авазингни.

Бу сўзни фил минган душман эшитиб: «Бу Авазман деб айта беради, Аваз бўлса Аваздир-да, узоқдан таърифи борар экан-да. Бу Аваз бўлса, мишиб юрган тойи Гўрўғлининг Фироти шу. Энди менинг ишим йўлдан битди; Чамбилга бормайман, Излаганим Гўрўғлининг оти билан Авази эди. Шу ердан олдимга солиб ҳайдаб, Арботинга бораман», деб кўнглида ўйлаб, Авазга қараб бир сўз деди:

Аваз деб югурдим сенинг изингдан,
Қуралайдай келган жоду кўзингдан,
Бир бўса бер Аваз оқча юзингдан,
Гап эшит Авазжон, айтган тилимдан.
Худой ўнглаб чиқиб қолдинг йўлимдан,
Ароқ ичиб юрай сенинг қўлингдан,
Юр энди Арботин бирга, Авазжон.

Бизман бирга Арботинга борасан,
Ҳар кеч бовайинга базм берасан.
То ўлгунча косагул бўп юрасан,
Юр энди Арботин бирга, Авазжон...

Арботинда мен ҳам бекман, тўраман,
Арботинга сизни олиб бораман.
То ўлгунча сизни олиб юраман,
То ўлгунча косагул қиламан,
Юр энди Арботин бирга, Авазжон.

Толқошовлик қилиб бунда турмагин,
Сен кулимсиб мени ошиқ қилмагин,
Узоқ яша, кўп йилгача ўлмагин.
Юр энди Арботин бирга, кетамиз.

Авазжон бу сўзни эшитиб, ғазаби келиб, Мақотилга қараб
бир сўз деди:

Аё кофир, билиб сўзла сўзингни,
Тилларинг суғуриб, ўяй кўзингни,
Танидингми бу қўчқор Авазингни!
Аваз эканимни ўзинг биласан.

Манманлик билан бунда турасан,
Ундай деб очма сен ғайри оғзингни,
Танидингми бул шунқор Авазингни,
Ханжар чекиб мен кесарман бўғзингни...

Мақотил бу сўзни эшитиб, Авазга қараб айтди:

— Сен биз билан урушадиганга ўхшайсан. Чин урушар бўлсанг, сени бурдалаб ташлайин, деб иккови шу майдонда урушмоқчи бўлиб турибди.

Авазхон айтди:

— Бова, сен катта экансан, уруш калтак навбати сендан бўлсин.

Мақотил айтди:

— Менга навбат бериб нима қиласан, бир урсам ўлиб қоласан, аввал сен ур.

Унда Аваз:

— Сен ёввойи экансан, менинг ўлган-ўлмаганим билан ишинг бўлмасин. Сен катта экансан, навбатни сенга бердим, — деб ўзи қалқонни бошига жомилиб турди. Бовайнинг уч ботмон калтаги бор эди, шуни кўтариб:

— Хабардор бўл, Аваз, ё Лот! — деб Авазнинг бошига урди... Калтаги тариқдай бўлиб тирқираб кетди. Яна олти ботмон чўян калтаги бор эди, буни ҳам «ё Лот, энди Аваз ўлдинг!» деб сиёсат қилиб урди... Калтаги тариқдай бўлиб тирқираб кетди. Яна тўққиз ботмондан бўлган калтаги бор эди. Буни ҳам кўтариб: «Аваз, энди ўлдинг, хабардор бўл, ё Лот», деб сиёсат қилиб урди... Калтак тариқдай бўлиб тирқираб кетди. Мақотилнинг навбати ўтди. Авазнинг навбати етди. Аваз илон тилли олмос-пўлатини шириллатиб филофдан суғуриб олди. Буни кўриб Мақотилнинг туси қочди, ранги заъфарондай бўлиб қолди. Шунда Аваз ўн етти газ олмос пўлатини қўлига олиб, етиб борди. Бова айтди:

— Аваз ўғлим, тўхта.

Аваз айтди: — Мени тўхтатиб нима қиласан?

Бова айтди: — Менинг умид билан тўққиз қават қарқ терисидан қилган қалқоним бор, шуни бошимга жомилиб турайин.

Аваз: — Хайр жомилиб туринг, — деди. Бова қалқонини бошига жомилиб турди. Авазхон «Оллоҳу акбар» деб қўлидаги олмос-пўлатини қулочлаб, бовайнинг бошига урди. Олмос бовасининг бошидан ўтиб, эмчагигача кесиб бориб турди. Яна дарғазаб бўлиб, қўлидаги олмосини суғуриб олиб, қулочлаб урди. Мақотилнинг ўзидан ўтиб, филининг ҳам ярмидан кесиб ўтиб, ерга ботиб турди.

Мақотил икки бўлиниб ағнаб қолди, қони дарёдай оқиб кетди...

Авазхон буни ўлдириб, кўкайи ўсиб, кўтарилиб, отидан тушиб, яёв бўлиб, Мақотилнинг қақди-қоматини кўриб, жасадига қараб ҳеч ерда бундай душман ўлгани йўқ, деб ўз шаънига бир сўз айтиб турибди:

Қийғир деган қуш ўлтирар қияда,
Не кўриб кечирдим фоний дунёда.
Файратимдан шоҳлар юрар пиёда,
Қилган ишим ҳар одамдан зиёда.

Бизлар кўрдик Қисакўзнинг зўрини,
Уч йил кеб қамади Чамбил элини.
Гўрўғлибек чиқиб қирди барини,
Ўлжа қилиб олдиқ молу зарини,
Шу урушда бундай душман ўлган йўқ.

Майдонда чиқарди Фирот бувишни,
Қонга бўяб Зарчашманинг сувини,
Йиқитди Бектошнинг беш минг тувини,
Шу урушда бундай душман ўлган йўқ.

Ҳасан ўғлон от белига минганда,
Арзирумдан Хон Даллини олганда,
Доғистонда уч ой уруш бўлганда,
Шу урушда бундай душман ўлган йўқ.

Юсуф султон отга қамчи солганда,
Иромондан Хиромонни олганда,
Тошотар полвонни нобуд қилганда,
Етти йил тинмайин уруш бўлганда,
Шу урушда бундай душман ўлган йўқ.

Не кўриб кечириб фоний дунёда,
Қилган ишим ҳар одамдан зиёда,
Ҳар урушда бўлар душман пиёда,
Ҳеч урушда бундай душман ўлган йўқ.

Бу сўзларни айтиб, нарироқ бориб қараса, олдидан йигирма тўрт шаҳарга борадиган кўп йўл чиқди. Бу йўлларнинг у ёғига, бу ёғига қаради. Қараса, бир йўлда байдоқ-байдоқ кўп лашкар келаётир — сони йўқ. Келаётган лашкарбошилари ҳам Авазни кўрди. Ораси яқин қолган экан, бири-бирига қараб турди. Аваз: «Бу лашкар қандай лашкар экан», — деди.

Бу лашкарлар Арботиндан келаётган эди. Бу лашкарнинг лашкарбошлиги ҳалиги фил минган полвон эди. Чамбил юртига Гўрўғлининг устига қўшин тортиб бораётган эди.

Лашкарбошилари айтди: «Гўрўғли битта ё иккита бўлиб юрар эмиш, деб эшитар эдик. Бу, тайин Гўрўғлига ўхшайди», деб, лашкар туриб қолди, «келаётган одам Гўрўғли бўлмаса, фил минган полвондан бу ёққа омон ўтмас эди. Бу — тайин Гўрўғли экан, фил минган полвонни ўлдириб, бу ерга келаётир», деб булар ҳам уруш асбобини тайёрлаб туриб қолди.

Авазхон бу чорраҳа йўлда уруш бўларини билиб, Фиротнинг айил-пуштанини маҳкам тортиб, совут қалқонни жомилиб, отига миниб, урушга тайёр бўлиб, лашкарга қараб, бу сўзни айтиб, юзланиб бора берди:

Икки дунёда ҳамроҳим,
Марди майдоним, ё Али,
Изларман сиздан мадад,
Чобуксуворим, ё Али.
Етти ёшда эр атанган,
Йигирмада шер атанган,
Тоғларни отиб юборган,
Дулдулсуворим, ё Али.
Йигит пири Шоҳимардон,
Мадад беринг шерияздон,
Бу дунёни барбод этиб,
Комил пирларни ёд этиб.
От қўйди душман устига,
Тоғдаги шердай оҳ уриб,
Йўлбарсдай бўп чопиниб,
Халилullo оллоҳу акбар.

От қўйди душман устига,
Қарамай баланд-пастига,
Олмос олганди дастига.
Ярашиқда тикиб хотир,
Фаранг милтиқ патир-патир,
Отилди майдон ичинда.
Чаппалашиб сатта ботир,
Тўкилди майдон ичинда.
Кўрганларнинг ақли кетиб,
Яна кўрсам деб бўлиб интиқ,
Оғзи катта қора милтиқ,
Отилди майдон ичинда.
Бедовга заррин айиллар,
Қилганга душман қойиллар,
Шабнам милтиқ жазойиллар,
Туп бузар майдон ичинда.
От чопади аста-аста,
Кўпдир душман даста-даста,
Уруш бўлди чопар аста,
Қон тўкар майдон ичинда.
Саф-саф туриб ақли хўплар,
Аждаҳодай катта тўплар,
Ишқирар майдон ичинда.
Душманларнинг ақли шошди,
Ота боладан адашди,
Авазхон танҳо савашди,
Қон тўкар майдон ичинда.
Қилич келар алаб-ялаб,
Истар кўнгил қилар талаб,
Олтин коса гулгун шароб,
Ичилди майдон ичинда.
Асли този, не бедовлар,
Кетди эгасиз бош олиб,
Чодир-чаман либослар,
Қолди шундайин тўшалиб.
Ҳар дараси мурдага тўлиб,
Қон деганинг селдай бўлиб,
Тоғ аскарин чалди туман,

Душманларга бермай омон,
Шул сабабдан бек Авазхон,
Қон тўқар майдон ичинда.
Тинмай оқар кўзнинг ёши,
Кесилар душманнинг боши,
Шулдир Авазнинг савашини,
Қон тўқар майдон ичинда.

Авазхон майдонда танҳо савашди,
Файри душманнинг ақли шошди,
Авазнинг кўнглига манманлик тушди.
Авазнинг кейиндан шайтон етишди.
Авазнинг кўнглига бу сўз тушди:
Учраса ёрнинг марди,
Кўзга дори пойи гарди.
Бизлар Чамбилнинг жўмарди,
Қирмаганлар номард бўлсин!
Учраса ёри Қабил,
Ҳар маҳал ваъдадан тобил,
Майдонли кун пўлат дебил,
Тўймаганлар номард бўлсин!
Йигит пири ҳазрати Довуд,
Оқ қировга олтин совут,
Киймаганлар номард бўлсин,
Душманларнинг мурдасини,
Уймаганлар номард бўлсин,
Олмасидан қизил қонни,
Қўймаганлар номард бўлсин!
Эрлик билан бу майдонга,
Кирмаганлар номард бўлсин!
Қилич силтаб, бедов қистаб,
Турмаганлар номард бўлсин!
Бул сўзни айтиб Авазхон,
Даста-даста қочиб душман.
Душманларнинг ақли шошди,
Аваз ўғлон бунда танҳо савашди,
Байдоқ-байдоқ яна лашкар етишди.
Аваз ўғлон бу лашкарни кўради,
Фиротига аччиқ қамчи солади.

Байдоқ-байдоқ лашкар келиб олади,
Аваз ўғлон бу ўртада қолади.
Жафо тиғи букун жондан ўтади,
Айрилиқ ханжари бағрин йиртади.
Шакаман душманлар чоқлаб отади,
Жазойилнинг ўқи туйраб ўтади.
Авазхоннинг қадди-бўйи букилди,
Кўздан ёши қатра-қатра тўкилди.
Шу савашда юриб эди Авазжон,
От ёлини ушлаб бу мард йиқилди.
Тўхтаб қолди Гўрўғлининг Фироти,
Фариб бўлди Гўрўғлининг фарзанди,
Қирмизи қон оқди Аваз ўғлондан,
Ҳеч кимсага келмай қолди ҳолати.
Бир Омога етар марднинг ноласи,
Фариб бўлди Гўрўғлининг боласи.
Жазойилнинг ўқи етиб Авазга,
Оҳ тортиб йиқилди Чамбил тўраси.
Ботинолмай туриб қолди кўп душман,
Ичи тўлди, юракка бўлди кўп армон.
Ярадор бўлди-ку бекнинг фарзанди,
Қолмади-ку Авазхоннинг тоқати.
Кўринг назаркарда бекнинг Фироти,
Мардим қилса душманларда уят-да.
Олдига ташласа ёл билан суяр,
Кейинга ташласа қуйруқман суяр.
Майдондан бурилиб назари тулпор,
Тоққа қараб жўнай берди жонивор.
«Бу баччағар бизга ҳийла қилар» деб,
Ботинолмай бораётир кофирлар.
Яра тегди Чамбилнинг кучоғига,
Баракалла бекнинг тўбичоғига.
Неча ул душманга Фирот рад бериб,
Авазни обкетди Хулкар тоғига.
Фалак титрар Авазнинг полишига,
Кўзлар ғубор бўлар оққан ёшига.
Кўп душманга минган оти рад бериб,
Олиб чиқди Авазди тоғнинг бошига.

Фирот жонивор Авазнинг ярадор бўлганини билиб, йиқилиб қолмасин, йиқилиб қолса менга кўп ёмон таъна ишлар бўлади, деб кейинга кетайин, деса қуйруғи билан суяб, илгари кетайин деса, ёли билан суяб Авазхонни авайлаб, аста-аста суяб олиб, Ҳулкар тоғнинг юқори баланд чўққисига олиб чиқди. Ул тоғнинг чўққиси такаёвмит туркман отидан бошқаси чиқа олмайдиган ер эди. Буни душманларнинг лашкари кўриб, вақти хуш бўлиб «То бу тоғни қулатиб йиқиб олмасак бўлмас», — деб бир хили тўпни ётқизиб, бир хили қўлига метинни олиб, тоғни қулата берди, дунё кўп талотўп-шовқин ғалва бўлиб кетди. Бу ғалва билан уйқуда ётган Асад мерган билан Шодмон мерган уйқудан уйғонди. Қараса олдда Аваз йўқ. Қаёққа кетди деб қараса тоғнинг сиртида тутуннинг буруқсигани кўринди. Тўплар гумбирлаб отилиб, товуши дунёни бузгудай бўлиб бораётир. Бу буруқсиганларни, бу аломатларни кўриб, Асад мерган Шодмон мерганга қараб бир сўз деб турган экан:

Шодмон ака эшит айтган сўзимди,
Кўролмай ўларман ўғил-қизимди.
Энди турмай бундан кетмоқ лозимди(р),
Англа оға, менинг айтган арзимди.
Изламаймиз Авазхондай тўрани,
Журинг оға, Чамбил элга борайик.

Хазон бўлмай боғда гуллар сўлибди,
Аваз бориб танҳо саваш қилибди.
Тоғнинг нарёғига лашкар келибди,
Кун туман илғовли кунлар бўлибди.
Журинг оға, Чамбил элга борайик.

Душманлар кесмасин тандан бошимни,
Сулатмасин гавда билан лошимни.
Кўрса албат қилар менинг ишимни,
Бориб кўрай эда тенгу тўшимни,
Журинг оға, Чамбил элга жўнайик.

Бу сўзни Асад мергандан эшитиб, Шодмон мерган Асад мерганга қараб бир сўз деди:

Майдон бўлмай бедов отлар чопилмас,
Кўп чопилса хоса тулпор совулмас,
Излаганда бундай майдон топилмас,
Жургин Асад, ният майдон борайик.

Майдонда кесилар душманнинг боши,
Қиёматча бўлар марднинг саваши,
Бу майдондан қочган номарднинг иши,
Жургин Асад, ният майдон борайик!

Бу ишларни қилган Чамбил Авази,
Ўлсангиз шаҳид, ўлдирсангиз ғози,
Бу ишларни қилган бекнинг ёлғизи,
Жургин Асад, ният майдон борайик!

Сенга айтай мен сўз билан жавобди,
Душмандан шаҳид ўлмоқ савобди,
Мард йигит олдидан майдон чиққан сўнг,
Номард бўлиб қочмоқ бизга на бўпти.
Жургин Асад, ният майдон борайик!

Чамбил эда баҳодирлик қиласан,
Гўрўғлидан оту анжом оласан,
Майдон кўриб, қандай қочиб борасан?
Чамбилда сўраса баҳодир беклар,
Уялмайин қандай жавоб берасан?
Жургин Асад, ният майдон борайик!

Бу сўзни эшитиб, Шодмон мерганга қараб Асад мерган
бир сўз деб турибди:

Шу кунларда сўфи-дарвеш бўлибман,
Файри диннинг валлоҳ юзин кўрмай деб.
Кеча-кундуз аҳду паймон қилибман,
Журинг оға, Чамбил элга жўнайик!

Борар бўлсанг Шодмон оға, бора қол,
Увол-савобиингни ўзинг ола қол.
Ўлдирсанг, ҳам мен бормайман кўя қол,
Журинг оға, Чамбил элга юрайик!

Мендайин ўғлоннинг кўнглин бўласан,
Синамаган ёвда нима қиласан,
Қазом етиб, ўлиб кетсам майдонда,
Сен менинг қонима зомин бўласан.
Журинг оға, Чамбил элга жўнайик!

Бу сўзни Шодмон мерган эшитиб: — Мен бир ўзим ёлғиз майдонга борадиган бўлсам, аввал сени ўзим ўлдириб, сўнгра ёлғиз ўзим борайин, — деб қўлини олмос-пўлатига узатиб, қилични қўлига ола берди. Шодмондан Асад мерган кўрқиб: — Ундай бўлса, юрсанг юра бер, майдонга борамиз, — деб мерганнинг орқасидан юра берди.

Иккови бирга-бирга тоғнинг бошига чиқиб қараса, тоғнинг у тарафида душманнинг кўп лашкари бор. Буни булар кўрди. Асад мерган айтди:

— Эй Шодмон ака! Бу душман кўп экан, уларнинг устига босиб бормоқ мушкул-да. Лекин булар ҳам ўзлари қўл баҳодир зўравор эди. Урушни кўп кўриб, урушдан тайсалаб қолган эди. Урушга кирганда лак-лак лашкарлар билан ҳар қайсилари баробар урушар эди, ҳийлайи ҳийлагар бўлиб қолган эди. Душманларга узоқдан кўриниш бериб, Асад мерган бу сўзни айтиб бораётир: — Душманга сиёсат қилайик, урушга Гўрўғли келди деяйик, Гўрўғлининг донғи Доғистонга кетган. «Гўрўғли келди» деса бешикдаги боласи йиғламай ётган, душманга Гўрўғлининг зарбаси ўтган, — деб бу сўзни айтиб келаётир:

Буви Ҳилол гўрда туққан,
Қиличин қон билан ювган,
Чамбилдан Гўрўғли келди.

Хон Гўрўғли Чамбил элнинг тўраси,
Кўринади ботирларнинг донаси,
Чамбилдан Гўрўғли келди душманлар!

Бул оҳини бир Оллога етқариб,
Душманни ўлдирад бари янғариб,
Чамбилдан Гўрўғли келди душманлар!

Душман, кўргин Гўрўғлининг ишини,
Қамсаб кесар сендайларнинг бошини,
Сулатар душманнинг гавда-бошини,
Чамбилдан Гўрўғли келди душманлар!

Ёйди душманнинг бу кун гўшини,
Қойил бўлар анга халқи замона,
Душманлар сенга бермас амон-а,
Душманлар билмас қилар ишини,
Ёмон кунда тўкар кўздан ёшини.

Бу сўзни душманлар эшитди. Шундай қараса, икки отлик тоғдан бақириб-чақириб сиёсат қилиб келаёттир. Буни кўриб: «Бояги Гўрўғлининг одами экан, бу келаётганнинг бирови тайин Гўрўғли», — деб душманлар зангловини ташлаб, отини битта-битта ушлаб, қочар йўлини бошлаб турди. Мерганлар шундай қаради: лашкар қўзғалди. Уруш кўриб юрган гиранда эмасми, Гўрўғлининг отини тутиб: «Мана мен урушга келдим, Гўрўғли бўламан, қаёққа қочиб қутуласизлар», деб икки мерган бирда душманнинг устига қараб от қўйди. Душманлар кўриб ақли шошиб, такбиридан адашиб, Асад мерган кўнглин хушлаб, душманларнинг лашкарини қира бошлади.

Душманларни тўплаб олиб,
Етганига қилич солиб,
Ҳар дара ўликка тўлиб,
Бош кесар майдон ичинда.

Тоғ аскарин чалиб туман,
Душманларга бермай омон,
Шу сифатда Асад Шодмон,
Бош кесар майдон ичинда.

Кесилди душманнинг боши,
Сел бўлгандир кўзда ёши,
Шулдир мерганлар саваши.
Бош кесар майдон ичинда.

Ошиқ фаҳми оқшом-кеча,
Ҳолин билмайди бир неча,
Душманлардан ўлди анча,
Қирилди майдон ичинда.

Етганига қилич солди,
Қочқинчиси йўлга кириб,
Тўпу тўпхоналар қолди.

Эшитингиз мерганларнинг сўзини,
Қамсаб кесди душманларнииг ўзини.
Ногаҳондан бораётиб мерганлар,
Йўлда кўрди Фиркўк отнинг изини.

Хазон бўлиб боғда гули сўлибди,
Шум фалак бошига савдо солибди.
Отнинг изи қизил қонга тўлибди,
Ё ярадор ёки Аваз ўлибди.

Мерганларнинг хаста кўнгли бузилди,
Кўздан ёши қатра-қатра тизилди.
Фиротнинг изини кўриб мерганлар,
Тоққа қараб бурди отнинг бошини.

Шунда душманларнинг ўлгани ўлди, қочгани қочиб қутилди, тўпу тўпхоналар ўлжа бўлиб қолди. Бу ўлжаларга мерганлар қарамай, Фиротнинг изидан эргашиб, тоғнинг бошига қараб Аваз билан Фиротни ахтариб бораётир.

Тоғнинг устига чиқиб борди. Мерганларнинг отини кўриб, Фиркўк кишнаб қўя берди. Бунинг кишнаганини Авазхон эшитиб, «Душманлар келиб қолди», деб жон талвасасида бошини кўтариб қаради. «Булар мерганлар ўзимизнинг одамларимиз экан», деб яна бошини қўйиб ётди.

Мерганлар Авазнинг бу ҳолини кўриб: — Энди Авазни ўлдирмоқ керак. Бу ўлган йўқ, ярадор экан, ҳеч нимага ҳолати келмай қолган экан, — деди. Яна ўйлаб айтди: — Авазни ўлдирсак, ўлар-кетар, бундай ўғил пайдо бўлмай қолар, Авазни ўлдириб Фиркўкнинг ўзини Чамбилга куруқ миниб олиб боролмасмиз. Торкистон шаҳрида Малика парини ҳам икковимиз ололмас-

миз. Эндиги маслаҳат: дори-дармон қилайик, Авазни тузатиб олайик. Аваз ўзи учун ўзи хизмат қилиб, Торкистонга борар, Малика парини олар — бизлар шаҳарларни томоша қилайик, кўрганамиз қолади. Қайтиб шу ерга келганда, Авазни ўртага олайик, бошини юлайик, бежавотир маликани Чамбилга олиб борайик. Гўрўғли: «Авазим қаёққа кетди, қаёқда қолди», — деб сўраса, «Авазинг бир девнинг қанжигасига илиниб бекорга ўлиб кетди», — деб айттайик. «Баракалла мерганлар, тила мақсадларингни», — деса, Ҳазорасп шаҳрини тилаб олайик, — деди. Асад мерган айтди: — Эй Шодмон ака, тила деганда Ҳазорасп шаҳрини тилаб ўтирма, Болқиён шаҳрини ҳам кўшиб тила! Бола-чақанг ризқи, бир шаҳар бизларга нима бўлади?!

Икки мерган бу сўзни кўп ўйлаб, маслаҳат қилиб, Авазнинг олдига бориб, баданига теккан ўқларни суғуриб олиб, ўқнинг жойидаги қора қонларини сўриб ташлади. Иккови ҳам Чамбилда дафтари эмасми, Авазга дори топмоқ учун тоққа чиқиб кетди. Ногаҳон олдидан бир айиқ чиқди. Уриб отиб олиб, ўтини олди. Яна бир қашқирни отиб олиб, қартини олди, тошбақанинг моягини олиб, уччовини бирга қўшиб, аралаштириб, юмуртқа малҳам қилиб, Авазнинг яраларига тортди.

Авазнинг яраси андак тузалиб отга минадиган бўлди. Уччови отланиб, отларига миниб тоғдан пастга тушиб, Торкистоннинг чўлига Малика парини ахтариб кета бердилар. Шунда Асад мерган Авазга қараб, Аваз сен менинг эсонлигимда ғам ема деб, бир сўз деб бораберди:

Ушбу дамнинг дамларини дам дема,
Шукур қилгин, давлатингни кам дема,
Мен эсон-да Аваз ўғлон, ғам ема!

Ҳамроҳ бўлдинг, Асад, Шодмон тўрага,
Рад этарман кўқдан келган балага,
Мен эсонман, ғам емагин садаға.

Отим Асад, ўзим мисли аждаҳор,
Савашли кун юз мингига баробар,
Файратимдан бўзлаб кетар душманлар,
Бош эсон-да, ғам емагин Авазжон,
Қабатингда Асад билан Шодмон бор.

Остимда юз алвон ўйиайди отим,
Белимда ярқиллар кескир пўлатим,
Шундай бўлар сипоҳилик одатим,
Мен эсон, ғам ема Авазбек зотим!

Гиротни ўйнатиб эдан чиқибсан,
Баҳодирлик дағдағасин қилибсан,
Душманлардан кўп жафони кўрибсан,
Тоғ бошида ғариб бўлиб қолибсан.

Худойим сақлагай бандани омон,
Бошингдан кетгандай қайғули туман,
Иш кўрсатди Асад билан бек Шодмон,
Жафо кўриб хафа бўпсан Авазжон.

Бу сўзни Асад мерган айтиб бораётир. Авазжон индамай:
«Кўтарилсанг кўтарила бер», — дебди. Асад мерганнинг
кўзи фил минган душманнинг ўлигига тушди. Қўрқиб, оти-
нинг жиловини тортиб, нашъаси учиб, хаёли қочиб турди.
Аваз айтди: — Ботирлар, ҳайдай беринг, бу ётган ўлик.

Мерганлар айтди: — Авазжон, буни ким ўлдирди?

Аваз айтди: — Мен ўлдирдим.

Мерганлар айтди: — Эй Авазжон, шуни ўлдирган бўлсанг,
сен ҳам яхши бўлиб қолган экансан.

Бундан ўтди. Бадбахт чўлга етди. Ўлик деган боғдай бўлиб,
қийраб ётибди. — Буни ҳам мен ўлдирдим. Шу ерда ярадор
бўлган эдим, — деди.

Мерганлар айтди: — Авазжон, сен шуларни ўлдирган
бўлсанг, дуруст бўлиб қолган экансан, сенинг ҳам оёқ оли-
шинг дуруст экан, бизлар билан бирга юриб, урушнинг
тартибини таълим олсанг, бизлардай бўлиб қоласан экан, —
деди. Лекин Аваз буларнинг сўзига индамади, жавоб ҳам
бермади. Учови қирқ кеча-қирқ кундуз йўл юрди.

Йўл юра-юра айни савр деган кунларда Белдос деган
бир қирга етиб, беклар отдан тушиб, отларни ўтлатиб ётди.
Мерганлар айтди: — Авазжон, бора турган жойинг яқинми?
Ўзинг биласанми, неча кунда борасан, қайси шаҳарга бо-
расан? Кунма-кун бедов отлар билан йўл тортамыз, сира
етмаймиз, ўзинг йўлни биласанми, ё бекорга юриб адашиб

кетиб бораётибмизми? Дунёнинг юзидан чиқиб кетдик. Энди дунёнинг четига бораётибмиз.

Аваз айтди: — Мен ҳам кўрганим йўқ. Отам шу ёққа деб айтган эди.

Учови сўзлашиб гаплашиб туриб эди, бир тепадан тутун чиқаётир. Мерганлар айтди: — Эй Авазжон, ҳов анов тепадан тутун чиқаётир, борадиган шаҳаринг шу тепанинг остида бўлмасин?

Авазжон айтди: — Бўлса бўлар, икковинг бир бориб, хабар олиб келсаларинг-чи.

Мерганлар айтди: — Авазжон, сен ёш боласан, чопқиллаб бориб хабар олиб келсанг; шу шаҳар бўлса келиб бизларга хабар берсанг, ундан кейин борамиз.

Авазжон хайр деб ўрнидан туриб, пиёда бўлиб, тепани айланиб бориб қараса, олдидаи бир ғор чиқди. Ғорга бора берди. Қараса ғорда бир дарвоза кўринди. Дарвозани очиб ичкари кириб қараса, қирқ дев ароқ-шароқ ичиб, маст бўлиб ўтирибди. Чиқиб турган тутун ароқ ичиб шағал маст бўлиб ўтирган девларнинг дами эди. Бу қирқ девнинг каттасини Япроқ дев дер эди. Авазжонни кўриб, вақти хуш бўлиб, кулиб, «худодан ҳар нима тиласак берар экан, маст бўлиб эдик, устидан ейдиган барра кабобни ҳам берди», деб олдидаги хизматкор девларига қараб бир сўз деди:

Ёш ўғлоннинг билмаганин билдиринг,
Урмай, сўкмай шодиёна кулдининг,
Барра гўштин қанорага илдининг,
Ҳаяллатмай ёш ўғлонни ўлдининг!
Қулоқ солгин меңдай шоҳнинг нолишига,
Кўнглим кетди ёш ўғлоннинг гўшига,
Шоҳинг боссин унинг гўштин тишига,
Ундай-бундай деса уринг бошига,
Кавоб қилиб келтир шоҳнинг қошига.
Дод айласа эшитмагин сўзини,
Зулм билан ўйинг икки кўзипи,
Ажал ҳайдаб буида келган ёш ўғлон,
Ҳаяллатмай ўлдининглар ўзини.
Хазон бўлиб бoғда гулни терибди,
Ажал етиб паймонаси тўлибди,

Бу ерларга ажал ҳайдаб келибди,
Дамга куймай ёш ўғлонни ўлдилинг.
Ризқимизга шундай кавоб берибди,
Тўкинлар кўзидан селоб ёшини,
Ҳаяллатмай дарров кесинг бошини,
Ўртага олиб онг бунинг гўшини.
Мен билмайман қай шаҳардан келибди,
Ризқимизга худой буни берибди.

Авазхон бу сўзни девдан эшитиб, девларга қараб бир сўз деб турибди:

Баҳорда очилган боғнинг гулиман,
Юнусман Мисқолнинг жону дилиман.
Отим Аваз, Гўрўғлининг ўғлиман,
Бу ерларга девни излаб келдим ман.
Отга солиб арпа билан ийирди,
Қор ёққанда карвон солди чийирди,
Чамбилда Гўрўғли отам буюрди.
Девларга бўлганди менинг сафарим,
Чамбил элда бордир менинг лашкарим.
Чамбил элда мен ҳам бекман, тўраман,
Қилич урсам дарров бошинг оламан,
Чамбил элиб сени лойга соламан,
Чамбилнинг қўчқори ўзим бўламан.
Остимда ўйнайди юз алвон отим,
Майдонли кун тоша келар ғайратим,
Отлана бер, ҳаёлламай, зўр девлар,
Чамбил элга элтсам бўлар мақсадим.
Аё девлар, тимсол айтай бир алвон,
Бу давлатни менга берганди раҳмон,
Ул мени буюрган. Гўрўғли султон,
Гўрўғли ўғлиман отим Авазхон.
Ҳаёллама. олдимга туш бу замон,
Йўқса, қиларман бошингга охир замон.

Гўрўғли деган сўзни эшитгандан пойгада турган девлар қочиб тўрга ўта берди. Бир-бирини босиб, такбиридан адашиб, ақли шошиб, тўполон бўлиб қолди. Шунда Япроқ дев

айтди: — Эй девлар, шошманглар, ҳовлиқманглар. Мен гап-нинг ростини сўрайин, қўрқманглар, бу келган жондор жиянимиз бўлар экан, — деб Авазжонга қараб бир сўз дегани:

Асқартоғнинг бошин чолган туманми,
Фамли дўлга мудом охир замонми,
Танимасни сийламас дер Авазжон,
Чамбил элда Мисқол опам омонми?

Фам билан сарғайди гулдайин дийдор,
Бир нечалар ўз ҳолидан беҳабар,
Чамбил эдан келган бўлсанг бек-тождор,
Чамбилбелда Юнус Мисқол опам бор,
Юнус пари Мисқол опам омонми?

Хазон бўлиб боғда гуллар сўлмасин,
Хаёлингга бошқа гаплар келмасин,
Бу сўзни одамхўр езнам* билмасин,
Кўнглига офир олиб қолмасин.
Қора кунни биздай шўрга солмасин,
Айлаб одамхўр езнам келмасин.

Бу сўзни Авазжон девлардан эшитиб, девларга қараб бир сўз деб турибди:

Юрагимга солма доғу аламни,
Бориб обод қилсам кулбахонамни,
Девлар-а сўйлайсан пари энамни,
Шул энамнинг сен нимаси бўласан?

Давлатимдан шоли-шолдам ўрадинг,
Гул тарзинг сарғайиб менга қарадинг,
Паризод энамни мендан сўрадинг,
Шул энамнинг сен нимаси бўласан?

Бу сўзни эшитиб, Япроқ дев Авазжонга қараб бир сўз деб турибди:

*Почча

Сен эшитгин тоғаларинг сўзини,
Бизлар кўрдик бек езнамнинг ўзини,
Ўн ярим лак девга зўрлик етказиб,
Олиб кетди Шоврубшоҳнинг қизини.

Бир кунлари келди дарёдай тошиб,
Эрам боғда девлар билан савашиб,
Девлар қолди унда ақли шошиб,
Бир-биридан девлар юрган адашиб.

Олмадайн сўлган, гулдай тарзим бор,
Аваз ўғлон, сенга айтар арзим бор,
Энанг париларга подшоҳ вақтида,
Бизлар эдик ул энангга хизматкор.

Айтган сўзин поён ниқоби эрдик,
Энанг париларга подшоҳ вақтида,
Шул энангнинг бизлар мешкоби эрдик,
«Танимасни сийламас» дер, Авазжон,
Бул тоғанг бўлмасин яна гуноҳкор,
Отангга айтмагин Аваз зўравор.

Шунда бу қирқ дев Авазхонга узр-маъзурлар айтиб, та-
нишиб, сўрашиб, ҳаммаси бўлақдан кўришиб ётибди: — Отин-
гиз, жўрангиз йўқми, ўзингиз пиёда келдингизми? — деб
сўради.

Аваз айтди: — Отимиз, меҳмонимиз ҳам бор.

— Ундай бўлса, бировинг бориб олиб кел! — деб Япроқ
дев буюрди.

Бирови югуриб тепанинг орқасига қараб чопиб чиқди.
Мерганлар қараса, тепада бир дев яланглаб келаётир. Мер-
ганлар буни кўриб, ақлидан шошиб, кўзи қамашиб, Асад
мерган Шодмон мерганга қараб айтди:

— Эй Шодмон ака, бу ер девнинг жойи экан. Аваз бор-
ган сўнг Авазни еб туриб, «Бунинг жўраси бордир» деб
бизларни ахтариб келаётир.

Икковининг ақли шошиб, девга қарамай кета берди. Дев
қўл булғаб қанча чақирди, булар қарамади; ночор, қайтиб
Авазнинг олдига келди.

— Жияним у меҳмонларингиз қандай? Бу ёққа юринг деб чақирсам, қарамай у ёққа бораётибди. Югуриб жиловлаб қайтарайин десам, сизнинг кўнглингизга «қўрқитибсан» деган гап келар деб, қайтаролмай югуриб келдим, — деди.

Авазхон айтди: — Сизлардан қўрқмоқ қайда! Уларни Чамбил элда Асад, Шодмон шер дейди, ҳар қайсиси таътилига тўқсон девни ер дейди.

Дев айтди: — Менинг етмаган ажалим; жиловлаб қайтармаганим яхши бўлган экан.

Аваз айтди: — Отам мени сизларга буюрганда иккови бирга чиқиб эди: «Аваз билан бирга борайик, ҳориган-чарчаган девларни еб келайик», деб келган эди. Улар қўрқиб қайтиб кетган эмас: уларнинг оти ҳуркиб, жилов бермай кетаётгандир. Мен, сен ҳаёллаб келганга сени улар еб ётган экан деб гумон қилиб турган эдим. Ундай бўлса мен ўзим бориб уларни олиб келайин, — деб Авазхон ғордан чиқиб қаради, кўзкўрим ерда қорайиб кетиб бораётир. Аваз уларга қараб, қўл булғаб чақирди. Авазнинг товуши уларнинг қулоғига борди. Мерганлар: «Аваз бор экан-ку», — деб Авазнинг олдига қайтиб келди. Айтди: — Авазжон! Бу ерда дев бор экан. Сен девни кўрсанг оға, тоға чиқиб қоладиган касалинг бор. Бизларни энди эргаштириб девларга едириб қўймагил.

Аваз айтди: — Бир дев бор экан, уни мен катталиқ қилиб, «айтиб кел» деб булориб эдим. Бир дев бўлса, сенинг бировинг ҳам бас бўласан.

— Ундай бўлса ҳайда, борамиз, — деб мерганлар Аваз билан бирга келиб, шердиллик билан дарвозадан кириб қолди. Гўрўғлининг хурматидан қирқ дев бирдан югуриб келиб, отининг жиловидан ушлаб қолди. Бу девларни кўриб, мерганларнинг ранги-туси ўчиб, қони қочиб, кўзи олайиб, бўғилиб, қалтираб мазаси кетиб қолди. Шодмон мерган отга суяниб базўр тушди. Асад мерган кўрққанидан қурғур ўзини тўхтатолмади, тушаётиб бир оёғи узангида қолди. Девлар ҳайрон қолди.

— Бу меҳмон нимага йиқилди? — деди. Шунда Авазхон бу сўзин айтиб турган экан:

Меҳнат тортиб Чамбил элдан келасан,
Дев гўштига хумори бўп юрасан,
Девнинг мўлин бу ерларда кўрасан,
Қирқ тоғамнинг барин нобуд қиласан.

Сен эшитгин Авазнинг нолишини,
Ёлвориб ўртага солган ишини,
Бу орада Аваз ўғлон бўлмаса,
Сен ейсан – ку қирқ тоғамнинг гўшини.
Нодон кўнглинг ҳар хаёлга бўлмагин,
Қирқ тоғамнинг барин нобуд қилмагин.

Сендайин мардларнинг ҳолин билар – да,
Айрилиқ ғамлари бағрин тилар – да.
Қирқ тоғамнинг барин нобуд қилмагин,
Бировин ўзингга сўйиб берар – да.

Бу сўзни айтиб мерганларни кўнглини хушлаб, май-хонага эргаштириб бошлаб олиб борди. Девлар Аваздан вақти хуш бўлиб, «Аваз бўлмаганда булар ҳаммамизни ўлдириб ер экан», деб Аваздан миннатдор бўлиб, меҳмонхонага киргизиб, меҳмонларнинг остига тўшак ташлаб ўтирғизди, кўп сийлади, югуриб хизматин, зиёфатин қилди. Бир қўйни сўйиб шўрвасига тўйиб, гўштини пишириб, корсонга солиб буларнинг олдига олиб келиб қўйди. Авазхон гўштан олиб еяётир. Шодмон мерган ҳам гўштан олиб еяётир. Асад мерган ҳам бир туюрини олиб емоқчи бўлиб оғзига солди. Қўрққан қурғур гўштни томоғидан ўтказолмай ютиниб томоғида қолди. Шунда девлар сўради:

– Аваз жияним, бу меҳмон нимага гўштан емайди?

Унда Авазхон айтди:

– Бир туюрни олиб, «дев гўштимикин», деб оғзига солди. қўй гўшти эканлигини билиб емай қолди. Буниси одамнинг айтганига унча – мунча кўнади, шунисига битталарингни сўйиб бермасаларинг бўлмайди.

Девлар ҳам Асаддан кўрқади. «Қони суяқ, рангида қони йўқ, кўзи олайган ёмон йигит экан», деб девлар кўрқиб турибди.

— Эй жияним! Бизларни кам қилиб нима қиласиз, бизлар қирқтамиз. Манов ерга борсаларингиз, қочиб юрган, учиб юрган оқсоқ-тўқсоқ девлар кўп, шулардан ушлаб олиб, босиб еб кета берасизлар, — деди. Асад мерганнинг бўғини бўшаб кетди. «Девларни шулар десам булардан бошқа девлар ҳам бор экан, энди мен қандай қиламан», — деб кўзи бўзариб, туси қочиб кета берди. Шу кўргиликда шу оқшом булар девларнинг майхонасида ётди.

Эрта билан тонг отди. Кун чошгоҳ ҳаддига етди. Лекин девлар «ҳашарга олиб бораман» деганини эшитган эмасми, кўнглида ўйлаб, «Ҳайдаб кетиб қоладими» деб ҳайрон бўлиб турибди. Авазхон индамай дам бўлиб ўтирибди. Шунда девлар: «Энди булардан қайси ишга борувини, нима иш учун юрганини билайик. Йўл бўлсин, деб сўрайик, кўнглида нима борини билайик», — деб Япроқ дев Авазхонга қараб бир сўз деди:

Гап эшит Авазхон айтган тилимдан,
Олмос-пўлат айрилмайди белингдан,
Не сабабдан чиқдинг Чамбил элингдан?
Йўл бўлсин, Авазхон, қайга борасан?

Ёлғон чиқсин Чамбилдаги ҳашаринг,
Бўлак юртга бўлсин сенинг сафаринг,
Ёлғон айтма ростин сўзла шунқорим,
Йўл бўлсин, Авазхон, қайга борасан?

Жаҳонни сайр этиб мунда келдингми,
Ё узоқ ерларга сафар қилдингми,
Йўқса бир парига ошиқ бўлдингми,
Йўл бўлсин, Авазхон, қайга борасан?

Остингдаги бек отангининг тулпори,
Сен бўласан Чамбил элнинг қўчқори,
Ё тегдими бир парининг хабари,
Йўл бўлсин, Авазхон, қайга борасан?

Бу сўзни Авазхон Япроқ девдан эшитиб, девларга қараб сир-ҳолини хабар бериб, бир сўз деб турибди:

Шакаркўлга отам овга борибди,
Маликадай паризодни кўрибди,
Олтмиш йиллик йўлни қарор берибди,
Торкистон деб пари ваъда қилибди.

Шу сабабли чиқдим Ёвмит элимдан,
Қаҳрлансам ҳар иш келар қўлимдан,
Торкистон йўлини бошлагин девлар,
Торкистонгачайин бўлинг хизматкор.

Сен эшитгин Авазхоннинг сўзини,
Кучук босмас йўлбарс шернинг изини.
Излаб чиқдим Қосимшоҳнинг қизини,
Олсам Торкистоннинг сарвинозини.

Ваъда берган Маликадай гажакдор,
Кўрсат девлар, менга Торкистон шаҳар,
Ҳаёлламай бўлинг менга хизматкор,
Отам амри билан келдим муқаррар.

Бу айтган сўзимни ҳазил билмагин,
Бадбахт девлар, тарқашовлик қилмагин,
Ҳазил билиб, ғариб бўлиб ўлмагин,
Торкистонгачайин бўлинг хизматкор,
Бек отам бўлмасин йўлга интизор.

Япроқ дев Авазга қараб айтди:

— Жияним бизлар Ямандан Ясарни, Хитой-Хўтонни,
барча жаҳонни, шахри Бежонни қолмай учамиз, ҳалига-
чайин бундай парини, бундай шаҳарни ҳеч ердан эшитга-
нимиз йўқ, янгитдан сиздан эшитиб турибмиз.

Унда Авазхон:

— Эшитган бўлмасаларинг, энди бизга хизмат қилса-
ларингиз, — деди.

Япроқ дев: — Хайр, бизлардан нари — йигирма йиллик
йўлда Қизил дев деган бир дев тоғангиз бор, шундан сўрай-
сиз-да, шу билмаса бизлар билмаймиз, дев тоғангизнинг
хизмати, Гўрўғли езнамнинг ҳурмати, — деб Япроқ дев бир
тилсимот ўқиб учовини учта олма қилиб, ёқасига солди-да

қўйди: яна бир тилсимот билан уч отни уч тўрғай қилиб,
қўйнига солди, шундай қилиб осмонга учиб кета берди.

Авазхонга девлар бўлди хизматкор,
Фалақда булутман бўлди баробар,
Олма бўлиб Авазхондай зўравор,
Тўрғай бўлиб чулдирайди бедовлар.

Торкистон деб кўзлаб учади девлар,
Бу ишлардан Аваз ўғлон бежабар,
Олма қилиб искаб кўради девлар,
Бир нечаси бул кўнглига келади.

Хабар топса ўлдиради Гўрўғли зўравор,
Кўнглин бўлмай уча берди ул девлар.
Ўн кеча-ўн кундуз учгандир шу дев,
Бир ерга куюлиб тушди, муқаррар.

Бир тилсимот дуо ўқиб дам қилди. Авазхон қадимги ас-
лига келди, отлари ҳам аслига келди. Шунда Авазхон айт-
ди: — Тоға! Сизнинг жойингиздан бери қанчалик йўлга кел-
дик? Дев айтди: — Жияним, мен кеча-кундуз учиб келаё-
тирман, менинг юришимга йигирма кунлик йўлга келдик,
сенинг бу отларингнинг юришига йигирма йиллик йўлга
келдик.

— Тагин йўл бошланг, — деди.

Унда дев айтди: — Мен ўз чегарамизга келдим, бу ёғига
боролмайман, менинг хизматим шу бўлди, энди сизларга
қувват берсин, — деб Авазхонлар билан омонлашиб Япроқ
дев орқасига кетди. Беклар йўл бошлади.

Шунда Асад мерган билан Шодмон йиғлайди: «Энди биз-
лар эли, одамни кўрмай ўламыз. Девлар билмайди, бу қандай
билади?! Бу Авазнинг ўзи ўлган одам эди, бунга қўшилиб,
эргашиб юриб, бизлар ҳам ўлдик. Энди ҳали ҳам бўлса
жавоб сўрайик, элимизга борарни кўзлайик», — деб иккови
Авазхондан жавоб сўраб, бир сўз деди:

Илойим биз ботир бўлмай кетайик,
Жавоб берсанг Аваз, элга қайтайик,

Аввал бошлаб биз йўлиқдик девига,
Энди йўлиқмайик одамовига.

От чопса гумбурлар тоғнинг дараси.
Ботирни ингратар найза яраси.
Узоқ экан Торкистоннинг ораси,
Бизларга рухсат бер Чамбил тўраси.

Билдик биздай мерган ғариб ўлади,
Гулсанамдай ёрим кимлар олади?
Бола-чақам етим-есир бўлади,
Жавоб берсанг Аваз қандай бўлади?

Кетмади бошимдан бир зарра туман,
Қайтиб элни кўрмоқ бизларга гумон.
Энди бизга жавоб берсанг Авазхон,
Жавоб тилаб турибди бу Шодмон.

Бу сўзни Шодмон мергандан, Асад мерган эшитиб, Шодмон мерганга қараб, жавоб сўранг бирга-бирга кетайик деб бир сўз деди:

Жавоб тиланг бирга-бирга кетайик,
Ўлмай юринг, Чамбил элга етайик,
Ҳар на кўрганимиз бориб Чамбилга,
Дўст-душманларга бориб айтайик.

Йўлимизда кўпдир девлардан душман,
Авазхондан жавоб сўранг Шодмонжон.
Кеча-кундуз ҳаққа фигон этайик,
Жавоб тиланг бирга-бирга кетайик.

Айролиқ ўтига бағримиз доғлаб,
Биз кетайик Чамбил элни сўроғлаб.
Жавоб тиланг бирга-бирга қайтайик,
Бола-чақа қолмасин-да қон йиғлаб.

Шодмон ака, эшит айтган сўзимни,
Саломат кўрайик ўғил-қизимни.

Бу гапларга жавоб берса Авазхон,
Бу ерларда турмай кетмоқ лозимди(р).

Авазхон Асад мерган билан Шодмон мерганнинг сўзини бир-
дай кўриб, бу икки мерганга дилдорлик бериб, бир сўз деди:

Кўзда ёшинг мунчоқ-мунчоқ тизилди,
Дийда гирён бўлиб бағринг эзилди,
Йиғлама, мерганлар, кўнглим бузилди,
Саломат кўрарсан ўғил-қизингди.

Баҳодирлик даъво қилиб келасан,
Не сабабдан, бекор кўнглинг бўласан,
Жаҳонни сайр этиб мунда кўрасан,
Ўлмасанг бир куни Чамбил борасан.

Бедовман йўллар тортсам керак-да,
Кунма-кундан зўрға етсак керак-да,
Ер остига тушиб кетсак керак-да,
Ундан сўнг Торкистон етсак керак-да.

Сен эшитгин менинг айтган сўзимди,
Олмадай сўлдирма гулдай юзингди,
Кўзларингда селоб ёшинг тизилди,
Йиғлама мерганлар кўнглим бузилди.

Чамбил ўлкаларим ёдима энди,
Саломат кўрарсан ўғил-қизингди.
Чамбилбелда сен ҳам юрган тўрасан,
Ўлмасанг, бир куни Чамбил борасан.
Ўғил-қизинг соғ-саломат кўрасан,
Не сабабдан, мерган, кўнглинг бўласан?!

Бу сўзларни айтди Чамбилнинг марди,
Остида ўйнайди бекнинг Фироти,
Мерганларга зўр айлади Авазхон,
Бош бўлиб жўнай берди шу замон.
Нима дерин билмай Асадман Шодмон.
Боғбон бўлса боғнинг гули терилди,
Ярашиқда от кокилин ўрилди.

Ногаҳондан борар эди бу беклар,
Ярқиллаб Гулшаннинг боғи кўринди.

Беклар Гулшан чорбоғига йўл юриб етди, отнинг жиловини тортди, бедовларни тўхтатди. Мерганларга қараб Авазхон айтди: — Эй мерганлар! Сизлар шу ерда отларни ушлаб туринглар. Бу бир боққа ўхшайди, мен бориб бу боғотни кўриб келайин, қандай жой экан, билиб келайин.

Мерганлар айтди: — Авазхон! Бошқага бандаргоҳ бўлса, кириб чиқмоққа расм бўлса, сенга касм бўлди. Сенинг отингни ушлаб турмоққа ҳам бизда жон қолмади. Кеча келаётган ерда бизларга от ушлатиб, ўзинг кетдинг, бизларга девни юбориб юрагимизни ёрдинг. Энди борар бўлсанг, кўнглингни хушла, отингни бир тошга бойлаб ташла, бизлар анови тепани бетга олиб, орқа сиртида қоровуллик қилиб турамиз. Бу ер девнинг макони бўлса, «Меҳмоним бор», деб бизларни айтмаёқ кўя қол, девлардан кўрқиб ҳам ўлдик, девларнинг қилган зиёфатидан ҳам кечдик.

Бу сўзни Аваз мерганлардан эшитиб, кўнглини хушлаб отини бир тошга бойлаб ташлаб, боғотга қараб юриб кетди. Мерганлар шу ерда панароқ ерни олиб туриб қолди.

Авазхон боғотга етиб, эшикни очиб ичкарига кирди. Шундай қараса, олмалар пишиб ётир, остига тушиб ётир, бир нақш олма Авазнинг бошига тегайин деб турибди. Олмадан емоқчи бўлиб қўл узатди, олма дариллаб осмонга чиқиб кетди, қўли етмай ҳайрон бўлиб ўтди. Яна бир ерга бориб қараса, бир тўп анжир пишиб-етилиб турибди. Анжирдан емоқчи бўлиб қўл узатди, анжир томири билан кўпорилиб осмонга бу ҳам чиқиб кетди. Бундан ўтди, бир сарҳовузга етди, суви лабба-лаб бўлиб турибди. Сувидан ичайин деб қўлини узатди, суви қирқ газ пастга тушиб кетди, қўли етмай-бундан ҳам ҳайрон бўлиб ўтди. Бундан ўтди, бир боққа етди. Ҳусайни узумлар, қора узумлар пишиб шалвираб турибди. Авазхон: «Улар баланд эди, паст эди, кўчиб пастга тушиб қутулди, норбаста ерда бу узумларни босиб олсам ҳам, булардан бир бошини оламан», — деб кўнглини хушлаб, тоқларнинг устига ўзини ташлади, бир шингил узумни оғзига олиб тишлади. Бир тоқнинг нарғи келиб, Авазнинг бўйнидан ўраб олди. Авазхон тоққа ўралиб,

бўйни бўғилиб ўлаёзиб қолди. Оғзидаги узумни ташлади. Сўнгра токнинг нарги қўйворди. Бундан ўтди, уч кўшкка етди. Уч кўшк: ичкима-ички, зертанг-забартанг, обод жой. Пастки кўшқда ош дамланиб турибди. Авазхон айтди: «Бу онгда хўп қулай йўлиқдим, буни сузиб еб олайин». Товоққа қўлини узатди, товоғи чўпчиб, анча ерга бориб турибди. Авазхон «Бу қозонни қанталимда босиб ушлаб олмасам, қозони ҳам қочиб қутилиб кетса ажаб эмас», деб кўнглини хушлади, қозоннинг устига ўзини ташлади. Капгир Авазнинг қўлтиғидан чиқиб кетди. Юқоридан келиб Авазнинг манглайига қўйиб юборди. Авазнинг манглайи ёрилиб қолди. Капгирдан таадди кўриб, манглайи ёрилиб «Бу қандай жодугарнинг макони экан, унинг эгасини бир кўриб кетмасам бўлмас», — деб қозоннинг бошида ёнбошлаб, бу сўзларни айта берди:

Одамман деб чиқдим Чамбил элимдан,
Ғариб бўлиб ҳеч иш келмай қўлимдан,
Қандай айёр манзилига келдим ман,
Жабр кўриб, жафо тортиб қолдим ман.

Баҳодирлик даъво қилиб юрардим,
Душманларга зўр ғавғолар солардим,
Бунда келиб ғариб бўлиб қолибман,
Қандай айёр манзилига етишдим.

Егани дарахти мева бермаса,
Ичай десам, обиравон бўлмаса,
Ошин еяй десам, капгири урса,
Қандай Кашмир манзилига келдим ман.

Авазхон капгирдан таёқ еб, таадди еб, бу қандай манзил экан деб турди. Бу жой Гулқиз деган парининг макони эди. Гулқиз парилар юқори-балаңд кўшқда эди. Гулзамон деган ошпаз канизи бор эди.

Гулқиз: — Ошинг пишган бўлса, бориб сузиб кел, — деб Гулзамонга буюрди. Гулзамон пастки кўшқка келиб, Авазхонни кўриб, ошиқни беқарор бўлиб: «Шундай йигит ёринг бўлса, мундан ёмон бўлса, садқайи саринг бўлса,

мундай йигит ҳар кимга ўнғай кела бермас, ҳеч бўлмаса бир ваъдали ёринг бўлса», деб Авазнинг олдига яқинроқ бориб қаради. Қараса Юсуф талъатли, Искандар савлатли, Рустам жасадли, ажаб суратли йигит қозоннинг бошида хаёли қочиб, ҳеч қаёққа қарамай ёнбошлаб ётибди. Гулзамон ўйлади: «Бунга бир сўз айтиб кўрайин, агар ихтиёр қилса, бувишим ҳам билмай қолсин, мунинг билан бир ағнашиб олайин», деди. Авазга қараб, сўз қотиб деди:

Кокилларим эшилгандир тол-тол,
Ҳар толига берса етмас дунё-мол,
Бу сўзга, давлатли хоним, қулоқ сол,
Магар душман келса бўлади поймол.

Оша эддан меҳнат тортиб келдингми,
Сен ҳам менинг харидорим бўлдингми?
Оша эддан мени излаб келдингми?

Сен агар қўшилсанг бул бувишинга,
Қўл солиб ўйнасанг қордай тушима.
Борайинми, тўрам, сенинг қошингга?

Остингда кўрмадим араби тулпор,
Бу сўзларни айтар мендай гажакдор.
Сен бўлиб келдингми бизга харидор?
Тортинмайин жавоб бергин, муқаррар.

Сендан савол сўрар мендай парилар,
Кўнгил қилсанг, келгин давлатли шунқор,
Ўйнаб-кулиб тарқат кўнгилдан ғубор.

Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Гулни кўрса маст бўп сайрар булбуллар,
Сендан савол сўрдим мендайин дилбар,
Ўйнаб-кулсанг келгин давлатли шунқор.

Бу сўзларни Гулзамон Авазхонга айтди. Диққат бўлиб ётган Авазжон Гулзамонга сўйламади ҳам, қарамади ҳам, сўз қотмади ҳам. Ўнда Гулзамон айтди: «Бу одам мартабали одам экан, мени кўзга илмади, писанд қилмади. Бу йигит

менинг тенгим эмас экан, бекорга гапирибман. Энди му-
нинг таърифини бувишимга айтайин, агар бувишим қабул
тутса, ҳеч бўлмаса уч кечадан бир кечасини тилаб олайин,
бўлмаса учдан бир бўлайин. Қандай бўлса мундан қуруқ
қолмасин», — деб орқасига қараб дурсса қўйиб, «ердан те-
миртак топган қулдай» бўлиб, чопиб баланддаги кўшкка
етди. Бувисининг олдига бориб қаради. Гулқиз парини гала-
гала қиз канизлар чалқарамон қилиб, чандирдай чўзиб, ўрта-
га олиб, уқалаб, юмалатиб, юмалатиб-жумалатиб ходими
қилиб ётиб эди. Гулзамон бориб бувишига бир сўз деди:

Ҳай деганда ҳаққа етгай нолишим,
Жон олгувчи жонон кўрдим, бувишим.
Жамоллари ойу куздан қолибди,
Кўрганларнинг бежо ақлин олибди.
Мен билмайман қай шаҳардан келибди,
Жон олгувчи жонон кўрдим, бувишим.

Қийғир деган қуш ўлтирар қиёда,
Жамоллари ойу куздан зиёда,
Ҳуснин кўрса шоҳлар юрар пиёда,
Жон олгувчи жонон кўрдим, бувишим.

Мен билмайман қай шаҳардан келибди?
Жамоллари воллоҳ сиздан қолибди,
Шундайин давлатли хон бунда келибди,
Билмам сизга ё харидор бўлибди.

Айтган сўзнинг поёнини билсангиз,
Шундай шунқор билан ўйнаб-кулсангиз.
Уч кечадан бир кечани берсангиз,
Агар бизни учдан бир қиб қўйсангиз,
Жон олгувчи жонон кўрдим, бувишим,
Хумор кўзли жонон кўрдим, бувишим.

Белида ярқиллар кескир пўлати,
Не жойларда, билмам, ўсган элати,
Ҳар ким кўрса, қолмас анинг тоқати,
Рустамдан ҳам зиёдадир жасади.

Жон олгувчи жонон кўрдим, бувишим,
Жоду кўзли, ширин сўзли, бувишим.

Гулзамондан Гулқиз ойим бу сўзни эшитиб, ўрнидан тургани малол келиб, канизакларига қараб бир сўз деб турибди:

Хазон бўлмай боғда гуллар сўлибди,
Манзилима қандай одам келибди?
Гулзамон кеп таъриф қилиб турибди,
Бориб кўринг, қандай меҳмон келибди?

Бу сўзларни айтар мендай гажакдор,
Бирга-бирга бориб кўрсак, канизлар.
Гап эшитинг мен айтган нолишимдан,
Имо билан суяб кўтар бошимдан.
Маконима қандай йигит келибди,
Аста суяб кўтар менинг тўшимдан.
Гап эшит, канизлар, айтган тилимдан,
Имо билан аста кўтар белимдан.

Ўзимизга оро-торо берайик,
Саф-саф бўлиб бирга-бирга борайик.
Қандай йигит экан, бориб кўрайик,
Нима ишда юрган экан, сўрайик.

Ўнг қўлима ўн бир юзук,
Тақиб қўйинглар, қизларим.
Зарли кавуш чанг бўлмасин,
Қоқиб қўйинглар қизларим.
Бу қошима машати ўсма,
Суриб қўйинглар, қизларим,
Рўмолим қийшиқ бўлмасин,
Туртиб қўйинглар, қизларим.
Бувишинг йўлга энади,
Ҳовлиқсам ичим куяди,
Еллиб қўйинглар, қизларим.
Ўн канизи йўлин бошлаб,
Ўн канизи белин ушлаб,
Ўн канизи пўш-пўшлаб,

Ўн канизи зулфак ташлаб,
Юрар йўлда йўлни бошлаб.

Жўнади гул юзли дилбар,
Саф-саф турганди парилар.
Ҳаммаси унга хизматкор,
Париди ўзи гажақдор.
Кийгани гул-гул ёнади,
Кўрганнинг ақлин олади.
Гулшан боғнинг сарвинози,
Пастки кўшкига жўнади.

Бувишин ўртага олиб,
Хипча беллари буралиб.
Бир нечаси метар чалиб,
Кўрганларнинг ақлин олиб,
Нозик беллари буралиб,
Пастки кўшкига жўнади,
Жўнади, ойим жўнади,
Жўнади, пари жўнади.

Боғда очилган гулғунчалар,
Гулга ярашган нимчалар.
Пўш-пўшлашиб ойимчалар,
Пастки кўшкига жўнади.
Жўнади, ойим жўнади,
Жўнади, пари жўнади.

Қоши кўзига муносиб,
Кўрганнинг кўкайин кесиб.
Мушку анбар ипор сасиб,
Оёқларин бир-бир босиб,
Пастки кўшкига жўнади.

Янги очилган гулдай бўлиб,
Ҳаммалари бирдай бўлиб,
Бадаллари қордай бўлиб,
Жўнади, ойим жўнади,
Пастки кўшкига жўнади.

Бир-бирининг белин ушлаб,
Ҳар зинага қадам ташлаб,
Ўйин-кулгусини бошлаб,
Жўнади, пари жўнади,
Жўнади, қизлар жўнади.

Жўнади гул юзли дилбар,
Неча пари хизматкор.
Жўнади, қизлар жўнади,
Бари бирдай жоду кўзлар.

Хафадир Чамбилнинг шоҳи,
Нимадир бунинг гуноҳи.
Жарқиллаган гулдай бўлиб,
Гулшан боғнинг пари шоҳи.

Қандай ўғлон - кўрайин деб,
Бориб ҳолин сўрайин деб.
Қудағай менга насиб қилса,
Бориб ўйнаб, қулайин деб.
Жўнади, пари жўнади,
Жўнади, ойим жўнади.
Жўнади, барно жўнади,
Жўнади, мастон жўнади.

Пастки кўшкига етиб Авазжоннинг қадди-қоматини
кўриб, ошиқи беқарор бўлиб, «Марднинг боши ерда қолма-
син», деб Авазжоннинг бошини тиззасига олиб, «Қайси
мамлакатдан келдинг?» — деб сўраб бир сўз деди:

Бир лочин боқишли, Жаброил барлим,
Бир лочин боқишлим, қайдан бўласан?
Қайси элдан қайси юртдан келасан,
Қандай шоҳнинг, қандай бекнинг ўғлисан?
Искаб кўрсам магар жаннат гулисан,
Хабар бергин, қайси элдан келасан?

Жамолинг менгзайман осмонда ойга,
Жасадинг менгзадим бўз қарчиғайга,

Қошингни менгзайман эгилган ёйга,
Тарзингни менгзайман бўз қарчиғайга.
Ўзингни менгзайман минг қўйли бойга,
Бойвачча сифатлим, қайдан бўласан?

Бино бўлдинг қайси гавҳар донадан?
Парвоз қилдинг қайси манзил—хонадан?
Баланд парвоз хоним, қайдан бўласан?

Шундай бўлди менга ҳақнинг фармони,
Сизни туққанларнинг борми армони,
Сизни кўрганларнинг кетар дармони,
Аслинг одам десам беҳишт филмони.
Беҳиштнинг филмони, қайдан бўласан?

Менга теккан эронларнинг назари,
Ҳар кези йўқ ота билмас безори.
Тарзинг кўрдим бир мамлакат шунқори,
Бул ўлкага нечук тушди гузари.
Гузар солган хоним, қайдан бўласан?

Зуваланг тушгандир бир муштдай лойдан,
Жамолинг тушгандир осмонда ойдан,
Сиздай ёрни тилар эдим худойдан,
Ростин дегин хоним, қайдан бўласан?

Бу сўзларни айтди мендай гажакдор,
Сўзимга қулоқ сол, давлатли шунқор.
Хизматимда саф—саф турган парилар,
Ҳолингни сўради мендай гажакдор.
Хабар бергин, хоним, қайдан бўласан?

Сен эшитгин Гулқиз ойим арзини,
Кўриб томоша қил, гулдай тарзини.
Ёлгон дема, Гулқиз пари сўзини,
Хабар бергин, хоним, қайдан бўласан?
Менга айтгин, жоним, қайдан бўласан?
Худо қўшса бирга ўйнаб—куласан,
Ё билмайман бирор ерга борасан?

Авазхон манглайининг ёрилганидан хафа бўлиб, бошини кўтармай ётган эди. «Энди бошимни кўтармасам бўлмайди. Бу қизлар билан бир-икки гаплашайин», — деб бошини кўтарди. Бошини кўтариб қараса, бир паризод бошини тиззасига олиб ўтирибди. Атрофини кўп барно қизлар қуршаб турибди. Буларни бу ҳолда кўриб, димоғи чоғроқ бўлиб, бу париларга қараб бир сўз деди:

Баҳорда очилган боғнинг гулиман,
Юнус ҳам, Мисқолнинг жону дилиман.
Чамбил элда Гўрўғлининг улиман.*
Чамбил элдан, жоним, мунда келаман.

Сўзимни эшитгин, гул юзли жонон,
Отимни сўрасанг, дейди Авазжон.
Отим Аваз, Чамбил элдан келаман,
Бу сўзимни англа, нозанин жонон.

Сен эшитгин Авазжоннинг сўзини,
Излаб чиқдим Қосим шоҳнинг қизини.
Малика айёр деган сарвинозини,
Пари дейди шоҳнинг жоду кўзини.

Миниб чиқдим элдан Фиркўқдай тулпор,
Сўзимни англагин сендай гажақдор.
Юрсам етарманми Торкистон шаҳар?
Билсанг йўл бошлагин, гул юзли дилбар.

Малика деб бунда бўлдим хору зор,
Бу йўлларда йўл юраман гажақдор.
Ҳазил билма Авазжоннинг сўзини,
Кучук босмас йўлбарс, шернинг изини.
Олсам Маликадай сарвинозини,
Излаб чиқдим Маликанинг ўзини.

Яна баҳор бўлса, очилар гуллар,
Малойик сифатли, гул юзли дилбар.
Агар билсанг мени бугун йўлга сол,
Тараҳхум айлабон йўл бошла, дилбар!

* Ўғлимни

Гулқиз Авазхондан бу сўзни эшитиб айтди: — Чамбил элидан бўлсангиз, Юнус, Мисқолнинг жони-дили бўлсангиз, Гўрўглининг ўғли бўлсангиз, менинг туғишгангина аммамнинг ўғли бўласиз экан. Бундан илгари Юнус Мисқол аммам бу юртларга тўрт кунлаб келиб, ҳамма қизларнинг ичида мени яхши кўриб, балки сизга муносиб кўриб, бошидан рўмолини олиб, меши сизга бахшанда қилиб, рўмолини ўратиб кетган эди. Малика бўлса, худо подшодир ҳозиргисини кўраберинг, — деб Авазнинг қўлидан ушлаб, юқори кўшикка йўл бошлади.

Авазжоннинг остига зар-зарбоб либосларни ташлаб, Гулқиз ойим билан Авазжон бир ерда ўтириб, ҳамма қизлар-парилар бу икки жононга хизматкор бўлиб, олдларига дастурхон ташлаб, Авазнинг кўнглини хушлаб, писта, руста, қанд, новвот аралашди. бунинг устига олиб келди қовурма гўштди, Гулқиз билан шундай қилиб ўтиришди. Авазжон кўнглини хушлаб, димоғи чоғ бўлиб, у еридан, бу еридан ушлаб, Гулқиз ойимнинг кўнглини хушлаб, ҳузур қилиб икковининг димоғи чоғ бўлиб ўтира берди. Қирқин қизлар буларнинг хизматида хизмат қилиб тура берди.

Бу маконда булар билан қўшни учта дев бор эди. Каттасини Қизил дев дер эди. Девлар бу ерда йўқ эди. Кўйиқоф тарафига овга чиқиб кетган эди.

Энди бу девларнинг келадиган вақти бўлди. Қор ёмғирлар учкунлаб шопири келди. Гулқиз ойим ўрнидан туриб, Авазжонга билдирмаган киши бўлиб: — Авазжон, энди сизни мен сандиққа солиб қўяйин, — деб сандиққа солиб қўйди. Аваз ҳайрон бўлиб сандиққа кириб ётди. Бир вақти эди, девлар қаҳрланиб кириб келди. Гулқизга қараб Қизил дев бир сўз деб турибди:

Гулқиз ойим. эшит, айтган сўзимди,
Олмадай сўлдирай гулдай юзингни,
Хизматкор киё турдинг ҳамма қизингни,
Ўйлаб турсам сенга ўлим лозимди(р).
Сайил этиб тоғларда овлаб юрганман,
Кўйиқоф устида туриб кўрганман:
Очилар боғларда боғининг бодоми.

Бу ерга етишган одам қадами.
Қулоқ сол, Гулқизой айтган тилима,
Қандай одам келди манзил - элима?
Келган одамизодни бергил қўлима,
Бундай ишлар дуруст эмас шаънингта!

Тўксам сенинг кўздан селоб ёшингни,
Дарғазаб бўп, кессам таңдан бошингни.
Кўриб қолдим одамзод ўйнашингни,
Қилайнми дарров сенинг ишингни?!

Бир одам наслиман ўйнаб-куласан,
Девларнинг юзини тубан қиласан,
Келган одамзодни бергил қўлима,
Армон билан Гулқиз, энди ўласан.
Бошдан тожи, қўлдан бериб давлатди,
Бир одамман қурдинг сен ҳам суҳбатди.
Бу қилган ишларинг билсанг уятди,
Ул одам бу ерда пинҳон бўлибди.
Бирга ўтириб бунда ўйнаб-куласан,
Канизларни хизматингта соласан.
Бундай қилсанг армон билан ўласан
Ўйнашингни қайда пинҳон қиласан?

Бу сўзни Гулқиз ойим эшитиб, Қизил девга қараб Гу-
лойим ҳам бир сўз деди:

Олмадайн сўлган, гулдай тарзим бор,
Бадбахт девлар, сенга айтар арзим бор,
Сен тилингни тийиб сўйлагин девлар,
Чамбилдан келгандир Аваз зўравор!

Кўрганинг йўқ Гўрўғлининг улини,
Юнусман Мисқолнинг жону дилини.
Кўрса ғорат қилар девлар элини,
Сен тилингни тортиб сўйлагин, девлар!

Чамбилдан келибди Аваз зўравор,
Тортиб сўйла бу тилингни, дев аждар!

Тойрилди бошингдан тожу давлатинг,
Ажал етди, балки тўлди муҳлатинг.
Чўлда қолар девлар сенинг жасадинг!

Чамбил эдан қайсар Аваз келибди,
Девни излаб қайсар Аваз келибди,
Сизларни Чамбилга ҳайдаб боради,
Юнусман Мисқолга сўйлаб беради.

Йиғлай бергин, умринг охир бўлади,
Неча кунда сенинг кунинг тўлади,
Бормаган дев дарров шунда ўлади,
Бу ишларни ўйла, қандай бўлади?!

Дод айласанг эшитмайди сўзингди,
Ҳар боб билан ўяр икки кўзингди.
Эрта чошгоҳ ҳайдаб кетар ўзингди,
Чамбил элтса, сенга ўлим лозимди(р)!

Ҳолинг билмай бунда лофни урасан,
Эрта чошгоҳ Чамбил ҳайдаб боради.
Чамбил борсанг икки бошдан ўласан,
Билмайман ҳолинг, қандай бўласан?

Хунхор Аваз кесар сари-бошингни,
Париларга берар сенинг гўшингни.
Қарға-қузғун ейди сенинг бошингни,
Аё девлар, ўйлаб қилгин ишингни.

Авазжоннинг баҳодирлик номи бор,
Мунча катта лоф урмоқлик на даркор?
Ўлар вақтинг яқин келгандир, девлар,
Излаб келган қайсар Аваз зўравор.

Бу сўзни девлар эшитиб, ақли шошиб, такбиридан ада-
шиб: — Аваз келган бўлса, бизларнинг жондай жиянимиз
келган экан. Бизларга аввалдан нимага хабар бермадинг?
Авазжон қачонда? Кўрайик, танийик, Юнус Мисқол опа-
мизни, Гўрўғли езнамизни сўрайик, — деб девлар уриниб,

ҳовлиқиб ҳар нимани бир нима деб, Авазни бундан илгари кўриб юргандан соғиниб қолгандай бўлиб, уялгандан ҳар нимани бир нима деб, Авазни келди деб, отини эшитиб, кўрқиб, у ёққа-бу ёққа кўзини юбортиб, Авазни сўраган киши бўлиб турибди. Шунда Гулқизой пари Авазжонни сандиқдан чиқарди. Айтди: — Мен буни сизлардан кўрққандан яширганим йўқ. Сизларни бундан кўрқиб, қочиб кетади, деб яшириб қўйган эдим.

Аваз сандиқдан чиқиб, сипойи кўз билан, ҳайбатли сифат билан девларга қаради. Девлар югуриб бориб Аваз билан кўришиб: «Гўрўғли езнамиз, Юнус Мисқол опамиз омонми? Чамбил юрти тинчликми? Чамбилдаги катта-кичик беклар, полвонлар омонми? Ҳормай-чарчамай, омон-эсон келдингизми?» — деб, кўрққанидан Авазхонга қараб ҳар нимани бир нима деб ялиниб-ёлвораётир. Авазхон буларнинг кўрққанини билиб, сўзига яраша жавоб бериб ўтирди.

Қизил дев сўради:

— Бу ерга пиёда келдингизми? Отингиз, жўрангиз йўқми?

Авазхон айтди:

— Отимиз ҳам, жўрамиз ҳам бор.

Қизил дев:

— Ундай бўлса, бориб олиб келасизми, ё бировни юборайми, — деди.

Авазхон чиқиб бориб, Фиротни ечиб, устига минди. Қаради, Асад мерган, Шодмон мерганнинг оти бир тепанинг устида турибди, ўзлари йўқ. «Булар қаёққа кетди экан», деб қаради. Асад мерганни кўрди, бир сув ювиб кетган жирандада ўзини ҳар бир ерга уриб яширина олмай юрибди. Асад мерганни бу туришда кўриб Шодмон мерган қаёқда экан деб қаради. Қараса Шодмон мерганни бир тулкининг инида кўрди: белбўғаридан юқорисинга кирган экан, икки бути зинкийиб турган экан. Авазнинг шўхлиги келиб, кўнглини хушлаб, Шодмоннинг бутидан ушлаб, аста-аста узанги ташлаб, Шодмон мерганни торта бошлади. Булар девларнинг ҳавода келаётганини осмонда кўриб, девлардан кўрқиб ўзларини яширинтирмоқчи бўлиб, ҳар ернинг панасига солиб, абгор бўлиб юрган экан. Шодмон мерган калласи иннинг ичида бу сўзни айтиб турган экан:

Беклигимда суриб қолдим миннатим,
Бир тулкини қувиб келиб инлатдим.
Оҳ урганда хаста кўнглим хушладим,
Ҳар ерда ғанимнинг сириб фошладим,
Жониворнинг қуйруғидан ушладим.
Оёғимдан аста ушла Авазжон,
Ушлаб олсак овнинг олди бўлмасми?

Кўздан ёшим мунчоқ-мунчоқ тизилар,
Дийда гирён бўлиб, бағрим эзилар,
Оёғимдан аста тортгин, Авазжон,
Бу тулкимнинг қуйруқлари узилар.

Меңдайин мардларнинг кўнглин бўлмагин,
Кўп яшагил, кўп йилгача ўлмагин,
Оёғимдан аста тортгин, Авазжон,
Тулкимнинг терисин нобуд қилмагин.

Меңдайин мерганнинг кўнглин бўласан,
Шўхлик қилиб Аваз ҳазил қилмагин,
Соғ-саломат бу тулкини олайик,
Яна ҳам Торкистон элга борганча,
Терисини сотиб харжи қилайик,
Яхшимикан, ёмонмикан кўрайик.

Аваз Ғиротта қамчи чотди. Шодмон мерганни индан суғуриб олди. — Қани инлатган тулкин? — деб турибди. Шодмон мерган айтди: — Мен инлатган тулки бир тулки эди. Қуйруғи узилмасин, териси бузилмасин, деб авайлаб туриб эдим, сени одам бўлган десам бачча кундаги хабалоқлаганининг қолган йўқ экан, илкисдан тортиб юбординг, қуйруғи қўлимдан чиқиб кетди. Иннинг тўри узоқ экан, инига қараб уриб кетди, — деб уялмай-суялмай бу сўзни Авазжонга айтиб турибди. Авазжон: «Мен ёш боламан. Бу сўзларингизни билмайман-да», — деб кулимсиб турди. Бу икковини кўриб Асад мерган ҳам келди.

Авазжон: — Сен қаёқда эдинг? — деди.

Асад айтди: — Шодмон мерган тулки инлатиб юриб эди, тулкиси чап бериб кетмасин, деб тулкисининг олдини олиб юриб эдим.

Буларнинг бу ишини кўриб: — Йўқ тулкини инлатиб юрган ботирлар, — деб Авазнинг димоғи чоғ бўлиб айтди: — Ундай бўлса қуруқ овчилик қилманглар. Мана кўринган кўшк Гулқиз парининг макони экан. Бу маконда бир неча девлар бор экан. Бориб кўриб, овлаб олиб улар билан суҳбат қилмоқ керак.

Унда мерганлар кўрқиб, кўрқса ҳам бошқа ёққа кетмоқнинг иложини тополмай: — Эндиги ихтиёр сизда, йўл бошланг, сиз билан бирга борамиз, — деди.

Мерганлар Авазжон билан бирга-бирга отланишиб, Гулқизнинг жойи маконига бордилар. Девлар йўлга қараб туриб эди. Буларнинг келганини кўриб, югуриб чиқиб, бекарларнинг отининг жиловини ушлаб, кўнглини хушлаб, манзил жойига йўл бошлаб, ичкарига олиб кириб, остига яхши тўшақлардан ташлаб, бекарларнинг вақтини хушлаб турди. Девлар зиёфатга кўйни сўйди. Пишириб, гўштини олиб келиб қўйди, югуриб хизматин қилди.

Булар Гулқизнинг маконида ётди. Эрта билан тонг отди. «Ҳайдаб кетмаса», — деб девлар ҳам жуда қилпилаб турибди. Кун чошгоҳ ҳаддига етди. Шунда девлар Авазга қараб: — Ў жияним! «Йўл бўлсин» — гапнинг ўроли бўлади, сизларга йўл бўлсин? — деди.

Шунда Аваз: — Олой бўлсин, йўл бўлса, сизлардан бўлсин, — деди. — Торкистон шаҳрига, Малика парига бораётирмиз. Бизларни отам — Гўрўғли сизларга буюриб эди. «Дев тоғаларинг бор, шу дев тоғаларингнинг уйига борсанг, тоғаларинг бирга бориб, сенга йўл кўрсатиб, Маликани топиб беради», — деб эди. Шунинг учун бизлар сизларнинг уйларингизга келиб эдик, — деди.

Қизил дев айтди: — Ў жияним! Бизлар кун ботиш билан кун чиқарни, ер юзини қолмай учамиз. «Торкистон деган шаҳар бор, Малика деган пари бор» деб эшитганимиз йўқ. Янгитта сизнинг оғзингиздан эшитдик. Манзили шу ердан етмиш йиллик йўл келади, бир Боймоқ дев деган тоғангиз бор, шу билмаса бизлар билмадик.

Бу сўзни Авазжон эшитиб, ўйлаиб, индамай қолди. Унда Қизил дев айтди: — Жияним, нимага, индамай қолдингиз? Боймоқ дев деганда номи пастроқ учрадимиз? Боймоқ дев тоғангизнинг давлати катта: Боймоқ девнинг

етмиш минг кўк қашқа девдан жиловдори бор. Дев тоғангиз кўп катта, уни унча-мунча девлар қатори деб кўнглингизга келмасин.

Авазхон айтди: — Ундай бўлса, сизлар бизга хизмат қилсаларингиз, — деди. Қизил дев: — Хўп, Гўрўғли езнамининг хурмати, дев, тоғаларингизнинг хизмати, — деб бир тилсимот дуо ўқиб, уччовини уч олма қилиб, олмаларни ёқасига солиб, уч отни тилсимот ўқиб, ўрғай қилиб, қўйнига солиб, осмонга кўтарилиб, етти кеча-етти кундуз осмонда учиб, қўйилиб бориб бир ерга тушди. Бир тилсимот дуо ўқиб, олмаларни одам қилди, ўрғайларни от қилди.

Авазхон қадимги — аслига келиб айтди: — Эй тоға! Сизнинг жойингиздан бизлар қанча ерга келдик? Дев айтди: — Бизлар кеча-кундуз учиб келаётирмиз. Бизнинг юришимизга ўн тўрт кунлик ерга келдик, сизнинг бу отларингизнинг юришида ўн тўрт йиллик йўлга келдик.

Шунда Авазхон айтди: — Бу йўлни етмиш йиллик йўл деб эдингиз, бу ёғига нимага кўтариб учиб еткизмадингиз?

Дев айтди: — Бундан бу ёғи Боймоқ дев тоғаларингизнинг чегараси. Бундан бу ёғига сиздай зўравонлар йўл юриб ўтмаса, бизлар бир қадам босиб ўтолмаймиз. Агар биз бир қадам босиб ўтсак, Боймоқ девнинг ўтин териб юрган, ов овлаб юрган девларидан биронтаси кўриб қолса, қўлимизни боғлаб, сийнамизни доғлаб, банди қилиб арбанглатиб ҳайдаб олиб кетиб қолади.

Дев бу сўзларни Авазхонга айтиб, Авазхон билан хўшлашиб, омонлашиб, орқасига қараб қайтди. Унда Авазхон билан Шодмон, Асад мерган — уччовлари бирга йўл тортиб, бу сўзларни айтиб йўлда кетиб бораётир:

Ишқ ўтида ёна-ёна,
Қаба фалак дўна-дўна,
Гул юзим сўлди, найлайин.

Устимиздан ўтган ойлар,
Бу юракда оҳу войлар,
Сар жигали майин жойлар,
Жигадор бўлди, найлайин.

Келиб кишининг юртига,
Куйиб айрилиқ ўтига,
Икки кўзим ёр ортига,
Термилиб қолди, найлайин.

Булбулнииг маскани боғлар,
Айрилиқда бағрим доғлар,
Усти қорли баланд тоғлар,
Гул юзим сўлди, найлайин.

Фиротимга қамчи чотдим,
Кеча-кундуз шабгир тортдим,
Гул юзим сўлди, найлайин.

Айрилиқда бағрим доғлаб,
Узоқ йўлга ўзим чоғлаб,
Ёр юрти деб қонлар йиғлаб,
Гул юзим сўлди, найлайин.

Жафо тиғи жондан ўтиб,
Айрилиқ бағримни йиртиб,
Кеча-кундуз шабгир тортиб,
Малика деб, қонлар ютиб,
Гул юзим сўлди, найлайин.

Бу сўзларни Авазхон айтиб, Қизилқум деган ерга етиб борди. Шундай қараса, қип-қизил Қизилқум, ундан бошқа ҳеч нима йўқ, кўкарган гиёҳ ҳам йўқ, лекин қумнинг чек-касида бир чинор зинкийиб турибди. Жуда катта чинор.

Унинг ён ёғини қўрғон қилиб, девор қилиб қўйибди. Қўрғоннинг девори қалайдан. Буни кўриб Авазхон отини мерганларга бериб: — Сизлар шу ерда туринглар, бу чинор қандай чинор экан, бу қўрғон қандай қўрғон экан, мен бориб, кўриб келайин, — деб шу чинорга, Қалайи қўрғонга қараб жўнаб кетди. Бориб Қалайи қўрғоннинг дарвозасини очиб, ичқарига кирди. Кўрса, чинорнинг ости сарқовуз. Катта чинорнинг шохлари ҳар ёққа шохалаб кетган, шохларида тўти, майна, булбуллар бола очиб, сайраб ётган. Овозаси оламга кетган ажаб чинор экан. Бу қандай чинор экан, деб

қараб туриб эди, дарвозадан бир қаландар ичкарига кириб кела берди. Қаландарнинг ҳайбатини, жасадини кўриб, Аваз қўрқиб, ўзини ҳар ерга урди, ҳеч пана бермади. Авазхон ақли шошиб, иложини топа олмай, ноилож чинорнинг устига чиқиб олди. Қаландар чинорнинг остига келиб қўнди. Бангни уриб, кайфини суриб, димоғи чоғ бўлиб, телпагининг таркидан бир олмани чиқариб, жағига бир уриб, паризод қилиб, бунинг билан ўйнаб-кулди, димоғини чоғ қилди. Буни Авазхон чинорнинг бошида кўриб турди. Қаландар парининг тиззасига бошини қўйиб, жамолини тамоша қилиб, ухлаб қолди. У паризод қаландарнинг бошини ерга олиб қўйди. Ўзининг ёқасидан бир жуводдизни олиб, уни бир шапати уриб, барзанги қилиб, бу билан ўйнаб-кулиб димоғини чоғлаб ўтира берди. Қаландарнинг уйғонадиган фурсати яқин бўлди. Барзангининг жағига бир уриб, қадимгидай жуводдиз қилиб, ёқасига туйраб қўйиб, қаландарнинг бошини тиззасига олиб, қадимгидай бўлиб ўтира берди. Буни ҳам Авазхон чинорнинг бошида кўриб турди. Қаландар уйқудан туриб, паризоднинг жағига бир уриб олма қилиб, телпагининг таркига солиб, кади-мудбак, сўталарини олиб, «оллоҳ билаллоҳ», деб йўлга кириб жўнай берди. Авазхон шошиб-пишиб чинордан тушиб, қаландарга товуш қилиб чақириб, бу сўзни айтиб, қаландарга етиб олмақчи бўлиб бораётир:

Ғам билан сарғайди гулдайин дийдор,
Телпагинг кайкаймай ўлгўр қаландар,
Ёринг бир десам иккови бор экан.
Ёрингнинг ўйнаши сендан зўравор.

Армон билан билмаганинг билдирар,
Ханжар чекиб қора бағринг тилдирар,
Иккови бирикса, сени ўлдирар,
Сенинг гулдай юзинг бир кун сўлдирар.

Кўриб қолдим ул икки ўйнашингни,
Иккови бирикиб кесар бошингни.
Хабардор бўл, бу ишлардан қаландар,
Қарға-қузғун ейди сенинг гўшингни.

Ёрим бор деб мағрур бўлиб юрасан,
Иккови бирикса тайин ўласан.
Ўзинг ўлиб гўштинг бунда қолади,
Укағар қаландар қайга борасан?

Бу сўзни айтиб Аваз кўнглин хушлади,
Қаландарнинг белбоғидан ушлади.
Шул замон энига қоқиб ташлади,
Чинорнинг остига об кеб муштлади.

Аваз Қаландарга айтди:

— Бова, сиз гадой экансиз, парча-пурча нонингиз борми, деб сўраётиман, — деди. Қаландар: — Бировдан бир нарса сўраган одам уриб сўрайдими, бор бўлса урмасанг ҳам ўзим бераман, — деб кўлбарини қараб, қаттиқ кулча бор экан, чиқариб Авазхонга берди. Авазхон кулчани тўрт синдириб қилиб: — Олинг бова, — деди. Қаландар бировини олди, Авазхон бировни олди, икки синдирими одамсиз қолди. — Бу икки синдиримининг эгасини топинг, — деди.

Қаландар айтди: — Ўзинг кўрган ёлғиз қаландарман, менда қандай одам бор?

Авазхон қаландарга сиёсат қилди: — Ўлдираман! — деди. Аваздан кўрқиб, ёқасидан олмани олиб бир урди, паризод бўлди. Бир синдиримини бу олди. Сўнгра парига Авазхон: — Жўрангни топ! — деди. Пари улай-булай деди. Бунга ҳам дўқлаб сиёсат қилди. Аваздан кўрқиб, ёқасидан бир жуводизни чиқарди. Чаккасига бир урди, бир барзанги пайдо бўлди. Кулчанинг бир синдиримини бу олди, тўрт синдирими ҳам эгалик бўлди.

Авазхон ўрнидан туриб барзангини чошиб ташлади. Қаландар ҳам телпаги кайкайиб: «Бир одам деб икки одамни кўтариб юрган эканман», — деб ўрнидан туриб бу ҳам хотинини чошиб ташлади. Шунда Авазхон қаландардан сўради: — Бова, бу хотинни қаердан олиб эдингиз? — деди.

Қаландар айтди: — Мен бундан илгари Гулшанининг боғидан тиланиб, гадойлик қилиб юриб келаётим эдим. Гулшан боғининг ичида, шиша ҳовузда ҳамма парилар чўмилиб ётган экан. Баданлари қордай, бари бирдай. Муни шу ерда бир гулбутанинг тагига ўтказиб қўйган экан. Тилси-

мот дуо ўқилиб, муни олма қилиб, телпагимнинг таркига солиб, парилардан қочиб қутулиб кетиб эдим. Менинг чангалимга тушганига ўн саккиз йил бўлди. Шундан бери буни бир нарсага, жонзодга кўрсатмай юрган эдим. Ўғлим, мен аҳмоқ олиб келиб бўлиб, пари деб икки нарсани зилдай қилиб кўтариб юрган эканман.

Бу сўзни қаландар Авазга айтиб туриб эди, яна бир қаландар дарвозанинг эшигидан кириб кела берди. Аваз-жон қаландарнинг қадди-қоматига шундай қараса, бошдан-оёғи бирдай қаландар, ҳар яғрини қирдай қаландар, бошида кулоҳ, қўлида сўта. Сўта билан чинорни бир урди. Чинордан бир эшик очилди. Авазжон қараса, чинорнинг ичида дарчама-дарча уч кўшк бор экан, кўшкларни кўриб, қаландар айтди: — Оббо шаллақи, бу ерда ҳам йўқ экан.

Аваз айтди:

— Бова, сиз кимни излаб юриб эдингиз, кимни тайинлаб кўйиб эдингиз, бу ерга нима ишда юрибсиз, кимни ахтарасиз?

Шунда қаландар Авазга қараб юрган юришини, чиққан юртини қилиб, юрган ишларини баён бериб бир сўз деб турибди:

Сўзимга қулоқ сол, турган ёш ўғлон,
Мени сўрасанг Чин-Мочиндан келаман.
Сенга қурбон мендай бовангнинг жони,
Чин-Мочинда, билсанг бованг макони.
Қаландар деб, болам, ғофил бўлмагин,
Аслимни сўрасанг, Чин-Мочин хони.

Ёр ишқида болам, бўлдим қаландар,
Ваъда бериб кетди гул юзли дилбар.
Отини сўрадим — Малика айёр,
Шу чинорни ваъда берган гажакдор.

Торкистонда деган эрди шаҳрини,
Кўп ерни ахтардим — дунё бориши.
Ҳеч бир ердан тополмадим парини,
Кўп ҳалак айлади харидорини.

Соқолим оқариб, ёшим қайтганда,
Ёр ханжари ўртаб кетди бағримни.
Тишим тушиб, оёқ гўрга етганда,
Ахтараман Маликадай парини.

Излаб топсам маликадай гажакдорни,
Сабил қилай Чин-Мочиннинг шаҳрини.
Сен эшитгин мендай шернинг изини.
Излаб чиқдим Қосимшоҳнинг қизини,
Элнинг Маликадай сарвинозини.

Чин-Мочин шаҳрида қолди кирдикор,
Кўп ҳалак айлади гул юзли дилбар.
Излаганим Маликадай суяр ёр,
Ул сабабдан, болам, бўлдим қаландар.

Чин-Мочин шаҳрида мамлакатимди(р),
Хон қаландар, дейди менинг отимди.
Излаб чиқдим Малика паризотимди,
Белги қилганман ўсган юртимди.

Қулоқ сол, эшитгин айтган нолага,
Шоқаландар дейди мени, садаға.
Эшит болам, бу кун менинг нидоға,
Девни кўрсам қамсаб бошин оламан,
Дев битганнинг кушандаси бўламай.
Насиб қилса Маликани оламан.

Отим Қаландардир, ўзим зўравор,
Лак-лак девлар бўлолмайдди баробар.
Файратимни кўрса, йиғлайди девлар,
Маликага бўлиб чиқдим харидор.

Торкистонда кўргин бованг ишини,
Сулатаман девнинг гавда-бошини.
Охир қилай девлар ўгиришини,
Шуйтиб олай Малика бувишини.

Бу сўзларни айтди бованг қаландар,
Не жойлардан келдинг, давлатли шунқор?

Мен қаландар Маликага харидор,
Бу ерларда, болам, нима ишинг бор?

Авазхон бу сўзни эшитиб, қаландар бовасига қараб, Авазхон ҳам бошидан ўтган ишларни бир-бир айтиб, жавоб бериб бир сўз деб тургани:

Аё бова, тимсол айтган бир алвон,
Олмос-пўлат белда, эгнимда қалқон,
Гўрўғли ўғлиман, отим Авазжон,
Сиру ҳолинг бова баён айладинг,
Мен ҳам бова сендай юрган саргардон.

Чамбилнинг элида даврон сурибди,
Фиркўк отни бир кун отам минибди,
Шакар кўлга бир кун овга борибди,
Овда юриб паризодни кўрибди,
Сиру ҳолин отам шундан сўрибди.

Торкистон деб анга хабар берибди,
Малика эканин аниқ билибди,
Пари билан неча ваъда қилибди,
Ул сабабдан шунга кўнгил берибди.

Қулоқ солинг, бова, айтган тилима,
Етарманми Торкистоннинг элига,
Отам ошиқ Маликанинг ўзига?
Маликанинг ойдаи тўлган юзига,
Ошиқ бўпти Қосимшоҳнинг қизига,
Торкистоннинг шундай жоду кўзига.

Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Гулни кўрса маст бўп сайрар булбуллар.
Миниб чиқдим Фиркўқдайин тулпорни,
Борар бўлсанг, мен ҳам ҳамроҳ, қаландар!

Чамбил элда мен ҳам бекман, тўраман,
Ўз элимдан мерган тортиб келаман.
Насиб этса Маликани оламан,
Мен ҳам Маликага кетиб бораман.

Ана шунда бу сўзни ўтирган қаландарлар эшитди. Хотинини ўлдирган қаландар Авазжонга қараб, у ҳам бир сўз деди:

Кўздан ёшим мунчоқ-мунчоқ тизилди,
Дийда гирён бўлиб, бағрим эзилди.
Маликани айтдинг, кўнглим бузилди,
Борар бўлсанг, мен ҳам ҳамроҳ, Авазжон!

Мени сўрсанг Рум элидан келаман,
Жафо тортиб Торкистонга бораман.
Бир қиз учун жафо тортиб юраман,
Борар бўлсанг, мен ҳам ҳамроҳ, Авазжон!

Фам билан сарғайди гулдайин дийдор,
Излаб чиқдим мен ҳам Торкистон шаҳар.
Сен эшитгин мендай бованг сўзини,
Олмадай сўлдириб гулдай юзини,
Топарманми Оқдевшоҳнинг қизини,
Борар бўлсанг, мен ҳам ҳамроҳ, Авазжон!

Айрилиқ ўтига бағримни доғлаб,
Мен юрибман Тиллақизни сўроғлаб.
Тиллақиз деб шундай бўлдим қаландар,
Кўп жафони солди гул юзли дилбар.

Шу сабабдан мен ҳам юрган қаландар,
Румнинг юртида қолди кирдикор,
Тиллақиз деб мен ҳам бўлган қаландар.

Қийғир деган қуш ўтирар қияда,
На кўриб кечирдим фоний дунёда.
Ёр ханжари ўртаб менинг бағримни,
Беш юз йиллик йўлдан пою пиёда.

Рум элида мен ҳам Ҳасан подшоман,
Ёр ишқидан қаландар бўп юраман.
Рум элидан ўзим ошиб келаман,
Бу йўлларда сарсон бўлиб юраман.

Лақабимни дейди устайи заргар,
Торкистонда Тиллақиздай ёрим бор.
Маликани айтсанг кўнглим бузилар,
Борар бўлсанг, мен ҳам йўлдош, Авазжон!

Қулоқ солгин мендай бованг тилига,
Подшо эдим болам-ей Рум элига.
Ёр ишқидан бўлиб қолдим қаландар,
Ахтариб кўрганман жуда кўп шаҳар.
Борар бўлсанг, мен ҳам ҳамроҳ, Авазжон,
Борар бўлсанг, мен ҳам йўлдош, Авазжон!

Сен эшитгин Шозаргарнинг сўзини,
Оларманми Оқдевшоҳнинг қизини.
Тиллақиздай гажақдорнинг ўзини?
Борар бўлсанг, мен ҳам ҳамроҳ, Авазжон!

Жаҳонни сайр этиб ўйнаб-куламиз,
Насиб бўлса, бирга-бирга борамиз.
Бу йўлларда ҳар на бўлсак бўламиз,
Борар бўлсанг, мен ҳам ҳамроҳ, Авазжон!

Шунда Авазжон қаландарнинг бу сўзини эшитди: Мунинг подшолигини билди. «Мунинг бирови Рум мамлакати подшоши экан, бирови Чин-Мочин элининг подшоси экан», — деди. Айтди:

— Икковинг ҳам бир ер учун йўлларда кўп сарсон бўлиб, гунча подшоҳлик шавкатидан, аркони давлатдан кечиб, яёв мундай қаландар бўлиб юрмоқ не даркор? Бу йўл узоқ бўлса, сувсиз қип-қизил Қизилқум бўлса, бу қумни беш-ўн кунда босиб ўта олмай юрса. Бу қип-қизил Қизилқумда пиёда юриб очлиқдан, сувсизлиқдан, сувсаб, очқаб, овора бўлиб икковинг ҳам ўласан. Подшо бўлсанглар отланиб юрсанглар бўлмайдимми? Бу қандай расвочилик. Ўзларингизни мунча абгор қилиб, бу чўлда кўп сарсон бўласизлар, — деди.

Шоқаландар айтди: — Сенинг отангинг чилтонлар тарбия қилган, оти бор ҳар ерга борсанг, учар қушдан урсанг, учар қушдан ўтади. Қандай душманни қувсанг етади. Ул

отангининг отини минган киши нима қиламан, деса муродига етади. Бошқа отлар бу йўлларда юра олмайди, ҳожат бермайди. Сен от яроқ-асбобингга ишонсанг, биз худойимизга ишониб, телпагимизни кайкайтиб келаётибмиз. Бизнинг телпагимизнинг кайкайганини бизга таъна қилма! Йўлда кўрасиз, бирга-бирга бораётибмиз, бизларнинг ким эканимизни сен кўрасан, сенинг аҳволингни биз кўрамиз. Мана бу Қизилқумни омон бўлсак бориб кўрамиз, — деб икки қаландар Авазхон уччови чинорнинг олдида кўп сўзларни гаплашиб, маслаҳатин бир ерга қўйиб: — Эй болам, гапдан нима чиқади, йўл юрмоқ аълороқ. Энди йўл юрайик, — деди.

Аваз айтди: — Ундай бўлса, эй боваларим, менинг яна иккита жўра-йўлдошли отларим бор эди. Энди йўл юрар бўлсак, жўраларимни бориб айтиб келайин, ундан сўнг бирга-бирга жам бўлишиб йўл юрамиз.

Бовалари: — Бориб айтиб кел, ундай бўлса дарров кел, — деди.

Авазхон Асад мерган билан Шодмон мерганнинг олдига бориб, отини миниб, икковини эргаштириб, чинор остига, сарҳовуз олдига олиб келиб, боваларини кўрсатди. Мерганлар қаландар бовалари билан кўришиб, сўрашиб ўтирдилар. Бу икки бовасига билдирмаган киши бўлиб, Авазхон кўнглида: «Ажаб шаҳарларни, ажаб сирларни бу баҳона билан кўрдим, ажаб жаҳонгашга бўлдим. Жаҳонни, ажойиб-ғаройибларни кўрдик», — деди. Энди йўл юрмоқчи бўлиб, маслаҳатни бир ерга қўйиб, Авазхон, Шодмон мерган, Асад мерган учови отланиб, икки қаландар яёв теллаги кайкайтиб бу икки жобоқдик одам бўлиб, Қизилқумга тушиб жўнай бердилар.

Азаматлар олмос бойлар дастига,
Фаним тушар камдавлатнинг қастига.
Беклар миниб бедов отнинг устига,
Қумни юзиб ирғир эди бедовлар.
Чув деб қамчи уриб ов бир беклар,
Йўлга ҳамроҳ бўлди икки қаландар.
Тушиб жўнади бари Қизилқумига.

Узоқ йўлди Қизилқумнинг ораси,
Маст бўлгандир Чин-Мочиннинг тўраси.
Маст бўлиб сўтасин отди қаландар,
Қизилқумни тўзон тутди муқаррар.

Қистаса ҳам отолмади бедовлар,
Шайдилло деб йўл тортади қаландар.
Аваз кўздан ёшин тизиб боради.

Қаландарлар отдан ўзиб боради,
Бедовлар қумларни юзиб боради,
Кун-бакун бадани қизиб боради,
Аваз ўғлон кўнглин бузиб боради.

Дунёдан умидин узиб боради,
Таваққални бу худога қилади.
Аваз ўғлон яратганга жилади,
Чув дейди, Фиротга қамчи уради,
Қаландарлар отдан ўзиб боради.

Қумларда ҳорийди минганда тулпор,
Авазжоннинг баҳодирлик номи бор.
Қамчи урди Авазжондай зўравор,
Яшин ташлаб иргир эди бедовлар.
Маст бўлиб боради икки қаландар,
Қистаганман, етолмайди бедовлар.

Юрса Қизилқумни тўзон олади,
Маст бўлиб қаландарлар боради,
Ҳарчанд қичаб баҳодир беклар,
Қичаганман етолмади бедовлар,
Маст бўлиб боради қаландар,
Ҳайрон бўлиб бораётир зўравор.
Давлат кўнса гар чибишнинг бошига,
Семурғ қушлар салом берар қошига,
Банда кўнар тангри қилган ишига,
Аваз қамчи урар аспи қушига.
Чу, деди Фиротга қамчини чотди,
Тиллари танглайга борди-да қотди,

Сувсизликдан оша жабрлар ўтди,
Қизилқумда қаландарлар йўл тортди.

Ташна бўлиб қумда бедовлар ётди,
Мерганлар ҳам Авазжонни йиғлатди,
Қаландарга Аваз қараб кўз тутди.
Қаландар кайкайиб шунда йўл тортди.

Армон билан ўлдик, ғаминг е, деди,
Ғариб бўлдик, бова, бери кел, деди.
Ғариблиқда мендан хабар ол, деди.
Ҳеч кимсага келмай қолди ҳолатим,
Ташна бўлиб йиқилгандир Ғиротим.
Қумда қолар ўхшар менинг жасадим.

Учқур эдим, қанотимдан қайрилиб,
Югрук эдим, тусгимдан тайрилиб,
Қумда қолдим, мен отимдан айрилиб,
Мўмин бўлсанг, менга ҳамроҳ қаландар.

Ташна бўлиб қолдим мунда мунғайиб,
Мурдам мунда бўлмасин—да бежойиб.
Илоҳим раҳм айласин қонли ёшимга,
Хафа фалак оғу қўнди ошимга.

Мўъмин бўлсанг, бова келгин қошимга,
Кўп кулфатлар тушди менинг бошимга.
Қизилқумда, бова бўлдик хору зор,
Ҳолатдан кетди—ку минган бедовлар.
Ташна бўлиб йиғлар Аваз зўравор,
Мўмин бўлсанг менга ҳамроҳ қаландар!

Бу сўзни айтиб Аваз ўғлон йиғлади,
Қаландар бурилиб бундай қаради,
Бу сўзни айтиб шу қаландар келади:

Заргар қизман бирга—бирга бўлайик,
Ўғлонларинг бориб ҳолин сўрайик,
Қумда ғариб бўлди Чамбилнинг марди,

Ташна бўлиб йиқилибди Фироти.
Ҳар на хизмат бўлса бориб қилайик.
Бу сўзни ўйлаб Шоқаландар келади,
Келиб, Авазжоннинг ҳолин сўради.

Қаландарлар Авазжоннинг олдига келиб:

Ҳаққа етгай айтган нолам,
Обод бўлгай кулбахонам.
Сенсан менинг Аваз кўзим,
Сарғайгандир гулдай юзинг.
Сен ҳам айрилмагин мендан,
Мен ҳам айрилмайин сендан!

Баҳорда очилган гулим,
Сенсан менинг жону дилим.
Ғариб бўлган Аваз улим,
Сен ҳам айрилмагин мендан,
Мен ҳам айрилмайин сендан!

Мундан Торкистон боргунча,
Душманга қирғин солгунча,
Шоҳнинг қизини олгунча,
Сен ҳам айрилмагин мендан,
Мен ҳам айрилмайин сендан!

Қайтиб Қизилқум келгунча,
Девлари қирғин солгунча,
Ундан Ўртачўл боргунча,
Ойим Маликани олгунча,
Сен ҳам айрилмагин мендан,
Мен ҳам айрилмайин сендан!

Мундан Чамбилга боргунча,
Номдор отангни кўргунча,
Дунёнинг даврин сургунча,
Сен ҳам айрилмагин мендан,
Мен ҳам айрилмайин сендан.
Жоним, айрилмагин мендан!..

Шунда қаландарлар бу сўзларни айтиб, Авазхон, Асад ва Шодмон мерганларнинг олдига келиб, бирови бир тилсимот қилиб, шу Шоқаландар бу уч полвонларни олма қилиб, теллагининг таркига солди. Шозаргар ҳам бир тилсимот ўқиб, дам қилиб, уч бедов отни тўрғай қилиб, кади-мудбохига қамаб олди.

Қаландарлар буларни кўтариб, Шозаргар бедов отларни кўтариб, телпаги кайкайиб маст бўлиб, Қизилқумга тушиб кетиб бораётир. Аваз ўғлон Чамбилдан баҳодирлик қилиб, бу Торкистон шаҳрига бормоққа бел боғлаб, баҳодирман деган Аваз бугунги кунда қаландарларнинг қўлида олма бўлиб, бедов отлари тўрғай бўлиб, жулбираб қола берди... Ана шунда қаландарлар буларни кўтариб, хизмат қилиб қумда неча муддат йўл юриб, бир қумнинг устига тушиб: «Энди бир кайф қилиб, дам олишиб, ундан сўнг йўлга тушиб жўнаймиз», — деб ўтириб димоғи чоғ бўлиб айтди: — Энди манзил яқин қолди. Булар ҳам дамани олгандир. Энди буларни аслага келтирмоқ лозим. Булар билан ҳангомалашиб, гаплашиб кетайик.

Бир тилсимот ўқиб, Аваз билан мерганларни, отларини аслидаги хуснига келтирди. Шоқаландар айтди: — Эй Авазжон, энди йўл яқин қолди, ҳангомалашиб борайик, — деб сени аввалдаги хуснингга келтирдик. Энди бирга-бирга йўл юрайик.

Авазхон мерганлар билан учови отланиб, бедовларни миниб олди. Қаландарлар телпаги кайкайиб, йўл бошлаб, бешовлари отлиқма-яёв бўлиб, Қизилқумда йўл юриб бора берди.

Худо қилган ишга банда кўнади,
Бедов миниб энди беклар жўнади.
Қаландарлар унга ҳамроҳ бўлади,
Ҳар на бўлса тақдиридан кўради.

Эшигингиз бундай шоҳнинг сўзини,
Қумларда қичайди аспи тозини,
Излаб чиндан Қосимшоҳнинг қизини,
Маликадай унинг сарвинозини.

Ярғоқ бўлди жониворнинг сиёғи,
Тос тепада қолди икки қулоғи,
Йигирма уч кеча-кундуз югуриб,
Корсонидан ивиб тушди туюғи.
Йигирма беш кеча-кундуз ўтганда,
Қорайиб кўринди Кўкламнинг тоғи,
Етмиш йиллик йўлдир бошдан-оёғи.

Ҳориб бораётир бедов тулпори,
Оҳ тортиб қарайди Чамбил беклари,
Ярқиллаб кўринар девлар шаҳари,
Ҳар чашма бўйида беш юз чинори.
Шундай бўп кўринди тоғнинг қораси,
Бунинг бордир уч юз олтмиш дараси.
Кўп бўлади Оқдевшоҳнинг ҳийласи.

Ҳар дарадан тўққиз чашма оқади,
Ҳар чашмага ботмон заҳар қотади,
Ташна бўлиб, заҳар сувга етади,
Мавж урган дарёни булар кўради.
— Ташна эдик, — деди шунда бу беклар,
Вақти хуш бўп шоду хуррам бўлади.
Ичмоққа Авазхон кўнгил қилади.
Шоқаландар энди бундан хабардор:
Мундан тотган одам тайин ўлади!

Ичарман деб Аваз кўнгил қилмагин,
Ғариб бўлиб бу ерларда ўлмагин,
Дарё деб буларга мағрур бўлмагин!
Бу элларда бордир жодугар девлар,
Бу ишлардан Аваз ўғлон беҳабар,
Тотган жонзод омон қолмас муқаррар,
Бу сувларга заҳар қўшгандир девлар.

Бу сўзларни айттандир Шоқаландар,
Бу ишлардан сендай беклар беҳабар.
Ҳар ким ичса ўлар Аваз зўравор,
Насиҳат беради Шоқаландар.

Ташналиқдан йиқилдилар бу беклар,
Худо дея ҳамроҳ бўлиб Шозаргар,
Ҳожатини тилаб йиғлар мерганлар.

Шунда Авазхон, мерганлар Шоқаландардан бу сўзни эшитиб, сувга заҳар қўшганини билиб, хафа бўлиб ингради.

Ташналиқдан тиллар танглайида қотди. Худо деб беклар қаландарнинг Шозаргари буларга қўшилиб тинглай берди. Йиғлаб-йиғлаб сувсизликдан иложини тополмай, қандай қиларини билмай, кўкрагини нам ерга бериб ётди. Бедов отлари ҳам сувсизликдан кўп ҳориб-чарчаб, тили оғзидан бир қарич чўзилиб, бу бедов отларнинг ҳам юрарга ҳолати қолмай, ташна тушиб ётди. Булар Кўклам тоғда шу кўргилиқда кўп сувсаб, ҳориб-чарчаб, йиғлаб, ётиб қолдилар.

Ана шунда жўраларнинг Кўклам тоғда сувсаб, чарчаб қолганини Шоқаландар кўриб, буларнинг ҳолига раҳми келиб, азиз авлиёлардан сув тилаб, азизларга ялиниб-ёлбориб бир сўз деб турибди:

Барчанинг отаси ҳазрати Одам,
Пайғамбарлик анга бўлди мусаллам.
Иброҳим Исмоил Макка муаззан,
Динларнинг чироғи Имоми Аъзам.

Муҳаммадга уммат, халққа мусаллам,
Ташналарни сероб айлар кул бўлди...
Руҳинг била бўлди оламдан бурун,
Аршу курси лавҳи қаламдан бурун.

Ҳақ Расул мен сизга енгилдим бугун,
Фамли қўллар йиғлашар енгил-енгил.
Йиғлаганнинг бўлур кўз ёши тугун,
Ташналарни сероб айлар кун бўлди.

Ҳақ деб чиқар фамли қўлинг овози,
Садқанг бўлай Хўжа Ҳофиз Шерозий.
Гуноҳкор бандангман, раҳмон бўл рози,
Ташналарни сероб қилар кун бўлди.

Ана шунда Шоқаландарнинг мурожаатини қабул қилиб, сўтасининг остидан бир чашма-булоқ пайдо бўлиб, беклар, қаландарлар бедовлар ичиб, ҳаммаси сувга тўйиб, сероб бўлиб, димоғи чоғ бўлишиб маслаҳат қилиб ўтирганда, Шоқаландар айтди:

— Эй Аваз ўғлон болам, эндиги маслаҳат шул: Торкистон шаҳар бир бўлса, шу тоғнинг остида ё устида бўлар. Сизлар энди шу ерда ўтиринглар, мен бориб бу тоғнинг у ёқ-бу ёғини кўриб, мўлжаллаб келайин. Агар Торкистон шаҳаридан дарак топсам, келиб сизларга хабар берайин, деб ўрнидан туриб кетди. Авазжон ва Шозаргар мерганлар бу чашманинг олдида қолди.

Ана шунда Шоқаландар бораётиб эди, олдидан бир оёқ — бир товон йўл чиқди. Бу йўл билан бора берди. Қаради, йўли пастга тушди, тушиб кета берди. Қирқ зинапоя пастга тушиб кетди, бир катта — мисли шаҳри азимдай ерга борди. Жонзод йўқ, одамзоднинг суяги тоғ-тоғ, том-том бўлиб, уюлиб ётибди. Қаландар бу суякларни оралаб, ҳар ҳайрон бўлиб юриб эди, фалақдан бир дев учиб, қуюлиб келаётир, етмиш минг кўққашқа девдан жиловдори бор тиззаларида бир бинойи-яхши бесоқол баччаси ҳам бор. Бу девнинг сиссатини, ҳайбатини қаландар кўриб, ўзини ҳар ерга урди, ҳеч ер пана бермай қолди. Шунда уовли турган суяклардан овоз чиқиб қаландарга қараб бир сўз деб турибди:

Ўз элимда шоҳдик ғамин еб эдик,
Маликани биз олармиз деб эдик,
Тўқсон тўрт лашкар билан кеб эдик,
Шу девнинг чангига бўлдик гирифтор.

Ҳеч ким бўлмас ушбу девга баробар,
Етмиш беш шаҳарнинг бунда қони бор,
Малика деб ўлди неча гўзаллар,
Ҳеч ким бўлолмади девга баробар!

Сен ҳам бўпсан Маликага харидор,
Одамзодга бу одамзод жой берар,
Суякнинг остига киргин, қаландар,
Шундай кўрса армон билан ўлдиар!

Дод айласанг эшитмайди сўзингни,
Зулм билан ўяр икки кўзингни,
Ўлдиради девлар кўрса ўзингни,
Суякнинг остига киргин, қаландар!

Ушбу девга сен ҳам бўлмагин дучор!
Девлар кўрса, тўкар кўздан ёшингни,
Зулм билан кесар таңдан бошингни,
Ўртага олиб бариси гўшингни,
Кўролмайсан қовму қариндошингни.
Охир қилар девлар ўлтиришингни.

Малика деб жафо тортиб келасан,
Одамзодсан, бунда ғариб бўласан,
Девлар кўрса сен ҳам биздай ўласан,
Суякнинг остига киргин, қаландар!

Бу дев ҳайбатлидир оша зўравор,
Одам насли бўлолмайди баробар,
Суякнинг остига киргин қаландар,
Шу дев кўрса тағин сени ўлдирар!

Ана шунда қаландар уюлиб ётган суякларнинг бу сўзини эшитиб, ўзи қайси ерга борарини билмай, нима қиларини ўйлаб турар эди. «Бу яхши, бўлди», деб хирмон бўлиб турган суякнинг олдига бориб, суякка қараб зарб қилди: «Ёрил!» — деди. Суяклар ўртасидан ёрилди. Қаландарга жой берди. Қаландар суякнинг орасига кириб жо бўлди.

Шунда Боймоқ дев етмиш минг дев билан осмондан учиб тушиб, бир шосупа бор эди, шунга келиб ўтирди. Мингта кўк қашқа девлари қўлини қовуштираиб, Боймоқ девга қараб, хизматида турди. Боймоқ девнинг тиззасидаги бола бу қаландарни кўрган эди. «Бу одамзод экан, одамнинг иси чиқади бу шўрлик қаландарни Боймоқ девнинг девлари, ё ўзи еб қўймасин», — деб ўйлаб, Боймоқ девга жанжал қилди. — Менга мана бу турган хирмондай суякнинг устига жой солдириб беринг.

Боймоқ дев хизматкорларига буюрди: — Муни хафа қилманглар, айтган жойидан жой солиб беринглар, — деди.

Боймоқ девнинг хизматкорлари қаландар кирган суякнинг устига болага жой солиб берди. Бола шул хирмондай суякнинг устига чиқиб ўтирди. Шунда бола айтди: — Мен шу ерда пича дамимни олайн, кўп чарчадим.

Боймоқ дев: — Хайр, сен ўтирсанг ўтир, — деб бунга жавоб бериб, етмиш минг кўкқашқа хизматкор девларига қараб айтди: — Энди бизлар далага чиқайлик, ов-овлаб келайлик.

Бари бирдан тайёрланиб, далага қараб чиқиб кетди. Қаландар бу баччанинг кўрганин билгани йўқ эди. Боланинг бир ўзи бу ерда қолди. Шунда бола суякнинг устида туриб қаландарга гапириб, бир сўз деди:

Ўз элимда шоҳлик гамин еб эдим,
Маликани мен оларман деб эдим,
Ўн саккиз лак лашкар билан кеб эдим,
Малика деб қолдим девнинг чангида!

Раҳм айламай кўздан оққан ёшима,
Қаба фалак оғу қўшди ошима,
Қўшилмай мен ҳам тенгу тўшима,
Малика деб қолдим девнинг чангида!

Кеча-кундуз мен йиғлайман муғойиб,
Камолимдан мурдам бўлди беҳисоб,
Ота-онам қолди сочини ёйиб,
Малика деб қолдим девнинг чангида!

Подшо эдим, шундай бўлдим хор-зор,
Малика деб бўлдим девга гирифтор,
Суякнинг остида ётган, қаландар,
Сирлашайлик, сенга айтар арзим бор!

Малика деб ўлган неча гўзаллар,
Сен ҳам бўпсан Маликага харидор.
Оҳ урганда кўзда ёшим сел бўлар,
Суякнинг остида ётган қаландар.
Сирлашайлик, жоним бова, берман кел!

Мени кўқда олиб юргандир душман,
Кўқда юриб, бова, сени кўрдим мен,
Сирлашайлик, жоним бова, берман кел!

Ҳовдак кўлда мен қуш солиб юрганман,
Жаҳонни сайр этиб ўйнаб-кулганман,
Малика деб лашкар билан келганман,
Лашкаримнинг барин нобуд қилганман.
Малика деб бу ерларда қолганман,
Ғариб бўлиб дев чангига тушганман.

Шунда қаландар: «Оббо, мени кўрган экан, энди чиқма-сам бўлмайди», — деб суякнинг остидан чиқди. Шундай қараса одам наслидан экан.

— Эй болам, сен одам наслидан экансан, нима қилиб бу девларнинг чангалида юрибсан? — деди.

У бола қаландарга айтди: — Эй бова, Зебит шахрининг шахзодаси эдим. Ҳовдак кўлида қуш солиб, ов овлаб юрган вақтимда, бир Малика деган қиз менга йўлиқди, менга ваъда берди, шу ерни кўрсатди. Шунда мен ўн саккиз лак лашкар билан Маликани излаб етти ёшимда шу ерга келдим. Мунда келган сўнг, лашкарларимнинг барисини шу девлар еб қўйди, лекин мени ўлдиргани кўзи қиймади, орадан етти йил ўтди, мен ҳозир ўн тўртга кирдим, етти йилдан бери девларнинг кўлида косагули бўлиб юрибман.

— Девларга косагули бўлсанг, кўп нафни егансан. Шунча хизмат қилиб Торкистон шахрини кўрдингми. билдингми? — деб қаландар сўради.

Бола:

— Эй бова, мен Ҳовдакнинг кўлида Торкистон шахрини Маликанинг ўзидан эшитганман. Бу девлардан, ё бошқа девлардан ёки бошқа жонзотдан эшитганим йўқ. Етти йилдан бери девларнинг кўлидан айрила олмай банди бўлиб юрибман, — деди.

Қаландар боладан бу сўзни эшитиб, болага қараб: — Эй болам, Маликанинг шахрини — Торкистон элини шу девлар билади. Девлар келганда, сен девларга иноқ экансан, сўрагин.

Боймоқ дев Маликанинг хизматкори бўлади, ҳамма ишдан хабари бор, бу ишларнинг барини Боймоқ дев билади. Лекин

сўраганинг билан девлар сенга Торкистонни, Маликани айтмас, «Сенинг нима ишинг бор» дер. Шунда сен «ўзимни ўлдираман» деб жўрттага бир пичоқни олиб, қорнингга урмоқчи бўл. Бу дев сенга ошиқ бўлиб қолган. Сенинг ўлиб кетганингни яхши кўрмас. Сенга бир сўзни айтар, Маликанинг элидан, Торкистон шаҳридан, ўзидан хабар берар. Шунга қараб иш қиламиз. Болам, сен ёш бола экансан, хафа бўлма! Мен шу девларнинг қўлидан сени қутқараман, ота-энашга, қавму қариндошинга омон-эсон етқарарман. Сен, болам, бу ёмон девларнинг ичида бўл, мен ташқаридан бўлайин, ишқилиб икковимиз ўлмаслик чорасини кўрайик, — деди. Шунда бола айтди: — Эй бова, сизнинг сўзингиз менга жуда маъқул бўлди. Шундай қилинг. Лекин энди, бова, девларнинг келар вақти бўлди, жойингизга кириг, — деди.

Қаландар бу сўзни эшитиб, бир тилсимот дуо ўқиб, бир юмроннинг суратида бўлиб, суякларнинг остига шўнғиб кириб кетди. Шунда девлар ҳам овдан қайтиб кириб келди. Боймоқ дев шосунага келиб ўтирди. Зиёфатга қўйни сўйди, мажлис бўлди. Ана шунда қаландар бова усти-устига тилсимот дуо ўқиб, девлардан бандча олаётир. Бола шу мажлисда косагул бўлиб, соқийлик қилиб девларга май қуйиб бераётир.

Шунда бола девларга қараб: — Эй девлар! Менинг сизларга айтадиган арзим бор. Шу: мен етти яшарлигимда Маликани оламан деб келиб эдим. Етти йилдан бери косагул бўлиб юрибман. Ўн тўртга кирдим. Маликани оламан деб элу халқимдан айрилдим, ғариби гўристон бўлдим. Мен энди ўладиган еримга етдим, қандай қилса Маликани олади? Менга бир дуо айтсанглар, менинг армоним юрагимда қолмас эди, — деди.

Шунда бир дев боланинг жағига урди: — Баччағар! Маликани олмоқ ғами билан нима ишинг бор?! — деди. Шунда бу бола қўлига бир пичоқни олди: — Сизлардан кунда мундай таъна зулм кўриб юрганман, бу кун ўзимни ўлдирайин, бир бошга ҳамма вақт бир ўлим-да, — деди. Шунда ишқибоз бўлиб қолган девлар келиб: — Ўндай қилма, — деб қўлини ушлади: — Малика бўлса, бизлар айтайик, — деди. Маликани айтмоқчи бўлди, ҳамма девлар қўлини кўтарди: — Эй девлар, балонинг қадами етса, етсин. Шоқаландарнинг қадами етмасин, — деб дуо қилди. Етмиш беш шаҳар-

нинг хони излаб келди, ҳаммаси бизларнинг қўлимизда но-буд бўлди. Улар ернинг устида деб излаб келар эди, лекин Торкистон шаҳри, Малика пари ернинг остида.

Торкистон шаҳар шу қоронғилик ерда, Малика ҳам шу шаҳарда. Лекин қандай бўлса ҳам, балонинг қадами етса етсин, Шоқаландарнинг қадами етмасин, — деб ҳаммалари ҳар гапида дуо қилади. Буни бола билан Шоқаландар ҳам эшитиб турибди. Девлар яна айтади: — Бу тоғни Кўкламтоғ дейди. Бу тоғ эмас, бизлар буни тилсимот билан суратни тоғнинг суратига ўхшатиб, Торкистон шаҳрини дарвозасининг оғзига кўндаланг қилиб ташлаб қўйибмиз. Бу ишдан хабари бўлса, Шоқаландар келса «Ёрил!», — деб Кўкламтоққа зарб қилса, Кўкламтоғ ёрилиб, Шоқаландарга йўл беради. Торкистоннинг бўсағасини кўради. Унинг остидан бир катта лавҳи дарё чиқиб оқади. Торкистоннинг бўсағасининг ўнг ёнидан бир яйдоқ қора тулпор чиқиб, шу сувдан сувлайди. Шу тулпорни минган киши Маликани олиб кетади, агар бошқа киши, бошқа мол от-бедов ё бошқа нарсалардан минган киши бўлса, бандаргоҳда қирқ минг аждарҳо буни кўрса, пишқиради, бўлак мол минган киши аждарҳонинг дамида йўқ бўлиб кириб кетади. Бу тулпорни минган киши ўлмай қутулиб, Маликани олиб кетади. Балонинг қадами етса-етсин, Шоқаландарнинг қадами етмасин! — деб девлар гуриллаб дуо қилди.

Боймоқ девнинг хизматкор девларидан Шоқаландарни шундай қилиб мақтаб, дуо қилиб турганини эшитиб айтди: — Бу ишдан хабари бўлса, Шоқаландардай наърашер қолса, «Ёрил» деб Кўкламтоққа зарб қилса, Кўкламтоғ ёрилиб йўл берса, қоратулпорни минса, Малика парини олса, қайтиб яна Кўкламтоққа келса, неча вақтлар саваш бўлар, сувсизликдан жабр ўтар, тиллари танглайда қотар, «Сув бўлса ичар эдим», деб ҳасрат тортар. Шунда мен бир меш сув бўлиб ётаман. Маликани сув деб ичиб кўрар, заҳар бўлиб ичига қотиб ўлдириб, олиб қоламан. Балонинг қадами етса-етсин, Шоқаландарнинг қадами етмасин, ҳар ким бу сўзни айтса тош бўлиб қолсин! Бу заҳардан омон ўтса, сарҳовузнинг олдига етса, қўниб меҳмон бўлиб етса, бир тўп қизил гул бўлиб тураман, гул деб искаб кўрар, заҳар бўлиб димоғига жойланиб оламан. Бунда ўлдирилмасам, унда ўлдира-

ман. Балонинг қадами етса–етсин, Шоқаландарнинг қада-ми етмасин, ҳар ким бу сўзни айтса, тош бўлиб қолсин! Ундан ўтар, Ўртачўлга етар. Бир тилсимот дуо ўқиб, дунё-нинг ҳаммасини олов бўлиб ёниб оламан. Шунда ўлмаса, унда ўлар. Шунда қаландар: «Тириклай жаҳаннамга кетдим», деб безор бўлиб, Маликани ташлаб кетар. Балонинг қадами етса–етсин, Шоқаландарнинг қадами етмасин, ҳар ким айтса тош бўлиб қолсин! Ундан кейин ҳам ўлмаса, Маликани ташлаб кетса ҳам олмаймиз, Малика Шоқалан-дарга ош бўлсин!

Шоқаландар юмрон бўлиб, бир кам қирқ тилсимотни ўқиб бўлганда, қирқ тилсимотига етмай девлар осмонга кўтарилиб учиб кетди. Девларнинг кўтарилиб кетганини юмрон бўлиб турган Шоқаландар «оббо баччағар, девлар тилсимотни қирққа етказганча кўтарилиб учиб кетди. Қирқ мартаба тилсимот ўқиганимда учиб кета олмас эди», деб қараса девлардан ҳеч ким қолмабди, болани ҳам кўтариб олиб кетибди. Қаландар шунда бир тилсимот дуо ўқиб, асли қадимгидан одам ҳуснига келиб, бояги чашма–булоқнинг олдига, жўраларининг ёнига борди. Жўралари сўраб қолди. Боя кетаётганда «хабар топсам сизларга келиб айтаман», деган эди. Шунда жўралари Шоқаландардан: «Маликани кўрдингизми. Торкистон шаҳарини билдингизми?» — деб сўради. Шунда жўраларига қараб кўрганларни айтиб, бир сўз деди:

Ҳар қайсингиз бир мамлакатнинг хони,
Ер остида экан ёрнинг макони.

Хабарин бергандир бизларга девлар,
Маликани излаб келгандир беклар.
Бормоқни ихтиёр қилди қалаңдар,
Бизман бирга борасизми йигитлар?

Келинг беклар, бугун ҳаққа жилайик,
Омин деса париштаю малойик,
Яратган раҳмондан мақсад тилайик.
Ер остида экан ёрнинг макони,
Торкистон шаҳрини излаб кўрайик.

Келинг беклар, Торкистонга борайик,
Насиб этса Маликани олайик.

Сен эшитгин қаландарнинг сўзини,
Кучук босмас йўлбарс, шернинг изини,
Излаб чиқсак Қосимшоҳнинг қизини,
Юринг беклар Торкистонга борайик.
Насиб отса Маликани олайик.

Румнинг юртида қолди кирдикор,
Кулоҳ қилиб, сен бўлибсан қаландар.
Ер остида экан ёрнинг макони,
Бизга ҳамроҳ бўласанми, Шозаргар?
Ер остида экан ёринг макони,
Юринг заргар Торкистонга борайик,
Насиб этса Маликани олайик.

Баҳодирлик даъво қилиб юрибсан,
Бек отангнинг тулпорини минибсан.
Малика деб кўп жафони кўрибсан,
Торкистонга борарсанми, Авазхон?
Борар бўлсанг, Торкистонга борайик,
Насиб этса Маликани олайик.

Қумларда қичадинг аспи тозини,
Изладинг Торкистон сарвинозини.
Қосимшоҳнинг Маликадай қизини,
Бизга ҳамроҳ бўласанми, Авазжон?
Насиб қилса Маликани олайик,
Шу кўлларда ҳар на бўлса бўлайик.

Туриб мингин бедовингнинг белига,
Ошиқ бўлсанг Маликадай парига,
Биз борайик Торкистоннинг йўлига,
Бориб кирсак Маликанинг элига,
Журинг беклар, Торкистонга борайик,
Насиб этса Маликани олайик.

Чин–Мочиндан меҳнат тортиб келаман,
Дев деганнинг кушандаси бўламан,
Сен бормасанг ёлғиз ўзим бораман,
Насиб этса Маликани оламан,
У девларга кўп қирғинни соламан,
Девлар билан борсам саваш қиламан.
Журинг беклар, Торкистонга борайик,
Насиб этса Маликани олайик.

Ҳаёллаб ўтириб қолма, Шозаргар,
Сен бўлгансан, Тиллақизга харидор,
Мен биламан, Торкистонда ёринг бор,
Тиллақизнинг ўзи дилбар, гажакдор,
Журинг беклар, Торкистонга борайик,
Насиб этса Маликани олайик.

Остингда ўйнайди Фиркўкдай ҳайвон,
Гўрўғли ўғлисан, отинг Авазжон,
Малика деб кўп бўлибсан саргардон,
Торкистонга ҳамроҳ бўлгин, Авазжон!
Юринг жам бўп Торкистонга борайик,
Насиб бўлса Маликани олайик.

Соғ–саломат чиқсак девнинг чангидан,
Кўнглинг хафа бўлмасин–да, Авазжон,
Ёш ўғлонсан, Маликани берайик,
Журинг дўстлар, Торкистонга борайик.

Хижолатда туриб эди Авазжон,
Бошидан кетгандай қайғули туман,
Сачраб ўрнидан турди Авазжон,
Шоду хуррам бўлиб энди бу замон:
– Борар бўлсанг мен ҳам ҳамроҳ боважон.
Излаганим менинг гул юзли дилбар,
Сачраб ўрнидан турди Шозаргар.
Йўл бошлаб юра берди қалаңдар,
Хафа бўлиб эргашгандир мерганлар.

Ана шунда бу сўзларни Қаландар айтди. Шозаргар билан Авазхон полвон, Асад, Шодмон — ҳаммалари Шоқаландарга ҳамроҳ бўлиб, йўлга тушиб жўнай бердилар. Шу тоғда, бир ерда бир мурват қора тош бор эди. Шу тоғнинг остидаги Торкистон шаҳар дарвозасининг бўсағаси шу мурват билан очилар эди. Буни Шоқаландар билар эди, оддига бориб бир тилсимот дуо ўқиб, қўлига сўтасини олиб урмоқчи бўлиб бир сўз деб турибди:

Инжилма, йўл бергин тоғлар, жодугар.
Ўзга эмасман-ку, бил, Шоқаландар!
Айролиқ ўтига бағримни доғлаб,
Ёр ишқида жабр кўрдим, қон йиғлаб.
Келдим мунда Малика деб сўроғлаб,
Инжилма, йўл бергин, тоғлар жодугар!

Кеча-кундуз доду фиғон этарман,
Қиличимга қирмиз қонлар қотарман,
Душман кўрсам бошин олиб кетарман,
Инжилма, йўл бергин, тоғлар жодугар!

Жафолар солганман тандаги жонга,
Хазон бўлса ғозлар қўнар гулшанга,
Индан чиқиб пишак билан ҳазиллар,
Магар ажал қамсаб келса сичқонга,
Мен чирпиниб отарман сени осмонга,
Инжилма, йўл бергин, тоғлар жодугар!

Бу сўзларни айтиб Шоқаландар,
Шайдулло деб дуо қилиб Шозаргар.
Худо дейди ғариб кўнглин бўлади,
Ҳожатини яратгандан тилади,
Қўл кўтариб беклар дуо қилади,
Кўкламтоғни сўта билан уради,
Кўкламтоғи қоқ ёрилиб боради,
Торкистоннинг бўсағасин кўради,
Бирор лавҳи дарё оқиб жўнади.
Дарёдан сувлади ул Қоратулпор,
Югуриб бориб минди Шоқаландар,

Мин! — деди, мингашди келиб Шозаргар,
Мин! — деди, мингашди Аваздай кўчқор.
Учовлари бир тулпорга мингашар,
Қолдик, — деб йиғлайди икки мерганлар.
Қулоқ солинг мерганларнинг тилига:
— Учовинг мингашдинг тулпор белига.
Бизлар ҳамроҳ эрдик узоқ йўлига,
Кетар бўлдинг Торкистоннинг элига,
Бизни ташлаб кетдинг девнинг қўлига.
Бир келар мўлжалинг бизлар сўрайик,
Неча кунгачайин мунда турайик?
Бошима тушмасин қайғули туман,
Бу сўзларни англаб билгин, Авазжон,
Олмосингдан қуяр эдинг қирмиз қон,
Бизни мунда қилиб кетма саргардон,
Келар мўлжалингни айтгин, Авазжон!
Бизларга омонат қолди Фиротинг,
Неча кунда келар сенинг муҳлатинг?
Бир келар мўлжалинг айтгин, Авазжон!

Давлатимдан шоли-шолдам ўрайик,
Кеч кўрган тушни кундуз жўрайик,
Бир келар мўлжалинг сендан сўрайик,
Неча кунгачайин йўлга қарайлик.
Ўтганда бошимдан қайғули туман.
Барқарор қип сўзлаб кетгин, Авазжон,
Сендан савол сўрар билсанг Шодмонжон.

Ғам билан сарғайди гулдайин дийдор,
Минсанг парвоз қилар остингда тулпор.
Борар бўлдинг энди Торкистон шаҳар,
Келарингни хабар бергин, барқарор,
Келарингни сўраб турар мерганлар.
Бу сўзни эшитиб унда Авазжон,
Бул сўзларни айта берди шу замон:
— Англаб билгин, бу сўзимни, Шодмонжон,
Насиб этса қирқ кундан сўнг келаман.
Тойрилмасин бошда тожу давлатим,
Сизларга омонат қолди Фиротим.

Қирқ кун бўлди менинг келар муҳлатим,
Қирқ кунгача бул йўлима қарагин.

Жаҳонни сайр этиб ўйнаб–кулмасам,
Нор кесар олмосни белга чолмасам,
Қирқ кунда ҳам Торкистондан келмасам,
Авазжонни ғариб бўлиб ўлди де,
Якка мазор бўлиб шунда қолди де,
Излаб топсанг Чамбилдайин шаҳарни,
Албатта отама бергин хабарни,
Қирқ кун бўлди менинг келар муҳлатим.

Хафа бўлма беклар, ўйнаб–кулинглар,
Таваккални бир худоға қилинглар,
Қирқ кунгача шунда қараб туринглар,
Шу сўзларин айтди Аваз зўравор,
«Омин–олло»,— деди энди мерганлар.
Форга бошқарилди ул Қоратулпор,
Қараб туриб энди шунда мерганлар,
Кўздан ғойиб бўлди, кетди у тулпор,
Яшиндайин оқиб боради тулпор.

Неча вақт юрганин беклар билмади,
Қоронғидир, куннинг кўзин кўрмади.
Азамат мард эдим бўлмайин ночор,
Дўстга зор айлама душманларга хор.
Сўз айтиб боради Шоқаландар,
Ҳақнинг яшинидай оқади тулпор,
Садағанг бўлайин имом чилтанлар,
Албатта бу йўлда бўлинг мадақкор...

Бир манзилга етгандай бўп қаради,
Қоронғи ғуборда кетиб боради.
Шу сўзни айтиб, йиғлаб ҳаққа зору зор,
На қилса ҳукми бор қудратли жаббор,
Бандаргоҳ устида қирқ минг аждаҳор,
Аждаҳо устига етишди булар.
Ҳақнинг яшинидан оқади тулпор,
Ишқириб дамига тортди аждаҳор.

Буни кўриб Аваз ўғлон йиғлади,
Йиғлаганман нима илож қилади?
Қоронғи губорда кетиб боради,
Аваз йиғлаганин билиб қаландар,
Авазхонга бир тасалли беради:
– Ушбу дамдир, ўзга дамни дам дема,
Бошинг эсон, бу давлатни кам дема,
Аждарҳони кўриб, Аваз, ғам ема!
Во амир, чиқмайди чибиннинг жони,
Кўнглингни бўлмагин, Чамбилнинг хони.
Йиғламиш Гўрўғлининг ўғлони...
Бу сўзни айтиб Шоҳиқаландар,
Яшиндайин оқиб боради тулпор,
Аждарҳодан ўтиб кетди муқаррар.

Шайдулло, деб Аваз билан Шозаргар,
Неча кунлар юрганини билмади,
Қаландарлар кун юзини кўрмади,
Қаерларга борарини билмади.

Ошиқнинг фаҳмидир қоронғи кеча,
Йиғласа ҳолига йиғлар бир неча,
Бандаргоҳда ётган қирқ минг шербачча,
Шер устига отиб борди қаландар.

Ул шерлар чобиниб йўлни олади,
Шоқаландар, Аваз, Заргар келади,
Неча шерни сўта билан солади,
Кўп шерларни ерга яксон қилади.

Маст бўлиб боради Шоқаландар,
Йўлга чиқиб нобуд бўлгандир шерлар,
Душман шерлар ўз ҳолидан хабардор,
Бир зўр қаландарга бўлгандир дучор.

Ғам билан сарғайди гулдайин дийдор,
Армон билан ўлиб кетди кўп шерлар,
Неча шерлар бўлолмади баробар,
Зарбасидан нобуд бўлганди шерлар.

Душман бўлган шернинг қолмас тоқати,
Тоша келар Шоқаландар ғайрати,
Сулаб қолди йўлда шерлар жасади,
Кўп ҳам ошди бу шерларнинг ҳасрати...
Ҳар қисматда ёзилганин кўради,
Кўп шерларни ерга яксон қилади,
Шер мурдаси боғдай қийраб қолади,
Ажаллиси шунда ўлиб боради,
Бу шерлардан энди ўтиб боради.

Парвоз қилиб учар остида тулпор,
Кўринмас кўзига Торкистон шаҳар,
Неча вақт юрганин билмайди булар,
Қистаб пул тортади шундай гўзаллар.

Яшиндай оқиб ул аспи-қуши,
Кўп жафо тортдирар ошиқлик иши,
Форда кетиб бораётир учови,
Излагани Торкистоннинг бувиши.
От чопса, гумбурлар тоғнинг дараси,
Ботирни ингратар найза яраси,
Қарар эди Чин-Мочиннинг тўраси,
Кўринди ул Торкистонинг қораси.
Ярқиллаб кўринди ёрнинг шаҳари.

Неча вақт юрганин беклар билмади,
Қоронғи форда кун кўзин кўрмади,
Кўз жубортиб ҳар тарафга қаради,
Торкистон шаҳрини яқин кўради.
Ой-кундан мунда кўрмади хабар,
Тулпорни зўрликман тўхтатди Шоқаландар.

Шунда Шоқаландар тулпорнинг тумшугидан ушлаб, зўрлик билан тўхтатиб олди. Учови тулпордан тушди. Шоқаландар айтди: — Эй Шозаргар, Авазхон биз учовимиз бу бедов-тулпор отни эгасиз ерда юрган еридан ушлаб, миниб олиб эдик. Бу тулпорнинг мабодо бу шаҳарда эгаси бўлмасин. Эгаси ушлаб бизларни гаранг қилиб юрмасин. «Пиёда қўноқ — яхши қўноқ» деган сўз бор. Бировнинг отин миниб бормаганимиз яхши.

Мана кўринган шаҳарга яқин қолди, пиёда бўлсак ҳам етиб келамиз, — деб учови маслаҳат билан тулпорни қўйиб юборди.

Бу тулпор Маликанинг яхши кўрган тулпори эди. Шунда бу тулпор булардан қутилганига димоғи чоғ бўлиб, тўппатўғри Торкистонга Маликанинг кўшикига қараб чопиб борди. Маликанинг хизматқорлари: — Тулпорингиз келиб қолди, — деб Маликага хабар берди. Малика ушлатиб кўшкининг олдига «Менинг тулпорим келиб қолди», деб бойлатиб қўйди. Бундан илгари Маликалар ўзлари ҳам қуръа ташлаб кўрар эди. Қора тулпорни минган Маликани олиб кетади. Бўз тулпорни минган Тиллақизни олиб кетади, деган қуръа чиқар эди. Буни Маликалар билар эди. Лекин бу дафъа бу тулпорни қаландарлар миниб келганини Малика билгапи йўқ эди. Маликалар ўз кайф-сафоси билан тура берди.

Энди гапни Шоқаландардан эшитинг.

Шоқаландар айтди: — Мен Чин-Мочиннинг шаҳрида қуръа ташлатиб кўрар эдим. Торкистон шаҳри кенг мамлакат. Девлар, парилар тилсимот дуо билан кеча-кундуз ёруғ бўлиб турар деб эди. Ана кўринглар бу шаҳарни, — деб жўраларига шаҳарни кўрсатди. Бу учови ҳам қаландар бўлиб, йўлга тушиб жўнай берди. Торкистон шаҳрини Авазхон кўриб, ҳайрон қолиб бораётир эди. Шоқаландар Авазга қараб, шаҳарларни мақтаб бир сўз деди:

Жаҳонни сайр этиб, болам, юрасан,
Ўлмасанг бир куни Чамбил борасан,
Кўрганингни сен ҳикоя қиласан,
Ажойиб юртларни кўргин, Авазжон!

Неча вақтлар бўлдинг Чамбилнинг хопи,
Сенинг отанг йигитларнинг султони,
Келган жойинг париларнинг макони,
Ажойиб юртларни кўргин, Авазжон!

Майдон бўлса, сотар эрдинг ширин жон,
Олмосингдан кўяр эдинг қирмиз қон,
Сен излаб келибсан гул юзлаи жонон,
Булбуллар сайраган ажойиб жаҳон,
Ажойиб шаҳарни кўргин, Авазжон!

Бир ёр истаб мусофир бўп юрибмиз,
Парилар шаҳрини келиб кўрибмиз,
Бу ишларга хўп табассум қилибмиз,
Ажойиб шаҳарни кўргин, Авазжон!

Бизга ваъда берган гул юзли дилбар,
Куйиб ёниб бизлар мисли Самаңдар,
Сенга ҳамроҳ, болам, мендай қалаңдар,
Ажойиб юртларни кўргин, Авазжон!

Қийғир деган қуш ўтирар қияда,
Не кўриб кечириб фоний дунёда,
Неча вақтлар юрдик пою пиёда,
Ёр ахтариб бўлди дардим зиёда,
Ажойиб шаҳарни кўргин, Авазжон!

Кўз югуртиб ҳар тарафга қарагин,
Билмаганинг, болам, мендан сўрагин,
Бу манзиллар пари-дилбарнинг жойи,
Сизга сўз айтади Чин-Мочин шойи,
Юрган жойинг болам, парилар жойи,
Томоша қил болам, Чамбилнинг шойи,
Кўкламтоғда қолди Фиркўқдай тулпор,
Кўнглингни бўлмагин Аваздай шунқор,
Томоша қил кўргин ажойиб шаҳар,
Қўлга тегсин Маликадай гажакдор.
Ажойиб шаҳарни кўргин, Авазжон!

Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Гулни кўрса маст бўи сайрар булбуллар,
Малойик сувратли гул юзли дилбар,
Малика дер ўзи шундай гажакдор,
Томоша кўрсатар мендай қалаңдар.
Ажойиб юртларни кўргин, Авазжон!

Ғаним кўрсанг, бу шаҳарда ўлдирсак,
Армон билан билмаганин билдирсак,
Сўзимизга Маликани кўндирсак,
Қўлга келса Маликадай дилбарни,

Бояги ул тулпор отга миндирсак,
Ажойиб шаҳарни кўргин, Авазжон!

Бу сўзларни Шоқаландар Авазхонга айтиб, Торкистон шаҳрини оралаб бора берди. Торкистон шундай шаҳар: буни қоронғилиқда парилар, девлар сеҳр-жоду билан ясаган эди. Ўзи қоронғилиқ дунёдан эди. Бу қоронғилиқ дунёга ёруғ дунёнинг куни билан ойининг шуъласи урмас эди. «Бу ой билан офтобга муҳтож бўлмайик», — деб яхши олмослардан, дур гавҳарлардан ой офтоб қилиб, майда, ўткир қимматбаҳо тошлардан юлдузлар қатлиб қўйган эди. Бу қоронғилиқда Торкистоннинг шаҳри шундай ёруғ ярқиллаб турган. Тунроқ ўрнига заъфарон ёйиб қўйган бир ажойиб шаҳар эди. Гуллар очилган, чаманлар яшнаган, сувлар оққан, гулистон-бўстон, булбуллар сайраб маст бўлиб қолган — кўрмаганлар армонда, кўрганлар дармонда. Ҳеч бир бунинг мисоли ўхшашини айтиб бўлмайди. Авазхон ҳам кўриб: «Хўп яхши ажойиб шаҳарлар экан», деб томоша қилиб бораётиб эди. Шундай қарасалар, олдиларидан бир кўшк чиқди. Шоқаландар Аваз билан Шозаргарга айтди:

— Бу кўринган кўшк Маликанинг кўшкн-да!

Шунда кўшкни кўриб яқинлаб, айланиб бориб қарасалар, Малика шу кўшкнинг устида бир шерни ўртага олиб, кўп паризодлар билан ўйнатиб ўтирибди. Ўйнаб турган шер буларни кўриб, Шоқаландарнинг ёқасидан ола кетди. Маликанинг шерини Шоқаландар кўтариб олиб, осмонга отди. Шер осмонда карт-карт бўлиб кетди.

Буни кўриб Малика паризод отасига арза хат қилиб жўнатди: «Менинг отам подшо бўлса, менинг олдимдаги ўйнатиб юрган шеримни уч қаландар келиб букун ўлдирди. Шулардан шеримнинг хунини, донини олиб берсин», — деди.

Арзани хизматкорлар олиб бориб, Қосимшоҳга тутди. Қосимшоҳ ўқиб кўриб, ҳар тарафга от чоптириб, қаландарларни ахтариб олиб бориб, улардан шернинг хунини талаб қилиб сўраб турибди:

Сен эшитгин Қосимшоҳнинг сўзини,
Шоҳнинг Маликадай сарвинозини,
Кўнглин изза қилдинг шоҳнинг қизини,
Ўлдиранман гуноҳкорнинг ўзини.

Манманлиқдан ҳаддан ошиб юрибсан,
Маликанинг шерин нобуд қилибсан.
Қаландарлар, гуноҳкор бўп қолибсан.

Хазон бўлиб боғда гуллар сўлмасин,
Ажал етиб шум паймонанг тўлмасинг,
Ҳолинг билиб тўғри юрсанг бўлмасми,
Ўлдиран қўлимдан менинг келмасми,
Ажал тортиб сендай шўрлик ўлмасми?

Арза обкеп берди парийи сардор,
Арзанинг сўздан бўлдинг гуноҳкор,
Шер хунига жавоб бергин қаландар,
Сенга сўз айтар Қосимхон тождор.

Дод айласанг эшитмайман сўзингди,
Гуноҳкорсан – ўй икки кўзингди,
Қаландарлар, сенга ўлим лозимди(р),
Хафа қибсан менинг ёлғиз қизимди.

Оҳ уриб тўқарман кўздан ёшингни,
Жаллод чарлаб, тортиранман гўшингни,
Кестирай танингдан азиз бошингни,
Хафа қилдинг Малика бувишингни.

Бу шоҳлик шавкатим, гадо кўрасан,
Ҳолинг билмай гуноҳкор бўп қоласан.
Шер хунига жавоб айтгин, қаландар,
Қаҳр айласам, армон билан ўласан!

Шер ўлдириб сен бўлибсан, гуноҳкор,
Эшитса келади парию сипор,
Қаландарлар бўлиб қолдинг гуноҳкор,
Армон билан ўлиб кетма, қаландар.

Маликанинг кўшкисига борибсан,
Париларнинг ўйинини кўрибсан,
Шер ўлдириб гуноҳкор бўп юрибсан,
Ростин сўзла ёлғон десанг, ўласан.

Бу сўзларни айтар шоҳ муқаррар,
Ҳаёлламай жавоб айтгин Қаландар,
Шоҳнинг газаби келса, қаландар,
Беажал ўласан келган меҳмонлар.

Соларман бошингга қайғу-зулми,
Бошинг кесиб, дорга тортай бошингни,
Кўнглин аза қилдинг муштипаримнинг,
Билмабсан-ку сен ҳам ўлар ҳолингни.

Бу сўзларни шоҳи айтар муқаррар,
Маҳтал қилмай жавоб айтгин қаландар,
Ишоратман келиб қолар жаллодлар,
Ишоратман сенинг қўлинг боғларлар.
Фариб ўлма жавоб қилгин, қаландар,
Ўз ишингга ўзинг бўпсан жавобгар.

Бу сўзни Шоқаландар эшитиб, Қосимшоҳга қараб, «шер хунига жавоб шу», — деб турибди:

Фамли кунда тортар эдим оҳу вой,
Бандам десин раҳм айласин бир худой,
Йўл юрганга ҳар ким берар бир паноҳ,
Бу кунингдан ўлсанг бўйми* Қосимшоҳ!
Элингнинг расими шундай бўларми?
Ҳеч замонда кучукка хун оларми?
Бу кунингдан ўлсанг бўйми, Қосимшоҳ,
Қизларинг кучукман базм қиларми?!

Сен эшитгин қаландарлар тилини,
Гадойликман гамлаб келдинг пулини,
Бу кунингдан ўлмайсанми Қосимшоҳ,
Мана, оласанми шернинг хунини?!

* бўлмасми?

Ҳар шаҳарда юрган гадо, қаландар,
Кучукни ўлдириб, бўлдиқ гуноҳкор,
Сўраганинг бўлса кучукнинг хуни,
Сенга мунча шаъну шавкат на даркор?!

Қизинг бизни оша мажнун қилибди,
Хун бермоққа қаландарлар қолибди,
Жафолар соларман таңдаги жонга,
Хазон бўлса зоғлар қўнар гулшанга,
Подшоҳ! Ҳазиллашма мендай ўғлонга,
Ҳали ҳам подшолигинг ҳурмати,
Тахту бахтинг отайинми осмонга!

Бу сўзларни айтар мендай қаландар,
Дилбар қизинг бизни қилса гуноҳкор,
Шер хунига жавоб айтмоқлик даркор.

Сағал ишга гуноҳкор қиб турасан,
Бизни ночор, жуда ночор биласан,
Шернинг хунин балки, берсам, оласан,
Қаҳр айласам, эй Қосимшоҳ, ўласан!

Бу сўзни Қосимшоҳ эшитиб, атрофидаги амалдорларига қараб кулиб юборди: — Бизлар хўп одамларга даъво қилибмиз. Булар бир юрган мажнун қаландар экан. Шулардан оладиган шернинг хунидан ўтмоқ керак. Булар бу подшоликда ҳукм кунидан кўрқмай, бизларни назар-гузар қилмай, ўйламай гапирди. Буларга бошқа гап сўйламоқ дари эмас, — деди.

Шунда қошида турган амалдорлар айтди: — Эй подшойи олам, султони бокарам! Шунчалик шаъну шавкатга беадаблик қилиб мунчалик сўзни гапирди, булар ўзларининг сўзлари билан ўзлари гуноҳкор бўлди, буларнинг ўлмоғига ўз сўзлари гувоҳ бўлди, буларга ўлим лозим бўлди!

Қосимшоҳ: «Рост айтасизлар», — деб жаллод чақириб туриб, деди:

Бўлмасми сен эшитгин мендай шоҳнинг тилини,
Келиб боғланг қаландарлар қўлини,
Қаландарлар ўз тилидан гуноҳкор,

Келинг энди мунда мирғазаблар–жаллодлар!
Кесинг энди, қаландарлар бошини,
Бошин кесиб дорга осинг бошини.

Гуноҳкорни дорга ҳайдаб боринглар,
Кўрмаган кунларни унга солинглар,
Ҳар на деб амр этсам, ани қилинглар,
Қаландарлар бўлиб турур гуноҳкор.

Келиб қолди мирғзаби жаллодлар,
Ҳукмқушга шоҳим уни буюрди,
Гирдини олиб турди жаллодлар,
Ҳар на қисмат ёзилганин ўйлади,
Жаллод келиб қаландарни ҳайдади.
Учови ҳам энди бўлди гуноҳкор,
Ҳазаб билан ҳайдай берди жаллодлар,
Жим индамай туриб қолди қаландар.

Кўнглин бўлиб энди Аваз номдор:
— Сенга эргашиб энди бўлдик гуноҳкор.
Худойим кечиргай қилгап хатомди,
Кўра олмадим мен ўзим отамди.
Сенга эргашиб ғариб бўлдим қаландар.

Бошимга солибди қайғу–зулмни,
Жаббор эгам барвақт солди ўлимни,
Кўролмадим ўйнаб–ўсган элимни,
Сенга эргашиб ғариб бўлдим қаландар.

Бошим кесиб дорга тортса танамни,
Кўролмадим ул паризод энамни,
Ўз элиманда мен ҳам юрган тўраман,
Охир келиб сенга ҳамроҳ бўламан,
Сендан қилган фойдам шу қаландар,
Армон билан энди ўлиб бораман.

Ўз жонимга ўзим қилиб зулмни,
Иложи йўқ бойлатибман қўлимни,
Кимга айтай энди ўлар ҳолимни.

Кўролмадим ўйнаб-ўсган элимни.
Сенга эргашиб ғариб бўлдим, қаландар.

Оёғимга урса эди бир тикон,
Нолиш билан титрар ер билан осмон,
Пари энам бўлса қилар юз фиғон,
Армон билан ўлар бўлдим бу замон,
Қутулмагим бўлди менга кўп гумон.

Қочган билан энди қайда эл энди,
Оҳ урганда кўзда ёшим сел энди,
Ғариблиқда кўрган кунлар шул энди,
Бу сўзларни айтиб йиғлар Авазхон.

Бошим кесиб дорга тортади душман,
Қора кунда йиғлар эдик бу замон.
Бандадан умиддир худодан раҳмат,
Балки рўзи маҳшар бўлди қиёмат,
Қутилмоғим йўқди менга саломат,
Бу сўзларни айтиб йиғлар Авазхон.
Ғариблиқда ҳамроҳ бўлган қаландар.
Ушбу дамдир, ўзга дамни дам дема,
Бошинг эсон, давлатингни кам дема,
Ўлдим деб Авазхон сира ғам ема,
Азалнинг бу кун биносин мотам дема,
Ўлдирар буларнинг қўлидан қалами,
Мард киши номард қўлида ўлами,*
Худодан беамр ишлар бўлами,
Ажали етмай бунда чибин ўлами?!

Кўнгилини бўлмагин Чамбилнинг хони,
Ажал етмай чиқмас чибишнинг жони,
Бизни ўлдирилмас Торкистон хони,
Сенга қурбон мендай боваиғнинг жони.

Бизни гуноҳкор айлаган бу шоҳнинг қизи,
Устига кийибди гулгун қирмизи,
Кўнгилини бузмагин энди, Авазжон,
Бу ишлар билгайсан дилбарнинг нози.

*ўладими?

Қарамайди йиғлаб баланд-пастига,
Халойиқлар йиғилгандир устига,
Яқинлаб қолди-ку дорнинг остига,
Ўлдимокқа гуноҳкорнинг кастига,
Шундай бўп бориб қолди дорнинг остига,
Фулгула бўп қолди Торкистон шаҳар,
Томошага келар ҳамма парилар.
Саф-саф бўлиб халойиқлар йиғилар,
Улуғ-кичик томошага келдилар,
Келиб дор тегинда қараб турдилар.

Уч қаландар гуноҳкор бўп келибди,
Ҳар ким борса томоша қиб турибди,
Бошин кесиб уни дорга тортади,
Ҳар ким борса томоша қиб қайтади.
Уч қаландар бу дунёдан ўтади...

Уч қаландар бўлган экан гуноҳкор,
Билолмадик бу ҳайбатли қаландар,
Маликанинг суҳбатига борибди,
Паризодга бориб назар солибди,
Ўйнаб турган шерни буни кўрибди,
Шу шерни қаландар нобуд қилибди,
Шу сабабдан гуноҳкор бўп турибди,
Қазо етса қаландарлар ўлибди.

Ана шунда паризодлар бу сўзларни бир-бировига сўйлай берди. Маликанинг энаси Юсуфбар пари ҳам келиб томоша қилиб турган эди.

Маликанинг энаси Юсуфбар,
Атрофида қанча пари хизматкор,
Ўйнаб турган қанча пари санамлар,
Улуғ-кичик енгилганда муқаррар.

Ўлдимокқа чоғланганди жаллодлар,
Халойиқни кўриб Шоҳиқаландар.
Тилсимот дуони ўқиб боякбор.

Ҳар тарафга энди назар солади,
Уч юз киши шунда тош бўп қолади.

Бу сирларни шунда кўрган жаллодлар,
Қосимшоҳга энди хабар беради.

Ана шунда жаллодлардан бирови Қосимшоҳга бориб бир
сўз айтиб турибди:

Уч қаландар дор остига келибди,
Уч юз киши бунда мот бўп қолибди,
Келиб бу хабарни жаллод берибди,
Булар нечук юрган гадо қаландар.

Қараса тош бўлди турган шаҳарлар,
Бу сирларни кўриб келди жаллодлар,
Шоҳим сизга жаллодлар хабар берар,
Бу ишларнинг охири нима бўлади?

Шунда Қосимшоҳнинг олдига жаллодлар бориб, бари
берибди:

— Уч қаландар гуноҳкор бўлди. Бир қарагани билан уч
юз киши тош бўлиб қолди. Биз бу ишларни қаландарлардан
деб биламиз. Бу қандай иш бўлди, сизга хабарга келдик, —
деди. Шунда Қосимшоҳ бу сўзни эшитиб: — Ундай бўлса,
қаландарларни мунда олиб келинглар, мен гап сўрайин.
Буларни билайин, синайин. Ҳайин-ҳазил билан бир жодуга,
сеҳрга дуч бўлиб қолмайик. Буларнинг қандай жон экани-
ни сўрайик. Қайси элдан келган, бошқа юртларда юрган-
ми, билайик, деди. Жаллодлар бориб уч қаландарни олиб
келди, шунда Қосимшоҳ қаландарларга қараб: — Қайси
шаҳардан келдинглар? — деб сўраб, сўз қотиб, бир сўз деди:

Сенга сўз бердими Малика айёр,
Қай шаҳардан мунда келдинг, қаландар?
Одаммисан, башармисан жодугар?
Қай шаҳардан мунда келдинг, қаландар?
Асли наслинг хабар бергин меҳмонлар?
Не иш учун мунда меҳмон келдинглар?

Мен билмайман қай шаҳардан келибсан,
Бу шаҳарда иш кўрсатиб юрибсан,
Авлодингни хабар бергин қалаңдар,
Нима учун қалаңдар бўп юрибсан?

Сўз сўрасам мажнундайин бўласан?
Бу элларда иш кўрсатиб борасан,
Авлодинг не, ўзинг кимсан, қалаңдар,
Қай шаҳардан, қай эллардан бўласан?

Қанча халойиқлар тош бўп қолибди,
Бул ишлар сендан соқир бўлибди,
Одаммисан, паримисан, қалаңдар?
Авлодингни хабар бергин жодугар?
Қандай шаҳарлардан келдинг, меҳмонлар?

Сендай гадо бизнинг элга келади,
Сенга дучор бўлган одам ўлади,
Халойиқлар сендан гумон қилади,
Кашмирмисан, ёки ўзинг жодугар?
Сиру ҳолинг хабар бергин, қалаңдар,
Сендан гумон қилар барча одамлар.

Бу сўзни айтади Торкистон шоҳи,
Мен бўламан Торкистоннинг подшоҳи,
Қосимшоҳ дер, эшит, айтган отимни,
Торкистон дейдилар мамлакатимни.
Бу сўзима хабар бергин авлодингни,
Менга билдир сен ҳам исми-зотингни?

Бу сўзни Қосимшоҳдан Шоқалаңдар эшитди. Шунда Шоқалаңдар: «Энди биз ҳам одам қатори бўлдик, биздан Қосимшоҳ жавоб сўради, бунга мен ҳам бир жавоб айтмасам бўлмайди», — деб Қосимшоҳга қараб жавоб бериб, бир сўз деди:

Сўзимни эшитгин, шоҳим, муқаррар,
Отим йўлчи, ўзим юрган қалаңдар,
Тарки дунё қилдим ватан, на даркор?
Қаҳр айласам вайрон бўлар шаҳарлар!

Аслзода балки эшон муқаррар,
Ҳар ерда қўл берар сендайин шоҳлар,
Сендай шоҳлар бўлар менга жиловдор,
Комил пирлар бўлар менга мададкор.

Тарки дунё қилиб бунда келаман,
Валийиллоҳ ном кўтариб юраман.
Сендайин шоҳларнинг қўлин оламан.
Ҳар нимаки манманлик қилса менга.

Аларнинг шаҳрини вайрон қиламан,
Ҳар ким ихлос билан хизматим қилса,
Ихлос қилса уни қўллаб оламан,
Тарки дунё қилган эшон бўламан.

Қаландар суратли зоҳир муқаррар,
Маликадай қизинг қилди гуноҳкор,
Беадаблик сендан ўтди боякбор,
Бўлма, шоҳим, яна биздан беҳабар!

Ҳар иш келар, шулар бўлса менга ёр,
Гофил қолиб ўлиб кетма, э тождор.
Нима бўлса ўйлаб қилгин ишингни,
Сўзима қулоқ сол кўтар бошингни,
Бу сўзимни ҳазил билма, подшоҳим,
Ўйлаб қилда бундан кейин ишингни.

Бу сўзни эшитиб Қосимшоҳ айтди: — Булар тарки дунё қилган қаландарлар экан, ўзини билдирмай бизнинг элда юрган экан, лекин биздан кўтоҳлик ўтган экан, биздан зиён етган экан, — деб ўрнидан туриб, қаландарларни пир билиб, туриб, йўл бериб ёшу қариси қўл бериб, назру ниёз мўл бериб, сийлаб турганида бу хабар Маликага етди. Малика эшитиб «Отам менинг шеримнинг хунини олиб беради десам қаландарларни пир билиб, ёшу қариси қўл бериб, назру ниёзни мўл бериб ётган эмиш», — деб яна арза қилиб Қосимшоҳга жўнатди. Хизматкорлар арзани ола бориб Қосимшоҳга тутди. Қосимшоҳ арзани ўқиб кўрса, Малика шундай деб ёзибди: «Ота, Сиз сўрай олмадингиз,

энди бир кунлик подшолигингизни менга беринг, мен ўзим тахтнинг устига ўтириб, шеримнинг хунини қаландарлардан талаб қилиб олайин». Отаси Қосимшоҳ қизининг бу хат-арзасини ўқиб кўриб, қизига жавоб беролмай, ҳеч нима деёлмай, қаландарларга ҳам гап қотолмай, индамай қараб қолди.

Шоҳнинг фикрда қолганини билиб: «Менга энди навбат келди, бунга бир нарса деб сўз қотайин», — деб Шозаргар қаландар ўрнидан туриб, Қосимшоҳга қараб бир сўз деди:

Аё, шоҳим, сенга дейин сўзимди,
Ҳолингга инграндим билгин ўзингди,
Мунинг учун хафа бўлма, султоним.

Бир хизмат қилмоғим меңдан лозимди(р),
Шоду хуррам кулдиарман қизингди,
Уйингдаги сенинг сарвинозингди.

Эшит меңдай ғариб, гадо тилини,
Биздан кўргин кароматнинг мўлини,
Ясаб берай Маликанинг шерини.

Кароматни барин анга билдириб,
Тиладан ясайин жойлар эндириб,
Малика қизингни хуррам кулдириб.

Англаб билгин Заргарбекдай валини,
Биздан кўргин кароматнинг мўлини,
Ясаб берай Маликанинг шерини.

Бошдан тожу қўлдан бермай давлатни,
Қирқ кун берсин яна бизга овқатни,
Қирқ кунгача мен қиларман хизматни.

Зулфига боғлабди баҳосиз гавҳар,
Шерини ўлдирган ушбу қаландар,
Унинг учун мен бўламан хизматкор,
Қирқ кун муҳлат берсин гул юзли дилбар.

Бу хизматни қилар билинг, Шозаргар,
Шерни ўлдириб бўлди турли гуноҳкор,
Тилла шерни ясаб берар Шозаргар.

Бу сўзни Қосимшоҳ Шозаргардан эшитиб, димоғи чоғ бўлиб, кулди. Заргарнинг сўзини айтиб: «Шерингни бу қаландар қирқ кунда тилладан ясаб берар экан, асли шерингнинг ўзидай бўлар экан», — деб қизининг хатига жавоб бериб «қирқ кунда тилладан ясалган жон эндириган шердан хабар олинглар», — деб қизига юборди. — Ундай бўлса шер яасаларингиз нима керак бўлади? Кераклиларингизни айтингизлар, — деди. Унда Шозаргар: «Шоқаландар айтса озроқ айтиб кўяди, мен кўпроқ айтайин, — деб ўйлади ва: — қирқ ботмон тилла беринг, қирқ ботмон гуруч билан қирқта яхши катта қўй, бир қанча қанд билан чой, шахрингизнинг яхши еридан — саройидан жой беринг. Бизлар шу тилла шерни ясаганимизча еб ётамиз, овқат қиламиз», — деди.

Қосимшоҳ буларнинг айтганини дарров ҳозирлатди. Қаландарларга яхши жойлар тайин қилди, ҳар на истаганларича берди. Ана шунда қаландарлар вақти хуш бўлиб, димоғи чоғ бўлиб, шер билан ишлари йўқ, овора бўлиб юрган беқлар эмасми, Қосимшоҳнинг берганини олиб, Торкистонни айланиб, томоша қилмоқдан бошқани билмай, шерга тарадди қилмай юрдилар. Шу орада бир кам қирқ кун ўтди, бир қўй билан бир ботмон гуруч, кундан бир кун қолди. Қаландарларнинг шерпи ясамоқ дим эсига келмади.

Шунда Авазхон айтди: — Телпақларингни кайкайтиб юрасизлар, эрта подшо чақириб шерни сўраса, нима жавоб берасизлар? Шозаргар Авазхонга қараб: — Нодон кўнглингни бўласан, ажалинг етмаса ҳам ўладиган бўласан, — деди. Авазхон хафалик тортди.

Шозаргар айтди: — Эй Авазхон! Қозонни ос, тиллани эрит, сенга шер ясаб берайин.

Шоқаландарга айтди: — Сен қўйни сўй, ошни дамла, ошни ейик, бу суҳбатни охир қилайик, қорнимизни гўйғизайик. Авазхон қозонни осиб, тиллани эритиб турди. Шоқаландар қўйни сўйиб, ошни дамлаб, бу ҳам тайёрлаб қўйди. Шунда Шозаргар шер ясамоққа иш бошлади, Авазнинг кўнглини хушлади.

Шозаргар шерни шундай ясаб созлади, ичидан мурват билан очадиган қилиб бошлаб ясади. От жасади жинқарча, мусича, муроталибачча, тўти, қумри, майна, булбул — шундай қушларнинг суратини шу шернинг жасадига қўшиб, жуда чоқлаб ҳеч ким кўрмаган шер қилиб қўйди. Учовлари ошни еб, Авазжоннинг димоғини чоғлаб, Шозаргар айтди: — Эй Авазжон! Сенга шундай сўзни айттайин, сен хабардор бўл: бу шернинг ичига сени солиб қўяман. Шернинг ичида турасан. Тилла шернинг устига одамзод, паризод минса, мурватини бурайсан. Қаттиқ бурасанг у йўрғалайди, аста бурасанг юради, ўрта бурасанг жебалайди, — деб Шозаргар шернинг ҳамма мурватларини кўрсатиб, таълим бериб ўргатди. Авазжон барисини ўрганиб олди.

Авазжонга таълим бериб: — Энди бизлардан бугун хабар олар муҳлати етди, энди биров келиб қолмасин. Кир, нима тақдир бўлса кўрайик, — деб Авазжонни шернинг ичига киргизиб, мурватларини ҳам маҳкамлаб беркитиб, созлаб, шерни тезлаб, мухтасар қилиб қўйди.

Қирқ кун муҳлати тамом тўлди. Малика Қосимшоҳ отасидан шерини сўради. Қосимшоҳ хизматкорларига буюрди. Келиб кўрса қаландарлар шерни ясаб, созлаб, ўхшатиб қўйибди. Хизматкорлар бориб подшога хабар берди. «Шерни ясаб қўйибди», — деди. Қосимшоҳнинг димоғи чоғ бўлиб, қизи Маликага хабар юборди. Буни Малика эшитиб, шод-хуррам бўлиб: «У шерни бир кўрмак лозим бўлибди», — деб ўзининг хизматкорларидан қирқта қизини, «олиб келинглар!», — деб буюрди. Хизматкор қизлар хўп, деб жўнаб, Шоқаландар билан Шозаргар кўнган саройга қараб кела бердилар.

Буларнинг келаётганини Шоқаландар кўриб, Шозаргарга қараб айтди: — Бу аёллар эркаклардан шумроқ бўлади. «Кеча кўрганимизда учов эдингизлар, бугун нимага икков бўлиб қолибсизлар?» деса жавоб беролмай қолмайик; буларга ҳийла қилиб, бир-бировимизга сўзлашгандай бўлиб турайик, — деб Шоқаландар Шозаргарга қараб сўзлаб турибди:

Хазон бўлиб боғда гуллар сўлибди,
Ажал етиб паймонаси тўлибди,

Уч қаландар икков бўлиб турибди,
Бири охиратга сафар қилибди.

Мусофирмиз — бизлар ушбу шаҳарга,
Соғ-саломат етолмайин кирдикорга,
Кеча чошгоҳ қўйиб келдик мозорга.

Фам билан сарғайди гулдайин дийдор,
Қараса келади қирқин парилар,
Бизга зулмат бўлди Торкистон шаҳар,
Бири ўлиб йиғлаб турган қаландар.

Ҳар шаҳарман шул шаҳарни кўрганмиз,
Жаҳонни сайр этиб бунда келганмиз.
Армон билан тўрамыздан айрилиб,
Ғариб бўлиб бунда йиғлаб турганмиз.
Учов эдик икков бўлиб борамиз.

Бизда йўқдир бу шаҳарда кирдикор,
Бенаво юрганмиз бунда қаландар,
Форга келаётир ҳуру парилар,
Қовоғингни уюб ўтир Шозаргар.

Жафо тиғи бу кун жондан ўтади,
Айролиқ ханжари бағрин йиртади,
Бири ғойиб бўлиб ушбу шаҳарда,
Уч қаландар икков бўлиб кетади.

Аё сенга, тимсол айтай Шозаргар,
Дўзахининг бир белгиси — феъли тор,
Бу шаҳардан энди кетмаклик даркор,
Бизга суд айламас Торкистон шаҳар.

Бу шаҳарга келиб хурсанд бўлмадик,
Учовимиз шоду хуррам юрмадик,
Тенгу тўшман ўйнаб юриб кулмадик,
Энди бу шаҳарда турмоқ на даркор?
Кетмоқни қилайик ихтиёр.

Уч қаландар икков бўлди парвардигор,
Шул замон етишди сатга қиз — дилбар,
Бу сўзни айтиб йиғлаб турди қаландар,
Бу шаҳардан кетмоқ даркор Шозаргар.

Бу сўзни қаландар айтиб туриб эди, унинг устига қирқин қизлар етишиб келиб қолди. Шундай қарадилар. Илгари кўрганда қаландарлар учов эди, бугунги кунда икки киши бўлиб қолибди. Унинг устига икки қаландар дод деб йиғлашиб турибди. Қизлар айтди: «Булар ҳар қандай вали бўлсалар ҳам бирови ўлибди; ажали етса ўлади-да. Хайр, ҳар нима бўлса бўлибди, ажали етгани ўлибди. Шерни кўрайик, томоша қилайик», — дейишиб қаландарларнинг ҳолига раҳм қилгандай бўлиб, булар шерни кўрмоққа бошладилар. Шоқаландар, Шозаргар ўз қайғуларида қолиб турди.

Қизлар шернинг олдига келиб қараса, мусича, қумри, булбуллар сайраб тургандай, тўтилар гапираётгандай, париларга тикилиб қараб тургандай бир яхши ажойиб шерни ясабди, айтган билан таърифга тўғри келмайди. Қирқ қиз шерни бундай ўхшатиб ясаганига ҳайрон қолиб, бир-биридан шерни қизғаниб, югуришиб, талашиб, қирқин қизларнинг каттароғи — маҳмадона чапсанроғи шернинг олдига келиб: «Шерни шер суратли қилиб усталик билан ясабди. Бир миниб кўрайик», — деб минди. Бунинг минганини Авазхон билиб, мурватини аста буради, юрди; ундан қаттиқроқ буради, жебалади. Қизларнинг димоғлари чоғ бўлди. Буларнинг димоғлари чоғ бўлганини кўриб, Авазжон мурватни илгаригидан қаттиқроқ буради, шер йўрғалади. Қирқин қизлар жуда ҳайрон қолиб: «Бу турган қаландарлар жуда уста экан. Булардан бир нарсани олган олиб қолади, қолган булардан ҳеч нимани ололмайди», — дейишиб қаландарларга сўз қотмасдан шерни ўрталарига олиб, кулиб, нечовлари шерни талашиб, шер гоҳ жебалаб, гоҳ йўрғалаб йўлга кириб, нечовлари шерни миниб, ўйнаб-кулиб, Заргарнинг қилгани қирқин қизнинг ақлин олиб, Маликанинг олдига — кўшқига яқинлаб борди. Малика шундай қараса, шер гоҳ йўрғалаб, гоҳ жебалаб келаяпти.

Малика пари ҳам кўшқисидан беш юз парилари билан пастга тушиб, қаландарларнинг қилган ишига ҳайрон қолди.

Айтди: Эй қирқин қиз париларим! Тилладан шер қилиб юргизган одамзодни кўрмак тугул, эшитганимиз ҳам йўқ, — деб вақти хуш бўлиб, гоҳ муниси, гоҳ униси минишди. Малика пари айтди: — Бу, қизиқ — изи топилмайдиган қаландарлар экан. Биз парилар шоҳликда юрамиз, бизларга бундай кишилар жуда керак. Бу қаландарлар бизларга ҳамма вақт даркор кишилар экан. Буларни олиб келиб, вақтини хушлаб, димоғини чоғлаб, остига палос ташлаб, шу қаландарлар учун пастки қўшкининг остидан жой-ётоқ бермоғимиз яхши. Бу қаландарларни олиб келиб назри-ниёзини бериб, дуосини олмоғимиз лозим. Бундай яхши шарофатли одамлар излаганда топилмайди, — деди.

Унда шерга борган қизлар Малика паризодга айтди: — Илгари кўрганимизда қаландарлар учов эди, ҳали бориб қарасак бирови ўлибди, иккови йиғлашиб қолибди, хафа бўлишиб туришибди.

Малика айтди: — Сизлардан ўлганини сўраганим йўқ, бўлса ўлигини олиб келинглар, деганим йўқ. Қолган икки қаландарни бориб эргаштириб келинглар, — деб ўнта қизни буюрди.

Бу ўн қиз Маликанинг хизматини ўрнига келтириб, қаландарларнинг олдига келиб: — Юринглар, сизларни Малика пари чақиради, — деб бир сўз деб турибди:

Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Гулни кўрса, маст бўп сайрар булбуллар,
Биз бўламиз паризодга хизматкор,
Келсин деб чорлайди Малика айёр.

Сўзимни эшитинг Шоқаландар,
Маликамиз йўлларингга интизор,
Биз бўламиз Маликага хизматкор,
Ҳаёлламай юрингизлар қаландар.

Устига кийгани гулгун қирмизи,
Ақлингизни олар жодугар кўзи,
Биз бўламиз Маликанинг қапизи,
Келсин деб чорлайди бувишим сизни.
Элчи қиб юборди қайтайик бизни,
Келсин деб чорлади ойимим сизни.

Шерингизни кўриб хурсанд бўлибди,
Ўйнаб–кулиб шоду хуррам бўлибди.
Ул сизларни келсин дебон турибди,
Шерингизни яхши кўриб минибди.

Фамдан озод бўлинг энди, қаландар,
Юринг шер ясаган устаи Заргар,
Қараб турган йўлингизга нечовлар,
Сенга хизмат қилар неча гажакдор.

Маликамиз келсин, деган, чарлаган,
Сизлар учун яхши жойлар созлаган.
Кўрмоқчи сиздайин уста Заргарни,
Югуришиб нечовлари хезлаган.

Боғда очилган гулғунчалар,
Келсин, — деган ойимчалар.
Журинг энди, уста Заргар,
Ҳамроҳ бўлинг Шоқаландар.

Сўз айтар мендай хизматкор,
Неча қизлар хизмат қилар,
Борсангиз кўнглингиз тўлар,
Шоҳим сизга инъом берар.

Эшитингиз айтган сўзни
Маҳтал қилманг, канизларни,
Қўймай об кетамиз сизни.
Дарров бўлинглар тайёр,
Чорлаган сизни зулфақдор.

Юринглар бова, бўлиб тайёр,
Ҳамроҳ юринг Шоқаландар.
Тез бўлинг бирга кетамиз,
Зулфақдорга биз етамиз,
Бормасангиз эй боважон,
Хафа бўлиб кетамиз.

Бова бориб инъом олинг,
Парилар суҳбатин кўринг.

Жоним бова, тура келинг,
Бизлар билан бирга юринг.

Инъом олиб ўйнаб–кулинг,
Париларга иш билдирган,
Тилла шерга жон эндирган,
Ул сабабдан бизлар келган,
Жоним бова, бирга юринг,
Бизлар билан бирга юринг.

Тилла шери ўйин қилар,
Саф–саф турган санам — дилбар,
Ҳамма кўриб ҳайрон қолар,
Жоним бова, бирга юринг.

Беҳад дунё инъом берар,
Неча қизлар хизмат қилар,
Агар борсанг кўнглинг тўлар,
Душман бўлса қуйиб ўлар.
Дўст бўлганлар шодмон бўлар,
Жоним бова бирга юринг.
Ҳаёлламай йўлга кириг.

Ўйғилишган наъмакорлар,
Саф–саф турар зулфақдорлар,
Келар дебон қаландарлар,
Агар борсанг ақлинг олар,
Олдингизда метар чалар,
Неча қизлар ўйин қилар,
Сизлар билан ўйнаб–кулар,
Борганларнинг ақлин олар,
Етолмаган йўртиб юрар,
Тезроқ бўлинг, Шоҳизаргар,
Ҳамроҳ бўлинг, Шоқаландар.
Жоним бова, бирга юринг!

Хафа бўлмай ул гажақдор,
Маҳтал бўлмасин зулфақдор,
Неча қизлар йўлга қарар,

Йўлингизга кўп интизор,
Бова жоним, юрингизлар
Қаландарлар турингизлар.

Шоқаландар билан Шозаргар қизлардан бу сўзни эшитиб:
«Бу яхши бўлди. Энди бу қизлар билан бирга борайик, ҳар
нима бўлса кўрайик; бизларнинг ишимиз Малика билан бўла-
ди», — деб икковлари бир-бирлари билан маслаҳатлашиб, ўрин-
ларидан туриб, қирқин қизлар билан бирга жўнай бердилар.

Қирқин қизман бирга бўлиб,
Неча қизлар ўйин қилиб,
Қаландарлар ақлин олиб,
Шул замонда йўлга кириб,
Маликага жўнай берди.

Санам қизлар йўл бошлади,
Бир-бирига қўл ташлади,
Ҳур сифатли жонон қизлар,
Меҳмонлар кўнглин хушлади.

Йўлга киргандир қаландар,
Маликага кетди хабар,
Шер ясаган уста Заргар,
Ҳамроҳ бўлган Шоқаландар,
Пешвоз чиқиб неча қизлар,
Бошлаб бораётир қизлар.

Келаётгандир усталари,
Пешвоз чиққан кун қизлари,
Ҳамма парининг сарвари,
Маликадай гажақдори,
Ул шернинг олдига келиб,
Қаландарни икки кўриб,
Кўп қизларни хизматкор қилиб,
Қарайди интизор бўлиб.

Неча қизлар ўйнаб-кулиб,
Кўп югуриб хизмат қилиб,

Пастки кўшиқдан жой бериб,
Пари, ҳурлар саф-саф турар,
Қаландарлар ақлин олиб.
Париларнинг бу ҳуснига,
Қаландарлар жуда толиб,
Туришибди бу парилар,
Тол чивикдайин ирғалиб.

Бир нечаси зулфин ушлаб,
Қаландарлар кўнглин хушлаб,
Неча хизматкор канизлар,
Қаландарларнинг остига,
Тезлик билан тўшак ташлаб.

Қаландарлар ақлин олди,
Олдига дастурхон солди,
Қаландарлар кўнгли хушдир,
Париларман ўтиришди.
Шу замонда кўп таомлар,
Писта-руста ҳам қандолат,
Усти-устига аралашди,
Олиб келаётир қизлар.
Боз устига қовурма гўштди,
Иззат билан Малика айёр,
Қаландарларман кўришди,
Бир-биридан ҳол сўрашди.

Париларман қаландарлар,
Қилаётир ўтиришди.
Кўрган эмас ҳеч бир киши,
Шу дунёда бул бувишди.

Ажаб қизиқ бўлди, базм,
Бир-бирига жуда жазм.
Хизматкорга буторгандир:
— Чой устидан майлар лозим!

Шундайин овоза бўлди,
Ҳар шаҳардан одам келди.

Буларнинг ишини кўриб,
Ҳаммалари ҳайрон қолди.

Бу хизмат ишини кўриб,
Беҳад дунё инъом берди,
Мудом ўйнаб-кулинг деди,
Томоша қиб кўринг деди.

Қайда борсанг томошага,
Бу манзилга қаландарлар,
Яна қайтиб қолинг деди,
Бу инъомни олинг деди.

Биз борамиз сайилбоққа,
Ҳамиша шундай туринг, деди,
Кўп шаҳардир бул шаҳарлар,
Томошани қилинг, деди.
Торкистоннинг шаҳарлари,
Чор ҳоким шаҳар деди,
Хўб ўйнашиб юринг деди...

Қаландарларнинг вақтини хушлади, зиёфат устига зиёфат, қанд устига шарбат қуйдирди, кўп инъомлар бериб, яхши жойлар тайинлаб, қаландарлар Маликанинг инъомларини олиб, димоғлари чоғ бўлиб турди. Малика айёр қаландарларга қараб айтди: — Эй меҳмон қаландарлар! Сизлар энди шу пастки кўшқдан чиқмай ўтира берингизлар, шаҳарни томоша қилмоқчи бўлсаларингиз, томошани қилиб, яна қайтиб келиб, шу ерда юраберинглар. Сизларга ҳеч кимнинг бу ерда иши йўқ. Бизлар гоҳида у ёққа, бу ёққа, сайри боғларга чиқиб, томоша қилишиб келамиз, сизларнинг ишларингиз бўлмасин. Сизлар — бизлар билан, бизлар — сизлар билан, — деб Шоқаландар билан Шозаргарга кўп яхши қаради. Қаландарларнинг димоғи чоғ бўлиб қолди. Малика айтди: — Сизлар эса бу ерда ўтира берингизлар, бизлар бутун бир сайри боғ қилиб келайик.

Қаландарлар «хайр», деб қолди. Шунда Малика айёр кўп қиз парилари билан боққа жўнамоқчи бўлди. Хизмат-

корлар: — Бугун маликамиз боққа боради, йўлни созланглар, — деди. Фаррошлар йўлларни супурди, мешкоплар йўлга сувларни сепди. Шаҳарнинг йўлидаги одамзод паризод қандай нарса бўлса «қочинглар, йўлни бўшатинглар, бугун Малика йўлдан ўтади, қочмасанглар ажалларинг етади», деб йўлни одамлардан холи қилиб, кўчаларни созлаб, боғлаб Маликага йўллар созланди деб хабар берди.

Малика кўп қизлари билан, жоду кўзлари билан, барно санамлари билан шернинг олдига келди. Маликани иззат билан шерга миндирдилар.

Зулфига боғлабди баҳосиз гавҳар,
Малойик суратли гул юзли дилбар,
Ой туққандай бўлиб Малика айёр,
Атрофида турган неча гул қизлар.

Бардор-бардор қилиб неча канизлар,
Тилла шерга миндирди ул барно қизлар,
Атрофини олиб бари канизлар,
Тилла шери йўлга кирди, муқаррар,
Мурватини бурар Аваздай номдор.

Ҳаммалари бирдай бўлиб,
Беҳиштдаги ҳурдай бўлиб,
Янги очилган гулдай бўлиб,
Жўнай берди ул парилар,
Баданлари қордай бўлиб.

Маликанинг кўнглин хушлаб,
Бир-бирига қўлин ташлаб,
Неча қизлар ўйин бошлаб,
Ҳар бир хилда юриш бошлаб,
Бир-бириман вақтин хушлаб,
Бораётибди пўш-пўшлаб.

Ҳар қайсиси нози билан,
Қора қоши, кўзи билан,
Бир-бирига сўзлашади,
Ширин-шакар сўзи билан.

Шундайин пари жўнади,
Мастона қизлар жўнади.

Ойим келади киш-кишлаб,
Хизматкорлари пўш-пўшлаб.
Келаётир кўп қизлари,
Кийгани гулгун қирмизи,
Хурсанд бўлиб шоҳнинг қизи,
Ўз таврига енгни ташлаб,
Сайри боғда йўлни бошлаб.

Оламга овоза бўлиб,
Тилла шердан кўнгли тўлиб,
Шоҳнинг қизи хурсанд бўлиб,
Бораётир неча барно,
Ноз билан йўлда сирғалиб,
Маликани ўртага олиб.

Маликанинг ҳуснин кўрган,
Неча қушлар маст бўп қолиб,
Шундай бўп пари жўнади,
Кўрганнинг ақлини олиб.
Боғда очилган гулгунчалар,
Бари бирдай ошиқалар.

Сайри боққа кирсак, дейди,
Шер ўйинин кўрсак, дейди,
Ҳаммалари чувлашади,
Боққа тезроқ етсак, дейди.

Парилар шундай жўнади,
Кўрганнинг ақлин олади.
Неча қизлар куйиб-пишиб,
Йўлларда терлаб боради.
Шер ичинда Аваз номдор,
Мурватин қаттиқ буради.

Кўринг энди тилла шерни,
Машқдан келиб йўрғалади,
Шундай қилиб ҳийлагарлар,

Парининг ақлин олади.
Атрофида беш юз қизлар,
Жуда ҳам чарчаб боради.

Кўп қизларнинг ақли шошиб,
Тилла шерга эргашиб,
Кўп қизларман Малика айёр,
Келди сайри боққа етишиб,
Гулҳовуз бўйига келишиб,
Кумуш булбуллар сайраб турди,
Ранг-баранг гуллар очилиб.

Маликани шердан тушириб,
Зарли-зарбоб либос ташлаб,
Ўтирибди кўнглин хушлаб,
Неча қизлар ўйин бошлаб,
Созаңдалар созин ушлаб,
Гажакдорлар ўйнашади,
Тол-тол қилиб зулфин ташлаб.

Ўйнашади паризодлар,
Бир-бирига ўйин қилиб.
Шундай қилиб, ойимчалар,
Ўйнашади гулгунчалар.
Бир-бирига сўзлар қотиб —
Ўйнашади бир нечалар.

Малика парининг сайр боққа борамиз дегани — шернинг юришини, туришини кўрмоқчи бўлиб сайр боққа келган эди. Маликанинг фикри шерни овлоқ ерларда юргизиб, йўрғалатиб кўриб, бир қанча ўтириб, ўйнашиб-кулишиб, димоғларини чоғ қилиш эди. Ўйнашиб-кулишиб димоғлари чоғ бўлди. Малика айтди: — Эй санам қизларим! Мен шернинг юришини кўрмоқчи эдим. Кўрдим, бўлар. Ўйнаб-кулиб бўлдик, энди шаҳарга қайтайик!

Шунда беш қиз хизматкорлари шерни олиб келди. Малика шерни миниб одди. Қизлар Малика билан бирга-бирга ўйнашиб-кулишиб, ҳазил қилишиб, қайтишиб, шерни гоҳ юргизиб, гоҳ жебалатиб, гоҳ йўрғалатиб, димоғи жуда чоғ бўлиб, Шоқаландар билан Шозаргарнинг олдига етиб борди.

Малика шердан тушиб, қаландарлардан ҳол-аҳвол сўраб, ўзининг кўшкига чиқиб кетмоқчи бўлиб, шунда канизларидан Хадича деган канизига буюрди: «Бориб менинг дўстим — Тиллақизни айтиб кел, ўз қизлари билан бирга келсин. Дўстим мендан ўпкалаб юрмасин, у ҳам бизнинг усталаримизга тилла шер ясатиб олсин. Дўстим билан икковимиз сайри боғларда шерларни миниб, бирга-бирга юрамиз». Хадича каниз «хўп» деб, Маликадан жавоб олиб, Тиллақизга қараб жўнаб кетди. Малика Хадичани жўнатиб ўзи юқори кўшкка қараб чиқиб кетди, шерни пастки кўшкнинг қизлари олиб келди, яхши ерга жойлаб қўйди. Булар бунда турсин. Хадичадан эшитинг. Хадича Тиллақизга етди, хизматкорлар Тиллақизнинг олдига олиб борди, Тиллақиз Хадичадан келганини сўради. Хадича Тиллақизга қараб бир сўз деди:

Олмадайин султон, гулдай тарзим бор,
Эй бувишим сизга айтар арзим,
Гулни кўрса маст бўп сайрар булбуллар,
Малойик суратли гул юзли дилбар,
Келсин деб буюрди Малика айёр.

Оша эдан уч қаландар келдилар,
Бири ўлиб, икковлари қолдилар,
Бувишимга бир шер ясаб бердилар,
Бувишимнинг шери бутун наъмакор,
Келсин деб чорлади Малика айёр.

Жаҳонни сайр этиб ўйнаб-кулсин деб,
Келиб бизнинг тилла шерни кўрсин деб,
У ҳам келиб шер ясатиб олсин деб,
Тилла шерга жоний ато қилади,
Кўрган одам жуда хайрон қолади,
Хизматкор айлади бувишим бизни,
Келсин деб чорлаган ойимча сизни.

Тилла шер қошида ажойиб қизлар,
Усталарга бўлиб турар хизматкор,
Ҳар ким кўрса унинг ақлин олади,

Бизнинг элга иш кўрсатган усталар,
Келсин деб чорлаган Малика айёр.

Сиз эшитинг энди сўйлаган сўзни,
Келар деб юборган Малика бизни,
Хизматкор айлаб юборган неча канизни,
Қайси элдан келган устаи Заргар,
Шерни ясаб, тиллага жон эндиран.
Унга ҳамроҳ бир ҳайбатли қалаңдар,
Келсин деб чорлади Малика айёр.

Бу сўзни эшитиб: — Бор боравер, мен бормайман, — деб
Тиллақиз Хадичага қараб, сўзлаб турибди:

Бор боравер Хадича,
Йўлингдан қолма, галча!
Бундай сўзни айтмагин.
Кета бергин йўлдан қолмай Хадича,
Менинг учун сарсон бўлган бир неча,
Кет дейман йўлдан қолма, Хадича,
Йўлимизга бош беради бир неча.

Кўздан ёши селоб бўлиб тизилди,
Торкистон шаҳридан ризқи узилди,
Бора бергин, майлисингга бормайман,
Туз-насибалари бундан узилди.

Шакар кўлда хонга ваъда бергандир,
Чамбилдан қайсар беклар келгандир,
Бувишинг бу элдан кетмоқ бўлгандир,
Бор боравер, майлисингга бормайман!

Айрилиқ ўтига бағрингни доғлаб,
Қайсар беклар бунда келган сўроғлаб,
Эрта чошгоҳ сен қоласан қон йиғлаб,
Бора бергин, майлисингга бормайман!

Танимайсан, излаб келган бу беклар,
Зўр чангига бўлиб қолар гирифтор.

Армон билан қолар Малика айёр,
Уюлиб қоларсан бунда, канизлар.

Сен эшитгин мендай ойим сўзини,
Олиб кетар Қосимшоҳнинг қизини.
Анга ҳамроҳ бўлган устаи Заргар,
Қошидаги зўр ҳайбатли қаландар.
Ҳеч бир киши бўлолмайди баробар,
Қон йиғлашиб қолар бунда канизлар.

Шунда Хадича каниз бу сўзни эшитиб, Тиллақизга қараб
бир сўз деди:

Мен йиғлайман яратганга доду дод,
Бандам деб раҳм айлар Козиюл-ҳожат.
Бувишим элларда соғу саломат,
Ундай деб гапирманг, бўлар маломат.
Бувишим эшитса хафа бўлмайми,
Кўнглига оғир олиб қолмайми,
Бу гапни эшитса ўпка қилмайми?!

Ҳеч ким келолмайди Чамбил элидан,
Қандай ўтар бу бандаргоҳ йўлидан,
Агар келса ҳеч иш келмас қўлидан,
Бувишим айрилмас ўсган элидан!

Бизнинг элда бордир шоҳи зўравор,
Душман келиб бўлолмайди баробар,
Соғ-саломат элда гул юзли дилбар,
Бир афсона сўз айтмоқлик на даркор?

Душман келса жабру жафо кўради,
Ғариби Гўристон бўлиб ўлади,
Душман келиб бунда нима қилади,
Тоза бўлса ранги гулдай сўлади.

Бунда бордир неча деву парилар,
Лак-лак девлар бўлса улар ўлдирар,
Душман эмас, бўлар устаи Заргар
Анга ҳамроҳ бир худотарс қаландар.

Бу сўзлари айтма гул юзли дилбар,
Душман эмас, улар уста қаландар,
Уларнинг сиридан сизми хабардор?
Келган киши қандай дейсиз гажакдор?
Бу гапни қўнглига оғир олади,
Айтиб борсам анча гина қилади.

Бу сўзни Хадича каниз гапириб туриб эди, Тиллақиз: —
Менинг сўзимни қайтардинг, — деб аччиғи келиб, Хадичага
қараб бир сўз деди:

Ошиқнинг фаҳмидир қоронғи кеча,
Йиғласам, ҳолимга йиғлар бир неча,
Бу сўзларни айтар мендай ойимча,
Келган йўлга кета бергин, Хадича!

Учқур бўлсанг қанотингдан айрилиб,
Югрук бўлсанг тусингдан тойрилиб,
Сен қоларсан бувишингдан айрилиб,
Келган йўлга кета бергин, Хадича!

Хазон бўлмай боғда гуллар сўлибди,
Оллоҳ унинг ақли ҳушин олибди,
Илоҳим ўлсин-да Малика дўстим,
Ёрининг устига миниб юрибди.
Келган ерга кета бергин, Хадича,
Бувишингга айтиб боргин, Хадича!

Кўп ўйланиб туриб нима қиласан,
Борсанг душманларнинг ишин биласан,
Бувишингни излаб келган зўравор,
Деву пари бўлолмади баробар,
Ўзин заргар қилиб келган — ҳийлагар,
Ҳар юртдан келгандир баҳодир беклар.

Савашли кун юз минг кунга баробар,
Жасадин кўрасан битта қаландар,
Ишқирса дамига тортар аждаҳор,
Бўлолмади ҳеч бир нарса баробар!

Айтган гапнинг поёнини билсан-а,
Бунда турма, ул манзилга борсан-а,
Маликадан айрилибсан, канизлар,
Тилла шерни бирор тепиб кўрсан-а!

Яркиллаб очилса шернинг мурвати,
Шернинг жони Гўрўғлининг фарзанди.
Бора бергин, бунда турма, Хадича,
Бул сўзларни айтар мендай ойимча.

Тиллақиз яна айтди: — Эй Хадича каниз, бунда кўп турма, менинг айтган сўзимни бувишингга айтиб бер. Келганлар қалаңдар эмас, ҳийлагар бўлади. Шерни ясаган қалаңдар эмас, у ҳам ҳийлагар жодугар. Шернинг жони йўқ. Шернинг жони Гўрўғлининг ўғли Авазхондир. Шернинг жони бор деб, Малика айёрнинг Авазхон ёрини миниб шармаңдаси чиқиб юргандир. Менинг сўзимга ишонмасанг, бориб шу шерни бир тепиб юборгин. Мен бормайман, менинг сўзимни Малика айёрга бориб айтгин, — деб Хадичани жўнатиб юборди.

Шунда Хадича Тиллақиздан бу сўзни эшитиб, ердан темиртак топган қулдай бўлиб, чопиб, орқасига қайта берди. Кўшкнинг олдига бориб қараса, Малика айёр канизлари — ҳаммаси шерни олдига олиб, томоша қилиб туриб эди, Хадичани кўрди. Малика сўради: — Менинг дўстим келмадимми?

Хадича иңдамасдан шерга қараб ўта берди. Қизлар Малика иңдамайди деб қараб туриб эди. Хадича буларнинг сўзига жавоб бермай, тилла шернинг олдига бориб, у ёқ-бу ёғига қараб тилла шерни тепиб юборди. Тилла шернинг мурвати шарқиллаб очилиб кетди. Ичидан Авазхон лўп этиб чиқиб, пастга тушди. Шунда қизлар, парилар қарасалар, шернинг ичидан бир одамзод ерга тушди. Буни кўриб Малика, қизлар гуриллаб қочиб кетди. Шунда Авазхон ҳайрон бўлиб, пима қиларини билмай турган эди, шундай қараса Маликанинг Қоратўлпори кўшкнинг олдида боғловли турибди. Қўрққанидан югуриб бориб, тулпорни ушлаб, устига миғиб олди. Буларнинг ишларини Шоқалаңдар кўриб турибди. Қараса шер очилибди. Малика, қизлар қочинқирав кетаётир. Аваз-

хонга қараса, Авазхон Қоратулпорга миниб турибди. Буни кўриб қаландарлар иккови ҳам ўринларидан туриб, белини боғлаб созланди. Қаландарнинг сифати шул эди: Шоқаландар сўтасини қўлига олиб, «Сулаймон пайғамбарнинг нафаси», — деб сиёсат билан бақирса ҳар қандай жонли жонивор қўрқиб, ҳушидан кетиб, беҳуш бўлиб қолар эди. Ана шунда Маликанинг кетаётганини кўриб, Шоқаландар бир наъра тортди. Маликанинг ҳуши учди. Гўёки осмондан яшин тушгандай бўлди. Торкистон шаҳарини ер тортгандай кўзи қоронғи бўлиб: «Энди ўлмай менга нима қолди», — деб қўрққанидан Қоратулпорга минмоқчи бўлди. Кўзи қамашиб қўрқиб қолганидан, Авазжоннинг Қоратулпорга миниб олганини билмай, Малика бориб бу ҳам Авазжоннинг олдига миниб олди. Маликанинг Қоратулпорга мингашганини кўриб, Шоқаландар ҳам Маликанинг олдига минди. Учови Қоратулпорга мингашиб олди. Қоратулпор йўл юриб, чопиб кетди. Шоқаландар Шозаргарга: — Мингаш! — деди. Мингашмади, пиёда қолди. Қоратулпор келган йўлига қараб, яшиндай бўлиб оқиб кетди. Шозаргар ҳам бу ерда турайин деса қўрқади: «Торкистон шаҳари гала-гул чувиллашиб қолди, мени ушлаб олиб ўлдириб қўймасин», — деб буларнинг орқасидан қорам-қора чопиб, бир ўзи кетиб бораётир:

Илгарида кетди Шоқаландар,
Қўлга тегиб Маликадай гажакдор.
Ҳақнинг яшинидай оқади тулпор,
Пиёдалаб ирғий берди Шозаргар,
Кейинидан жўнади қанча амалдор,
Ҳар тарафдан отлангандир зўр девлар.

Қулоқ сол аларнинг айтган додига,
Ерлар титрар анинг сиёсатига.
Фулғула тушди Торкистон юртига,
Ҳазаб билан Оқдев минди отига.
Қани мен ҳам қаландарга борай, деб,
Кўрмаган қушларни унга солай, деб,
Агар кўрсам пора-пора қилай, деб,
Маликани ҳам ажратиб олай, деб,
Кўрсам дуншманларнинг бошин юлай, деб.

Бу сўзларни ўйлаб келади девлар,
Илгариди кетган Шоқаландар.
Пиёдалаб бораётир Шозаргар.
Шозаргар шундай бурилиб қаради,
Келаётган Оқдев шоҳни кўради;
Худо деди, яратганга жилади,
Талабини бир Оллодан тилади.
Файрат билан бадбахт девлар келади,
Бир тилсимот дуо ўқиб Шозаргар,
Бир отнинг изига кириб қолади.

Шозаргар бир юзук бўлиб, отнинг изига кириб ётибди. Оқдевшоҳ буни кўрибди. Кўнглига келибди: «Маликага қаландар ҳарба қилибди, юзути йўлда тушиб қолибди. Кел-е, бу юзукни олайин, Тилақизга элиб бораин, шод-хуррам қилаин, қайтиб келиб қаландарни кўрайин, кўрмаган кунларни унга солайин», — деди. Узукни олди, Тилақизга жўнаб кетди.

Шоқаландар, Малика, Авазжон — учови мингашиб, йўл юриб, қоронғилиқдан неча кунда ўтди, нима ҳодисалар бўлди, билмади. Қоратулпор яшиндай бўлиб оқиб кетди, бир вақт ёруғ дунёга, чашманинг лабига етди. Авазжон қараса, мерган жўралари йўқ. Хафа бўлди. Шоқаландарга айтди: — Мерганлар йўқ, Фирот турибди. Энди менга жавоб берсангиз, жўраларимни ахтариб, бу Кўкламтоғни кўрсам, ўликми-тирикми билсам.

Шоқаландар айтди: — Борсанг бор. Мен сен келганча андак ётиб, ёнбошлаб олайин. Сен ўзингга эҳтиёт бўл. Бу ерлар ёмон хатарли. Ҳаёлламай тезроқ борли-йўқли хабарин олиб кел. Шозаргар орқада, қандай бўлади ундан ҳам хабар-пабар оламиз ҳали, — деди. Авазжон: — Хўп, — деб жўнаб кетди. Шу юрганича Кўкламтоғнинг ҳамма ерини ахтарди, тополмади, хафа бўлиб юраберди. Сўзни Оқдевшоҳдан эшитинг.

Оқдевшоҳ юзукни олди. Тилақизга берди. Қизига айтди: — Ногаҳондан борар эдим, йўлимдан бу юзук чиқди. Маликанинг боғда гули сўлибди, қаландарлар унга ҳарба қилибди, юзути йўлда тушиб қолибди, ўйнаб-кулчи деб сенга олиб келдим. Кел болам, олгин, қўлингга солгин, бу

юзукни сенга берай, душманнинг кейинидан борай, қаттиқ кунни унга солай, Маликани олиб келай, — деди.

Бу сўзни эшитиб, Тиллақиз отасига қараб бир сўз деди:

Хазон бўлмай боғда гуллар сўлмасин,
Оллоҳ менинг ақлу ҳушим олмасин,
Ота эшит, менинг айтган сўзимни,
Қаландарнинг бири юзук бўлмасин.

Юзук деб сен қўлдан берма қизингни,
Оҳ уриб тўкарман кўздан ёшимни,
Ёт эларга ғариб қилма бошимни,
Охир қилма менинг ўтиришимни.

Учқур бўлсанг қанотингдан қайрилиб,
Югрук бўлсанг туёғингдан тойрилиб,
Отажоним ғофил бўлиб сўзлама,
Армон билан қолма меңдан айрилиб.

Дод айласанг эшитмайди сўзингни,
Сарғайтади сенинг қизил юзингни,
Қўйгил ота, бундай юзуги курсин,
Юзук дебон қўлдан берма қизингни.

Тополмассан ота менинг изимни.
Шердай бўлиб юзукни олиб келибсан,
Бир айёрга ота, дучор бўлибсан.

Эрисин, тоғларнинг қори эрисин,
Ҳар киши олгани билан қарисин,
Ер остида душман тани чирисин,
Қўйгин ота, бундай юзуги курсин!

Оқдевшоҳ қизидан бу сўзни эшитиб, зеҳни койиб, хафа бўлиб, қизига қараб аччиғланиб бир сўз деди:

Ёш бошингга бундай шунгғуг бўласан!
Бу юзукдан нега ҳадик оласан?!
Дўстингнинг юзуги тайин биласан,
Бундай бўлсанг, сен жувонмарг ўласан!

Фаним бўлиб сенинг йўлинг тўлдими,
Фариблиқда кўкайингни кесдим?
Нега ҳам бир шунгғут бўлдинг жувонмарг,
Хаёлингга неча гаплар келарми?
Узукдан кишига душман бўларми?!

Меңдайин отангга кўнглинг бўласан,
Бир юзукдан мунча ҳадик оласан?
Бундай бўлсанг сен жувонмарг ўласан,
Ёш бошингга мунча шунгғут бўласан?

Ана шунда Оқдевшоҳ ўз қизига юзукни берди. Тиллақиз юзукни олмади. Отасининг аччиғи келиб, қизига қараб койиди, урушди. Оқдевшоҳнинг аччиғи келганини Тиллақизнинг олдидаги санам қизлар кўриб: — Отангизни хафа қилдингиз, қўлидаги юзугини олинг, — деди. Шунда Тиллақиз отасидан уялиб, «Хафа бўлмасин» деб юзукни олди, қўлига солди, ўлчагандай қўлига лоп-лойиқ келди: «Юзукни бердим», — деб Оқдевшоҳ димоғи чоғ бўлиб, қаландарларнинг орқасидан кетди...

Шунда Тиллақизнинг канизлари айтди: — Эй бувишим, сиз ўзингиз жуда ҳадикчил бўлибсиз. Қўлингиздаги юзук заргарлар ўлчаб ясагандай, лоп-лойиқ экан, — деди. Юзук қўлида туриб айтди: «Бошдан-бошга биз бунга лоп-лойиқ».

Шунда Тиллақиз: «Бу сеҳргарми, жодугарми?» — деб қўлидан чиқариб ташламоқчи бўлиб, қўлини силкаётир, канизлари тортаётир, юзук қўлидан чиқмай, бу сўзларни айтаётир:

Сени излаб чиқдим Хурум элимдан,
Ўдирсанг ҳам айрилмайман қўлингдан,
Ўлмасам қучарман нозик белингдан!

Кеча-кундуз мен йиғладим зор-зор,
Сенинг ишқинг мени қилди қаландар,
Малойик суратли, гул юзли дилбар,
Юзук бўлиб сенга келган Шозаргар,
Кўп тортиб жафолар қилмангиз, қизлар,
Ҳарчанд тортсанг айрилмайди Шозаргар.
Оша бизга озор берма, канизлар!..

Айрилиқ ўтига бағримни доғлаб,
Кўп юрганман ҳар шаҳарни сўроғлаб,
Бу дилбарнинг фироғида қон йиғлаб.

Фам билан сарғайди гулдайин дийдор,
Бир иечалар ўз ҳолидан беҳабар,
Тиллақизнинг ишқи қилган қаландар,
Неча вақт ахтариб бўлдим хору зор.
Кучук босмас йўлбарс, шернинг изини,
Излаганман Оқдевшоҳнинг қизини.
Нодон кўнглинг ҳар ҳаёлга бўлмагин,
Сен канизлар, менга озор бермагин.
Қўйгин энди, менга зулм қилмагин,
Излаб келиб янги топдим ўзини.

Бошинг тожин қўлдан бермай давлатди,
Бирга қилсак ўтиришман суҳбатди,
Кўп силкиллаб торта берма уятди(р).
Бу сўзларни айтар мендайн ночор,
Оша менга таъзир берма, канизлар.
Сен сўрагин бувишингнинг кўнгли бор,
Биз билан ваъдалаш гул юзли дилбар,
Унинг ишқи бизни қилган қаландар.

Бу сўзни юзук айтаётир, Тиллақиз қўлини силкитаётир, канизлар тортаётир. Ўйтиб-бўйтиб, тортишиб-тортқилашиб, юзукни Тиллақизнинг қўлидан чиқариб олди. Шунда Тиллақиз хизматкор қизларига буюрди: — Тўқсон уста дев олиб келинглар, қути ясаб берсин, юзукни қутига солиб, маҳкамлаб қўййин, — деди.

Унда қизлар бориб, тўқсон уста дев айтиб келди. Девларга тўқсонга қути қилдирди. Узукни қутига солди. Тўқсонга қутини ичкима-ички қилиб бир-бирига кийдирди, ўраб-чирмаб маҳкамлаб қўйди. Шунда Шозаргар бир тилсимот дуо ўқиб, бир сичқон бўлиб, тўқсон қутини тешиб, қулоғи қамишдай бўлиб чиқди. Канизлар буни кўриб: «Бу сеҳргарми, жодугарми?», — деб ўртага олиб қолди. Сичқон яна бир ағанаб юзук бўлиб қолди. Уни Тиллақиз кўриб айтди: — Эй қизлар, девлардан айтиб қолинглар. Қирқ газ қудуқ қилиб,

юзукни қудуққа ташлаб устидан қудуқни ярим қилиб тош тўктириб, устидан кўрғошинни эритиб ташланглар, ер остида бу юзук чириб йўқ бўлиб кетсин!

Девлар қизнинг айтганидан ҳам зиёдароқ қилиб, маҳкамлаб, сошлаб қудуқнинг оғзини кўрғошин билан маҳкам қилиб келди. Тиллақизга: — Маҳкам қилиб қўйиб келдик, — деди. Тиллақиз: — Яхши бўлипти, энди қудуқнинг ичида чириб йўқолиб кетади, дунёда менинг бундай душманим қолмади, — деди.

Шунда юзук — Шоҳизаргарга тошларнинг остидан — қудуқдан чиқмоқ қийин бўлиб қолди...

Бир сўзни айтиб Шозаргар йиғлади,
Ҳожатини яратгандан тилади,
Тиши олмос бир каламуш бўлади,
Кеча-кундуз тош кемириб ётади,
Неча муддат Заргар тошни кемириб,
Энди кўрғошинга келиб қолади.

Кўрғошин эканин Заргар билади,
Бир тилсимот дуо ўқиб Шозаргар,
Боши олмос бир ўқилон бўлади,
Лойдайин чилпилаб ботиб боради.
Фалак титрар Шозаргар нолишига,
Кўзлар губор кўздан оққан ёшига,
Ўн саккиз кун тош кемириб Шозаргар,
Илон бўлиб чиқди чоҳнинг бошига.

Шунда Шозаргар ўн саккиз кеча-кундуз каламуш бўлиб, кемириб, аста-аста қудуқнинг ичидан, қудуқнинг бошига чиқди. Қудуқнинг бошида илон бўлиб, бир тошнинг устида ўралиб ётди. Шунда одамларнинг қимордан гаплашиб кетаётганини эшитди: «Қиморни Тиллақиз чиқарган экан, Тиллақиз ҳар ким билан қимор ўйнаса, ютиб олар экан», — деди. Булардан Тиллақизнинг қиморбозлигини билиб олди. Шунда Шозаргар ўйлаб айтди: «Энди йўл устида илон бўлиб ётмайман. Одамлар кўрса зараркунанда, зарар қилувчи ёмон нарса экан деб ўлдириб қуймасин. Тиллақиз қиморбоз экан, қиморнинг пайдан бўлайин». — деб

тилсимот билан дуо ўқиб бир кал бўлди. Оғзидан танглай-
игача кал, ярим белидан бу ёғининг бари кал, ўзининг
отини Яллокал қўйиб олди. Тарадди қилиб, уч ошиқни тан-
лаб олиб, Тиллақизга талаб қилиб, қўшкисининг олдидан
сув оладиган Тиллақизга кўринадиган ерда қимор ўйна-
моқчи бўлиб, ошиқни хўп уриб, ўз шаънига қиморбозман
деб бир сўз деб турибди:

Менинг ўзим худойимдан,
Кенг қарамли подшойимдан,
Бир мулку давлатли қиларман.

Етмиш йил гуноҳда ётдим.
Қиморбозга пир бўп ўтдим,
Тогни қўйса гардкам отдим,
Ким талаб қилганни ютдим.

Эрта билан ўрнимдан турсам,
Тақияни балаңд кўрсам,
Тиллақизни гардкам урсам,
Уч олчи дукор тиларман.

Ўйин қилса шоҳнинг қизи,
Кийгани гулгун қирмизи,
Ақлинг олди жоду кўзи.
Ҳар кимсадан гап эшитиб,
Талаб қилган калнинг ўзи.

Ана шунда бир калнинг бундай сўзлаб, гапириниб ўтир-
ганини Тиллақиз эшитиб: — Ҳа, ана у жонига теккан, ёнида
беш-олти пули ортган, қиморни ўйнаб чангта ботган, қандай
қиморбоз экан. Уни бунда олиб келинглар, мен бир кўрайин,
— деди. Қизлари айтди: — Эй бувишим, у жуда ёмон кал
экан. Сизнинг қимор ўйнаганингиз кўрсин, ундан ютиб ола-
диган пулиигизни бизлар берайик. Унинг билан қимор
ўйнаманг, ёмон сассиқ кал экан, — деди. Унда Тиллақиз: —
Сизлар қўрқоқ экансиз. Сизлардан пулни олиб, мен пулга
муҳтожманми? Қиморбозлик бир ёмон ишми, бу қиморбоз-
лик-ку, — деди. — У ёмон кал бўлса пастки кўшкидан жой

солинглар. Пастки кўшкка бориб қимор ўйнайман, — деди. Қизлар ўринларидан туриб пастки кўшқидан жойини со-
злаб, кигизни паст-балаңд ташлаб, устига пишиқ фишдан
такия ташлаб, қалин сув олгич билан олиб борди. Балаңд
кўшқдан Тиллақиз шифилаб тушди. Иккови такияда ўтириб,
бир-бирига уч ошиқни олчи қўйиб, «Сен ол — сен ол!», —
деб навбат бериб, ўтириб, савол-жавоб қилиб турибди. Кал-
нинг сўзи:

Устингга кийганинг гулгун қирмизи,
Ақлимни олади жодугар кўзи,
Жасадингдан Оқдевшоҳнинг бир қизи,
Қўлингга олгин, навбат сендан гул юзли.

Тиллақизнинг жавоби:

Кокилларим эшилгандир тол-тол,
Ҳар толига берсанг етмас дунё мол,
Магар душман келса бўлади поймол,
Эркаксан-да, улугсан-да Яллокал.
Аввал навбат сеникидир, қўлинг ол.

Калнинг сўзи:

Аввал оллоҳ дуюм бўлса Наби ёр,
Бизни ҳайдаб келди ҳақ-парвардигор,
Қаддингдан айланай гул юзли дилбар,
Энди навбат бердим, сен ҳам қўлинг ол!

Тиллақизнинг жавоби:

Сен эшитгин айтган сўзни,
Маҳтал қилма сарвинозни.
Гуноҳқор айлама бизни,
Эркаксан-да, улугсан-да Яллокал.
Аввал навбат сеникидир, қўлинг ол.

Бу сўзни айтиб шундай навбат беради,
Беҳад дунё ойим ўқиб туради,

Уч ошиқни жиққа териб олади.
Сенсан энди ошиқ булбул,
Қилмагин кўнглимни хижил.
Гардкам деди, уч ошиқни талайди,
Яллоники яксар дучор айлади.
Жафо тиғи бул кун жондан ўтади,
Айролиқ ханжари бағрин йиртади.

Бу сўзларни Яллокали айтади:
— Ўқий бергин, қатор-қатор норингни,
Ўқиб қўйгин нор устига зарингни.
Камсиз гардкам ураман-ку борингни,
Танимайсан қўллайдиган пирингни.
Бул сўзни эшитиб ул шоҳнинг қизи,
Нор устига ўқий берди зарини,
Ўқиб қўйди бисотида борини.
Боз устига ўқиб қўйди қирқин канизларини.
Эшитгандир тарафининг сўзини,
Бадани қизиди шоҳнинг қизини,
Озодига ўқиб қўйди ўзини,
Қўймай ўқиб қўйди қирқин қизини.
Кўринг энди Яллокални,
Уч ошиқни қўлга олди.
— Хафа бўлмай ўйнаб-кулдим,
Озод-позодингман келдим,
Тоғни қўйсанг гардкам урдим,
Ютиб олар чоқда келдим.
Сен ҳам яллоли, мен ҳам яллоли,
Ёрим яллоли бор гардкам.
Тарам таралли бор гардкам.

Тиллақизнинг сўзи:

Ҳаққа етгай оҳу зорим,
Сабил бўлиб кирдикорим,
Кетди мешинг номус орим,
Бир боқдига ўзим бўлсам.
Икки бошга икки норим,
Кўна қолгин, энди жоним.

Яллокал сўзи:

Излаб келса Шоҳзаргар,
Яллокал бўлар гуноҳкор,
Бир бошига ўзинг бўлсанг,
Икки бошим топиб бергин.

Тиллақизнинг жавоби:

Мендай ойим ҳозиргисин кўрар-да,
Заргар келса бир йўриғи бўлар-да.
Хафа бўлмай доим ўйнаб-кулдирди,
Хол бўлсин деб оқ юзини тилдирди,
Миннатдор бўп Яллокални кулдирди,
Яллокал дер: ўз элида туради.
Шоҳнинг қизи кўп миннатдор бўлади,
Инжилиб Яллокал базўр кулади.
Асал-болча билди лабнинг учини,
Бошига йиғдирмай катта-кичини,
Уч ошиқ ҳукмиман ютиб,
Заргарбек оқ юзидан олди олти муччини.
Энди тилаб турар бойқуш пичини,
Кўрсатади Тиллақизга кучини...

Ана шунда Шоҳзаргар илонлиқдан бир тилсимот дуо ўқиб, бир кал суратида бўлиб, отини Яллокал қўйиб, қиморбоз бўлиб, Тиллақиз билан қимор ўйнаб, ҳарла борини, қатор-қатор норини нор устида, зарини, манглайидаги борини, ўзини, бирга ютиб олиб қолганини Тиллақизга сўйлади. Унда Тиллақиз: — Мен сизнинг кучингизни синамоқчи бўлган эдим, бўлмаса аввалдан таниган эдим. Худонинг тақдирига тан бердим, — деб шул оқшоми билан сўзлашиб, ўйнашиб, кулишиб, сўрашиб, бошдан ўтганларни гаплашибгина ётди. Эрта-мертан тонг отди, биринчи сирқинг қизлар йиғилиб ётди.

Заргаршоҳнинг кўнглии хушлаб,
Бир-бирининг қўлини ушлаб,
Балад кўшкисига бошлаб,

Яхши зарли либос ташлаб
Қоч-қоч дейишиб, пўшт-пўштлаб
Келаётир ирғалашиб,
Нозик беллар тенгсалишиб,
Бир-бирининг кўнглин хушлаб,
Нозик тилман сўзлар бошлаб,
Келаётир ойимчалар,
Ярашиққа енгни ташлаб.

Саф-саф турган санам қизлар,
Хизмат қилди сарвинозлар,
Тиллақизман суҳбат қурган,
Интиқ бўлган Шоҳизаргар.
Таом буюрди гажақдор.
Хизмат қилар кўп канизлар.
Бир-бириман ўйнашади,
Гаплашади ширин сўзлар.
Бу дунёда кўргани йўқ,
Шоҳизаргар мундай қизлар.
Бир-биринга қўлин ташлаб,
Заргарбекнинг вақтин хушлаб.
Ясов бериб ўйнаб-кулиб,
Жонон қизлар лабни тишлаб.
Кўп қизиқлар бўлди ўйин,
Обод қилиб манзил-жойин.

Томошани кўриб заргар:
«Худо тақдир қилса бир кун
Биз қиламиз бунинг тўйин».
Кўрганнинг кўнгли ўсади,
Душман бошини кесади.

Ана шунда Шозаргар Тиллақизни қимор ўйнаб, ютиб олиб, Тиллақизни қойил қилиб, тақдирига тан бериб. иккови бир-бири билан кайфу сафо қилиб ўтириб эди, шунда Шозаргар Тиллақизга қараб ўтгап ишларини, сирру ҳолини маълум қилиб, бир сўз деди:

Арзимни эшитгин, гул юзли дилбар,
Ишқингдан бош олиб бўлдим қаландар.
Эсимга тушгандир қадрдон беклар.

Заргарбек этагин ушлаб,
Сен кетарсан кўнгил хушлаб,
Қон йиғлатиб бу манзилда,
Сен кетарсан бизни ташлаб.
Айролик ўтига доғлаб,
Биз қоламиз қонлар йиғлаб,
Боролмаймиз биз сўроғлаб.

Кетдинг бундан жоду кўзлар,
Сени олиб Шоҳизаргар,
Юрган кунлар эсга тушса,
Шу замон йиғлар канизлар.

Бир ёр деб этагин тутиб,
Қолдик бизлар қонлар ютиб,
Жигар-бағрим кабоб этиб,
Юрган кунлар эсга тушиб,
Йиғлашармиз биз дод этиб,
Сенинг учун қонлар ютиб,
Қайтиб яна изинг кўрсам,
Юрар эдим тавоф этиб.

Сенга ҳамроҳ бўлди Заргар,
Кўзиинга кўринмас қизлар,
Кўнглинг топган бу қаландар,
Қон йиғлаган бу канизлар.

Оша юртга қилдинг сафар,
Олиб кетар бу зўравор.
Ота-эна, тенгу тўшлар,
Ҳаммаси қолди беҳабар.
Кеча-кундуз биз йиғлармиз,
Ҳар замон сенга интизор.

Сизни йўқлаб фарёд этиб,
Кеча-кундуз аффон этиб,
Сен кетасан бу кун буңдан.
Ошиқлик йўлини тутиб,
Ёдимизга сизни олсак,
Биз йиғлармиз қонлар ютиб.

Мени ўртаб сенинг дардинг,
Кўзга дори пойи-гардинг,
Хурум юртини ахтардинг,
Заргаршоҳга ҳамроҳ бўлдинг.

Кийганинг гулгун қирмизи,
Юртимизда шоҳнинг қизи,
Оқдевшоҳнинг сен ёлғизи,
Сен кетган сўнг йиғлаб қолар,
Бунда турган қирқин қизи.

- Сен кетган сўнг тинмай фиғон қилармиз,
Ажал етса, биз ҳам бир кун ўлармиз,
Билдим сенинг кетишингни бувишим,
Тагин маҳшар куни сизни кўрармиз.

Қонлар йиғлаб бизлар мунда қолармиз,
Қайтиб энди бизни ташлаб кетасиз,
Заргар шоҳман суҳбат қуриб ётармиз,
Сиз бизларни тоза унутиб кетарсиз,
Жаҳонни сайр этиб элга етармиз.

Кўзда ёшинг мунчоқ-мунчоқ тизилди,
Дийда гирён бўлиб бағрим эзилди,
Кетарингни энди билдим, бувишим,
Шулинг учун менинг кўнглим бузилди.

Сабил қилдинг Торкистондай юртингни,
Ташлаб кетдинг буңдай мамлакатингни,
Кўролмаймиз сендай паризодимни,
Қонлар ютиб ёд қиламиз зурриёдингни.

Сўз айтиб йиғлайди биздай муштипар,
Тулпорнинг белига минди Шозаргар.
Юлдузни кўзлайди араби оти,
Белида ярқиллар кескир пўлоти,
Эсга тушар Заргарнинг мамлакати,
Анғишлайди Заргарнинг минган оти.

Ана шунда Тиллақиз канизи Оққиздан бу сўзни эшитиб тасалли берди. Тиллақизнинг канизлари олдида эди, отига миндирмоқчи бўлиб турган эдилар. Шозаргар Бўзтулпор отта кайкайиб, куёв йигит бўлиб миниб: «Минса экан, кета қолсак экан, полвон Аваз билан Шоқалаңдарга ета қолсак экан», — деб Тиллақизни шошинқириб турибди. Шунда Тиллақизнинг канизларига айтаётган сўзи:

Айролиқ ўтига бағрини тузлар,
Олдимизда хизмат қилган канизлар:
Ёшларга тўлмасин у жоду кўзлар,
Шоду хуррам бўлиб ўйнаб кулинглар,
Хафа бўлмай сен дуода бўл энди,
Мени кетди дебон кўнгил бўласан,
Сизлар ҳам бировман ўйнаб кулинглар.

Кўнглим бўлманг, хизмат қилган канизлар,
Сизларга йўлиқса шундайин шунқор,
Мендан зиёд бўлиб қоларсиз, қизлар,
Шундай бўлди менга энди фармонлар,
Қолмас юрагимда чегу армонлар,
Сирли устун мунда кўшк- айвонлар,
Мунаққашли кўшк, айвон, хуш энди,
Шунда турган манзил жойлар хуш энди.

Оҳ урсам тўкарман кўздан ёшимни,
Ёлбориб худоға солдим ишимни,
Ёт элларга ғариб қилдим бошимни,
То кўргунча, канизларим, хуш энди.

Қулоқ солинг мендай ойим тилига,
Мен кетарман Бўзтулпорнинг белига,

Тақдирим тортибди. Хурум элига,
Дучор бўлдим Заргарбекнинг қўлига,
Шоду хуррам ўсган эллар хуш энди,
Канизларим, жоду кўзлар хуш энди.

Асқартоғнинг бошин чалмасми туман,
Ҳар кимса йиғлаб охират замон,
Тенгу тўшим қайтиб кўрмоғим гумон,
Мени бундан олиб кетар Заргархон.

Айролиқ ўтига бағримни доғлаб,
Заргарбек келганди мени сўроғлаб,
Душманининг юрак-бағрини қотлаб,
Канизларим бунда қолдингиз йиғлаб.
Тенгу тўшим канизларим, хуш энди,
Ўйнаб юрган жоду кўзим, хуш энди.

Заргар билан бирга-бирга кетармиз,
Отамнинг савашин кўриб ўтармиз,
Агар кўзи тушса подшоҳ отамнинг,
Қандай бўлса бир хушлашиб ўтармиз,
Кўрган кўзлар, сарвинозлар, хуш энди,
Санам юзли жоду кўзлар, хуш энди,
Хизмат қилган меҳрибонлар, хуш энди,
Вафоли канизлар, қолинг, хуш энди.

Хафа бўлиб нодон кўнглинг бўлмагин,
Мен кетгандан қонлар йиғлаб юрмагин,
Яна қандай бўлса ёмон кўрмагин,
Ғарибликман нодон кўнглинг бўлмагин.
Тақдир тортса Хурум элга борармиз,
Ҳар замонда сизни ёдга олармиз,
Туз-насиба тортса қайтиб келармиз,
Соғ-саломат келиб сизни кўрармиз,
Сизларни ҳам ёдга олиб юрармиз,
Сизларнинг яхшиликларинг билармиз.
Шоду хуррам канизларим, хуш энди,
Ўйнаса тахту бахтим, хуш энди.

Неча вақт бизларга хизмат қилгансиз,
Пайровлик қиб менинг ақлим олгансиз,
Менинг билан бирга ўйнаб-кулгансиз,
Даврон суриб, бирга-бирга юргансиз,
Ўйнаб-ўсган қадрдонлар, хуш энди,
Тенгу тўшим, ширин сўзим, хуш энди.

Қайларга жўнатдинг мендай санамни,
Кўролмадим оқ сут берган энамни,
Сизлар айтинг мендан тегар саломни,
Менинг учун кўриб келинг энамни.
Обод қилинг менинг вайронхонамни,
Албатта сўранглар менинг энамни,
Сўрангизлар Гулсанамдай энамни.

Бошимиздан кетсин қай гули туман,
Дуо қилсин оқ сут берган меҳрибон,
Маҳтал бўлиб мунда турар Заргархон,
Розилашиб келолмадим шул замон.
Албатта сўранглар менинг энамни,
Етқизинглар мендан айтган саломни.
Мен кетган сўнг нодон кўнглин бўлмасин,
Фарзандим деб қонлар йиғлаб юрмасин.

Бу сўзларни айтар мендай гажакдор,
Саломни энамга еткар канизлар,
Дуода бўл қирқин қизлар муштипар,
Бу сўзларни айтар ҳур юзли дилбар,
Менинг учун ул энамни сўранглар.

Айтингизлар Тиллақизнинг сўзини,
Фарзандим деб койитмасин ўзини,
Ўлмаса кўради мендай қизини.
Кийганим ипақдан, олтиндан ёқа,
Кўрган бўлар жамолимдан садаға.
Салом айтган меҳрибоним отамга,
Катта-кичик улуғ шоҳу оғага.

Мен минарман энди аспи қушимга,
Арзу ҳолим айтдим тенгу тўшимга,
Менинг учун салом еткир қавму қариндошимга,
Хушлашгани улар йўқдир қошимда.

Шунда Шозаргар ёри Тиллақиз билан канизларининг сўзи узайиб, чўзилиб кетганини кўриб: — Гапни жуда узун қилиб, йилдан ҳам узоқ қилиб юбординглар. Менинг жўраларимнинг ҳоли қандай бўлди? Бўл-ҳа бўл, кел-ҳа кел, — деб Тиллақизга қараб, аччиғи келгандай бўлиб бир сўз деди:

Очилган жигадай гул юзинг сўлиб,
Йиғланиб гапирма, ҳижрона тўлиб.
Айтган сўзинг эй гул юзли бас бўлиб,
Мен кетарман бу ерлардан мас бўлиб.
Сендай ёрни бу ерлардан миңдириб,
Кўп гапирма, сен зардамни қайнатиб,
Кел мингашгин, энди гул юзли Дилбар,
Мен жўнарман бундан отим ўйнатиб.
Дарғазаб бўлди-ку ул Шозаргар,
Тарзига қаради гулюзли дилбар.
Хижил бўлди шунда турган канизлар,
Тиллақизни ўртага олганди қизлар.

Ана шунда Шозаргарнинг хафа бўлиб сўзлаганини кўриб, тарзига Тиллақиз қараса, жуда хафа бўлиб, туклари типпак бўлиб, оғзи-кўзи бежо бўлиб, оғзи кибириланиб, бижирланиб бораётир. Буни Тиллақиз кўриб: — Хайр энди, омон бўлинглар, — деб отга минмоқчи бўлди. Шунда қирқин қизлар Бўзтулпор отнинг жilовини ушлади, бирови узангисидан ушлади. Бир хили Тиллақизни кўтариб миңдирмоқчи бўлди. Бўзтулпор отга бундан илгари биров миңгашган эмас эди. Турмай жуда безор бўлди. Ундай қилиб, бундай қилиб канизлар бир ёқдан, Шозаргар бир ёқдан отни маҳкам ушлаб, Тиллақизни отга миңдирди. Шозаргарни хушвақт қилиб кулдирди. Тиллақиз тулпорга миңгашиб эди, тулпор от типирлаб турмай дингиллади. Тиллақиз ўзини отнинг устида турғиза олмай сапчиб, дингиллаганига ўрнидан тушиб қолгудай бўлиб, шошиб қолди. Эгарнинг қошини ушлаб олди...

Канизлар йиғлашаётир, от безор бўлаётир, заргарнинг кўнгли тепаётир, Тиллақиз ёрини синаётир. Шунда Заргаршоҳ: «Бу менинг янги олган ёрим бўлса, бу юрт кўп узоқ ёмон юрт бўлса, девлар, парилар, катта душманлар кўп бўлса, мабодо бирови зўрлик қилиб, орқамдан тортиб, бир силкиб олиб қўймасин», — деб Тиллақизнинг белидан маҳкам боғлаб олди. Оти терлаб турмаётир. Тулпор ангишлаб, жиловини қўйса, учқур қушдай учмоқчи бўлиб турибди. Қоратулпор қандай кетса шундай кета берди:

Миндиргандир паризодди,
Жўнатди-ку бедов олди,
Кўринг Заргар азаматди,
Шундайин қилди ғайратди,
Бўзтулпорга қамчи чотди,
Урган қамчи симдай ботди,
Тиллақизни олиб қайтди.

Шундай бўлиб йўлга кирди,
Қирқин қизлар қараб қолди,
Кўзларидан ғойиб бўлиб,
Ҳақнинг яшинидай кетди.
Сабил қилиб ўсган юртин,
Жўнатганди паризотин,
Дуо қилиб қирқин қизлар,
Энди узди бу умидин.
Шундай бўлиб бу канизлар,
Манзилда қолди канизлар.
Кўздан пана бўлди дилбар,
Кўрингиз Заргар зўравор,
Паризодни олиб қайтди.
Энди кўринг шердай қайсар,
Яшиндан бўп оқади тулпор,
Қўлга текканди гажақдор,
Эсига тушганди қаландар,
Топишсам деб қистаб кетди,
Пари олган Шоҳизаргар.
Ёри билан мингашиб,
Тулпор миниб йўлга тушиб,

Кетмайин деб адашиб,
Бораётир Тиллақиз билан,
Гуркирайди шердай шошиб.
Тулпор боради ангишлаб,
Қўлтиғидан буклаб ташлаб,
«Тушиб қолмайин» деб ойим,
Шозаргарни маҳкам ушлаб.
Шозаргар Тиллақизни,
Тушиб қолмасин деб турмушлаб.

Тулпор боради ҳарсиллаб,
Туёғи ерга дурсиллаб.
Бўзтулпор от оғзини очиб,
Тўзон бўлади қарсиллаб.

Бораётир оғзин очиб,
Парқинидан кўпик сочиб,
Шозаргарни олиб қочиб,
Паризоднинг баҳрин очиб.

Йўлда бир-бирига қарар,
Бир-бирининг ҳолин сўрар,
Ўйнаб-кулиб қўл узатиб,
Бораётир Шоҳизаргар.

Заргарбекнинг кўнглин хушлаб,
Урди қамчини қулочлаб,
Остидаги Бўзтулпори,
Ирғир эди яшин ташлаб.

Қистайди тулпор отди,
Заргар қилди ғайратди.
Миндирган паризодди,
Шуйтиб заргар йўл тортди.

Остидаги Бўзтулпор,
Йўлда бўйинин узатди,
Миндирган паризотди,
Шуйтиб Заргар йўл тортди.

Маст бўлиб боради Заргар зўравор,
Остида ўйнайди араби тулпор,
Кейинга мингашган шундай гажакдор,
Ҳар замон эсига тушар қаландар.
Ёруғ ердан ўтиб шунда бу Заргар,
Қоронғилик ерга етди муқаррар.
Худо дейди яратганга жилайди,
Ҳожатини бир оллодан тилайди,
Қоронғилик ерга кириб боради,
Таваккални бир худога қилади.

Паризод ҳар тарафга қаради,
Қайси ерга борарини билмади,
Худо деб боради энди бу Заргар,
Ҳақнинг яшинидай бўп оқади тулпор.

Қарамайди номдор балад-пастига,
Олмос ярашгандир марднинг дастига,
Яшинидайин оқиб борар Бўзтулпор,
Бориб қолди аждарҳонинг устига.

Аждарҳони шунидай кўриб қолади,
Аждарҳони кўриб кўпглин бўлади.
Бу ётган-ку беҳад ёмон аждарҳо,
Ул ўтганда ҳамроҳ эди қаландар.
Энди қандай иложини қиламан,
Энди қандай бўлар деди бу шунқор.

Унга шундай сўз айтади гажакдор:
– Отнинг тизгинини тортманг, муқаррар,
Буни дамга ололмайди аждаҳор,
Омон-эсон ўтиб кетар бу тулпор.

Бу тулпор ҳам у тулпорман баробар,
Юганини қўйиб ташланг, жиловдор.
Яшинидай бўп оқар шунда Бўзтулпор,
Ўтолмайди дамга тортса аждаҳор.

Бўзтулпор жонип сотди.
Заргар қилар ғайратди.

Шундай чопиб яшиндай бўп оқади,
Бўзтулпор жонини қийнаб қочади.
Заргар билан Тиллақиз пари,
Биров-бировига қараб боқади.

Қотиб боради «чува» дейишиб,
Тулпор чопганига ақли шошиб,
Заргарбек сўрайди суйган еридан,
Тагин ҳам кетмайик йўлдан адашиб.
Заргарбекка Тиллақиз ойим сўйлайди:
«Бу йўл бир пул, бошқа йўл йўқ», — деди.

Тулпор боради йўл бошлаб,
Чопганда аждаҳордай вишиллаб,
Қистаб борар Бўзтулпори,
Ерни босганда қорсиллаб.

Тулпор боради арқираб,
Отган ўқдайин зирқираб.
Яшин ташлаб ирғиганди,
Тоғнинг тошлари тирқираб.

Бораётир йўлни бошлаб,
Заргарбекнинг кўнглин хушлаб,
Тиллақизни маҳкам ушлаб,
Боради тулпор киш-кишлаб,
Бу бекларнинг кўнглин хушлаб.

Отган ўқдайин зариллаб,
Бораётир Тиллақизи,
Баданлари пириллаб.
Ўзин босиб тўхтатолмай,
Юраклари зириллаб.

Кўклам тоғи девга тўлиб,
Бедовнинг арғиганига,
Ҳар дараси ларзон уриб,
Гурсиллаб боради Бўзтулпор,
Қоронғиликнинг оғзида,

Кўринди ёруғ дунё юзи,
Хуррам бўлди шоҳнинг қизи.
Оқдев шоҳнинг бу ёлғизи,
Заргарбекнинг жоду кўзи,
Балки оғзидаги сўзи,
Жуда яхши нозик ўзи,
Куйдиргандир Заргарбекни
Қилиғиман ашинг ноzi.

Юрса беллари буралиб,
Заргарбекнинг ақли олиб,
Шундай санам бир қаради,
Қоронғи дунё ёруғ бўлиб.
Ёруғ дунёни кўради,

Заргарбекдан бул сўради: — Ёруғ дунёга чиқдинг, — деди, — Хафа бўлмай ўйнаб-кулиб, ёруғ дунёни кўрайик. Хафа бўлманг Заргарбек, Қалаңдарман Авазхонга етишдик. Омон бўлсак буларман энди топишдик, Малика билан кўришдик, бизлар шунда эсон-омон бўлсак ота-опамиз билан топишдик, — деб қоронғи ердан чиқиб, шундай ёруғ дунёга Шозаргар қаради. Қараса Шоқаланлар Малика билан бояги ўзининг тилаб олган чашмасининг олдида турибди. Буни кўриб димоғи чоғ бўлди. Лекин Авазхонни кўрмади. Қоратулпор ҳам шу ерда — чашманинг лабида бойлоғли турибди. Буни узоқдан кўриб, худога шукур қилди. Авазхоннинг йўқлигига бир мунча хафа бўлиб келаётир. Лекин Авазхоннинг куйиб кетган икки жўрасидан ҳам хабар йўқ, отлари ҳам йўқ. Заргарбек ҳайрон қолиб келаётиб эди, бир Бўзтулпорнинг кўзи Қоратулпорга тушиб, гулдираб кишнаб юборди. Худди ер қимирлаб, осмон ёрилгандай бўлиб кетди. Буниг товушини Қоратулпор эшитиб бир кишнади. Нимкала тўп хотинлар бўғоз бўлган бўлса, боласини ташлаб қўядигандай, Кўкламтоғи ларзон уриб кетди. Икки тулпор бир-бири билан кишнаша берди.

Шунда Тиллақизнинг келаётганини Малика пари кўриб, Тиллақизга қараб, мийиғдан кулиб, табассум қилиб: «Эй шўрли дўстим, шумсинибгина юриб эдинг, бу кунда сен шўрли мендан ҳам ўхшалиб, созланиб келаётганга ўхшай-

сан», — деб узоқдан кўргандан бу Тиллақизнинг аҳволини Малика пари билиб, ўзига тўппа-тўғри айта олмай ичидан билиб келсин, деб йўлига қараб турди.

Ана шунда куйиб-пишиб, пишнаб, чарчаб-ҳориб Шо-заргар билан Тиллақиз ойим, Шоқаландар билан Малика айёр парининг олдига етиб келди. Буларнинг келаётганини Шоқаландар кўриб: «Менинг чўлдаги ғариб йўлдошим келаётир», — деб ўрнидан туриб, шу замонда Заргарбек отдан тушиб Қаландарбек билан кўришди. Малика ҳам ўрнидан туриб, Тиллақиз олдига келиб, тулпор отдан тушириб олди:

Жуда сиз ҳам шунғит бўлиб,
Бўзтулпорни мингашиб,
Қиладиган ишни билиб,
Қани энди билганингиз,
Заргардан қутулганингиз,
Қани бизни мазах қилиб,
Канизакка кулганингиз?
Қани сизнинг шунғит бўлиб,
Эл ичида қолганингиз?
Заргарбек чангига тушиб,
Қиздан ёмон бўлганингиз.
Бизлар бунда омон келган,
Сизга танҳо қолган султон,
Мен шундайин гумон қилдим,
Бирор кеча ўйнаб-кулган.
Сизни билганидай қилган,
Олиб келган Заргар султон.

Бу гапнинг устига Авазхон етиб келди. Ана шунда Авазхон Заргарни кўриб, кўнгли тўлиб, вақти зиёда хуш бўлиб, отдан тушиб, икки подшо билан кўришиб-сўрашиб, топишиб, бир-бирини «ҳорманг-бор бўлинг» дейишганда, Шоқаландар Авазхондан: — Бирга келган мерган жўраларингиздан хабар борми? — деб мерганларни сўраб айтган сўзи:

Жаҳонши сайр этиб ўйнаб-кулдингми,
Норкесар олмосни белга чалдингми,
Сўзимни эшитгин, энди Авазхон,

Бирга келган мерганларни билдингми?
Фиротингта аччиқ қамчи чалдингми,
Ҳар тарафни сўраб назар қилдингми,
Девларнинг ҳам манзилини кўрддингми,
Мерганларнинг хабарини билдингми?
Ҳеч кимсадан сўрамайин юрдингми,
Мерган деб юрдингми тингсалиб қараб,
Ҳеч кимдан сўрамай бекор юрдингми,
Меҳнат тортиб бирга келган Авазжон,
Мерганларнинг хабарини билдингми,
Ё бўлмаса бекорига юрдингми?

Авазхон Шоқаландардан бу сўзни эшитиб, Қаландарга қараб бир сўз деди:

Мен топмадим мерганларнинг тўрасин,
Кўп ахтардим Кўкламтоғнинг дарасин,
Энди топмай қола бердим дарани,
Ахтариб кўрмадим мерганларнинг қорасин.
Ўлмасак бир куни Чамбил борамиз,
Ўғил-қизи йиғлаб чиқса олдимга,
Билмай қолдим, қандай жавоб берармиз?
Ёқамни чок этиб йиғларман фарёд,
Йиқилсин, бузилсин ул чархи ношод,
Хайф навжувонлар — қомати шамшод.
Кўп қарадим Кўкламтоғнинг дарасин,
Қолган йўқдир бу девлардан саломат.
Хазон бўлиб боғда гуллар сўлгандир,
Ажал етиб паймонаси тўлгандир,
Ё ғафлатда девга дучор бўлгандир,
Девларнинг чангида улар ўлгандир.
Ҳарчандки изладим тоғнинг дарасин,
Билолмадим Асад Шодмон тўрасин,
Кўп ерларни мен ахтардим от қувиб,
Ҳеч кўрмадим Асад Шодмон қорасин.
Бова, эшит Авазхоннинг сўзини,
Ҳар тарафга термулиб шуңдай қарадим,
Тополмадим мерганларнинг изини.
Дев егандир мерганларнинг ўзини.

Етим-есир қилган ўғил-қизини.
Кўзидан тўққандир селоб ёшини.
Дев егандир мерганларнинг гўшини,
Ўлжа қил олгандир аспи қушини.

Шунда Авазхон: — Эй Шоқаландар, мен туповги кундан бери Фирқўк отимни миниб, Кўкламтоғнинг уч юз олтмиш дарасининг ҳамма ерини қарадим. Лекин захар қотган сувларнинг тарафига девлардан қўрқиб бора олмадим. Девлар жуда кўп экан. Кўкламтоғнинг у ёғидан бу ёғи етмиш йиллик йўл бўлса, буни қандай қилиб қараб бас келиб бўлади. Мен шу вақтгача юз олтмиш дарани қараб ахтардим. Ҳеч бир ному нишон топа олмадим. Ўзим кўп чарчадим, ҳам Маликани кўзим қиймай, мерганлар ўлса ўлар, қолса қолар, ҳар нима тақдирдаги бўлар, деб қайтиб келдим ҳеч бир дараги йўқ, — деди.

Шоқаландар: — Ундай бўлса, бу ёмон бўлибди, ўлигини ё тиригини билмоғимиз лозим эди, деди. Ана шундай қилиб, Шоқаландар, Авазхон, Шозаргар, Малика айёр паризод, Тиллақиз паризод, Фирқўк — булар тўп бўлиб, шу чашманинг олдида турди. Бекларнинг мерганлар учун жуда хаёллари қочган эди. Буларни шу ерда шундай ўтқизиб турайик. Эндиги гапни бу ёқдаги шоҳнинг элчиларидан эшитинг.

Оқдевшоҳнинг учиб юрадиган элчилари осмонда учиб юриб, ердаги одамзодни кўриб, Малика пари билан Тиллақизни бу уч ўғлон билан ҳамроҳ кўриб, қайтиб бориб, кўрган ишларини Оқдевшоҳга билдириб, элчи девлар бир сўз деб турибди:

Аё шоҳим, сизга дейман сўзимни,
Малика билан кўрдим қизишгини.

Маликаман ҳамроҳ икки қаландар,
Тиллақизман бешов бўлган муқаррар.
Билман қандай келди ундай зўравор,
Бу ишлардан сендай шоҳим беҳабар.

Ҳазил билма шоҳим айтган сўзимди,
Олиб келибди сенинг Тиллақизингни,

Ғайрат билан қон тўкишмоқ лозимди(р),
Англаб билгин менинг айтган сўзимди.

Одамзод қадами бунда старми,
Уч одамзод иш кўрсатиб кетарми?
Одамзодман қон тўкишмоқ даркор,
Ул чангалдан озод бўлсин парилар.

От ўйнатиб лашкар тортиб борайик,
Кўрмаган кунларни анга солайик,
Тўтидай бўп қафасдаги қизингни,
Юринг шоҳим ажратиб келайик.

Сабил бўлибди ўсган жойи-кирдикор,
Балки чўл бўп қопти Торкистон шаҳар,
Торкистоннинг ободи Тиллақиз,
Малика қалаңдар чангалига бўлибди дучор.

Бориб энди қон тўкишмоғимиз даркор,
Ул қафасдан озод бўлсин парилар.
Дод айласа эшитмагин сўзини,
Термултирар паризодлар кўзини.

Чашманинг олдида ўлтирур улар,
Кўриб келдим сендай шоҳнинг қизини.
Тиллақизнинг ойдай ёруғ юзини.

Шунда Оқдев шоҳ:

Ундай бўлса отлана бер, лашкарлар,
Ҳайда лашкарингни, байроқ-туғдорлар!
Энди майдон бўлсин, қонлар тўкишинг,
Ёв-яроғинг кийиб олгин, сардорлар!

Қорни очиқ хўрак бериб тўқлади,
Ётган лашкар милтиқларин ўқлади,
Энди кўринг Оқдевшоҳнинг лашкари,
Урушга барини чоппа-чоқлади.

От чопилар баланд тоғнинг пастига,
Девлар тушган уч одамнинг қасдига,
Жур-ха, жур, деб бораверди кўп девлар,
Саф-саф бўлди Кўкламтоғнинг устига.

Девларнинг губори оламини тутди,
Кўкламтоғ устида девлар саф тортди,
Пар-парлатиб карнай тортиб кўп девлар,
Одамзод устига урушга етди.

Шоқаландар энди қилди ғайратни,
Туриб минди асл тулпор Фиротни.
Тоғ устида саф-саф турган девларга,
Шоқаландар ҳайбатини кўрсатди.

Шозаргар ҳам энди белин бойлади,
Бу ҳам туриб Бўзтулпорни шайлади,
Ғайрат билан миниб отнинг белига,
Шозаргар девларга талаб айлади.

Шунда Шоқаландар:

Девлар келган неча тоғлардан оша,
Оқдев кетган ёнар ўтга туташа,
Шоқаландар, Заргар кирсин саваша,
Авазжон, ўтириб қилгин томоша.

Икки полвон шу майдонга киради,
Аждаҳордай иккови ишқиради,
Талаб қилиб адади йўқ девларга,
Бул Аваздан оқ фотиҳа сўради.

Дуо олиб Авазхондай ўғлондан,
Худо деб иккови жангга киради.
Дуо қилди Аваз полвон аждаҳор:
— Мададқоринг бўлсин, ғойиб эронлар.

Бор энди, топширдим яратган ҳаққа,
Худо ёринг бўлсин оллоҳу акбар!

Оламни кишт узган етти қаландар,
Ўн икки имом чилтан бўлсин жиловдор.

Бу девлардан асло қўрқманг, ёронлар,
Жавоб бердим, от қўйинг Шоқаландар,
Девларни аяманг, ўлдининг Заргар,
Боринг энди уруш бўлди, туриш йўк,
От қўйинглар, энди жавоб, оллоҳу акбар!

Тил билмасга жазо деди,
Кел нияти қазо деди,
Наъра тортиб Шоқаландар,
Алию Муртозо деди.

Сизлар девнинг эли деди,
Ўнги билан сўли деди,
Шозаргарман, Шоқаландар,
Ё Муртозо Али деди.

Ҳақни ёд этибди дам-бадам,
Ўзинг қил деб лутфи қарам,
Шозаргарман Шоқаландар,
Севмайди мени Рустам.

Кўп девлар саф тутиб келиб ётир,
Талабгор деб қичқиради бул ботир,
Бул иккови талабгор деб қичқириб,
Терак япроғидай титрайди кофир.

Томоша қил, Шоқаландар ишини,
Кўзга илмай тоғни босган кишини,
Томоша қинг Заргар билан қаландар,
Баб-баробар қўйди отнинг бошини.

Буни кўрган тоғнинг ақли шошади,
Икки полвон бирдай бўп савашади,
Қириб девни икки бирдай аждаҳор,
Аралашиб дарёдай бўп тошади.

Қочмоққа қўймайди икки аждаҳор,
Анов қочди олдини ол дейишди.
Энди кўринг Шоқаландар қаллобди.
Миниб олди назаркарда Фиротди.

Нечовни ушлади осмонга отди.
Зўр девларни томошага қаратди.
Кел-ҳа, кел деб Фиркўк отни ўйнатди.
Не девларнинг зардасини қайнатди.
Бир оралаб ўтиб кетса Фиркўк от,
Нечовининг калласини оп кетди.
Бир ёқдан Шозаргар жонин сотади,
Қўлига илинса силтаб отади.

Қандай девни келиб урса Шозаргар,
Қимирламай урган ерда ётади.
Ким кўндаланг бўлса икки аждарга,
Ҳаёллатмай ерман яксон этади.

Ҳар сифатли бўлиб олса икки аждар,
Буюрсимон кириб-жўйиб ўтади.
Қочганлари қутулмайди девларнинг,
Фиркўк тулпор қадалганга ётади.

Қиличин ўйнатиб икки аждаҳор,
Ким беллашса икки бўлиб ўтади.
Икки ботир тушиб олти ўртага,
Аямай девларни хўп майда этади.

Савдо солди Оқдевшоҳнинг бошига,
Ҳсч дев келолмайди бўлар қошига.
Ҳамма қойил бўлар қилган ишига,
Шунча дев столмай икки кишига.
Келиб солиб ҳар девнинг бошига,
Бошларини тушириб ёпбошига.

Икки ботир от қўйди,
Қассоб бўп девни сўйди,
Гаров қилиб иккови.

Санамоқ бўп калла қўйди.
Иккови ҳам ёш ботир,
Шунча девга ажал бўп,
Шунча девга кеп етди.

Вой-войлади қўрқоқлари,
Пари деви йиғиб девни,
Қоч-қоч деб бақиради.
Мана ёвдан қолиб қўйди,
Бола экан иккови.
Баб-баробар бўлиб қўйди.
Ана ёққа қаранглар.
Катта сафни олиб қўйди.
Зўринг бўлса ана у,
Қарагин ағнаб қўйди.
Туғ ушлаган зўр бўлса,
Унинг жонини олиб қўйди.

Дев булардан қолмайди,
Боймоқ деви ҳам қолмайди,
Дим чарчамас баччағар,
Сира булар толмайди.
Оқдевшоҳнинг лашкари
У ҳам баробар бўлмайди.

Ана унисига қараиг,
Девни писанд қилмайди,
Мана буниси ҳам бало-ку,
Девни кўзига илмайди.
Селдай бўлиб келади,
Паст-баладни билмайди.

Энди кўринг Оқдевин,
Зор айлайди қўймайди.
Тиллақизинг кетган-ку,
Энди қайтиб келмайди.
Бунда баринг қирилдинг,
Ҳеч ким омон қолмайди.
Сенми девнинг боғири,
Олдин десанг бўлмайди.

Шоқаландар кўринди,
Томошани кўр, энди.
Бир худога сиғиниб,
Ўзинг обрўй бер, энди.
Нодон девнинг кўзига,
Биттаси минг кўринди.
Заргар қилди хурушди,
Энди кўринг урушди,
Шунча девга иккови,
Урча ур, деб суришди.
Яланғочлаб олибди,
Иккови ҳам қиличди.
Бир силтаса кесади,
Адади пук кўп бошди.

Қўрқиб қопти кўп девлар
Бари энди чувлашди.
Шоқаландар чиқириб,
Аждар бўп аралашди.
Шозаргар ҳам шердай бўп,
Гир ёқдан ҳамдамлашди.
Бундай зўрни кўрмаган,
Девларнинг ақли шошди.
Золим девнинг ўлими,
Тоғда қанордай шишди,
Аҳмоқ девлар калласи,
Баланддан юмалашди.

Ана ўлим келди деб,
Қўрқоғи тура қочди.
Икки ботир девларнинг,
Энди уйқусин очди.
Шоқаландар, Шозаргар,
Қилди танги савашди.
Ирғинидан буларнинг,
Қараган кўз қамашди.

Девлар келар қамалаб,
Урамиз деб чамалаб

Яқинлашса буларга,
Қолаётир думалаб.
Писиб юрар нечовлар,
Кўрмасин, деб паналаб.
Нечовлари вой-войлаб,
Итдай бўлиб айкайлаб.
Бораётир иккови,
Жундай қилиб савалаб.

Девлар қаргаб йиғлайди.
Қора ерни тўбалаб.*
Шоқаландар оралаб,
Ёмонроғин яралаб,
Бошин узиб боради,
Полвонини саралаб,
Зўрман деган не девлар
Қочиб юрар мўралаб.

Неча девлар ўлдик деб,
Тоғнинг тошин паналаб,
Кириб қотиб боради,
Жапак ердан паналаб.
Заргар маст бўп боради,
Ким йўлиқса қиради.
Иккови ҳам чин ботир,
Бир-биридан саради.

Ҳеч ким бўлмас баробар,
Шердай бўлиб боради.
Ким йўлиқса қўлига,
Ерга тоблаб уради.
Қайси девни ушласа,
Ўлдим деб қичқиради.
Нечовлари эмаклаб,
Сойга қочиб боради.
Қочмаса ҳам қўймайди,
Бу ҳам етиб уради.

* тешиклаб

Қўлида бор қиличи,
Қайтиб* қочмай туради.
Таёқ-маёқ бўлмаса,
Қилич билан уради.
Калласини юлиб об,
Чолиб кетиб боради.
Бул Аваздай баҳодир,
Қўп қизиқни кўради.
«Кўрдингми?», деб Авазга,
Булар шовқин беради.

Ана шуңда Авазжон, Малика айёр, Тиллақиз — учови чашманинг лабида ўтирар эди, олдида Қоратулпор бойлоғлик эди, устига Шозаргар билан Шоқаландар чиқиб келди. Чашмадан сувлаб, чечиниб, шамоллаб ўтирди.

Шоқаландар Шозаргарга қараб айтди: — Сен билан меннинг икковимизга яна тагин бир хизмат бор, уни сен билмайсан, мен сенга билдирайин. Асад, Шодмон ва сизларни шу чашманинг лабида қўйиб, Боймоқ девнинг манзилига бориб эдим. Шуңда Боймоқ девнинг қўлида шахри Зебит элининг подшо-баччасини кўриб эдим. Унинг билан сўрашиб, танишиб, шуни Боймоқ, Маликани қўлимизга олсак, шу девнинг қўлидан ажратиб оламан, — деб эдим. Шу Зебит шахрининг шахзодасини ажратиб олиб кетмоғимиз даркор. Ўн саккиз минг лак лашкар билан келган экан. Ҳамма одамларини ўлдириб ёлғиз шахзоданинг ўзи қолган экан. Бунда ғарибу Ғуристон бўлиб кетмасин. У вақтда айтган эдим: «Девлардан сўраб, Маликага борадиган йўлни кўрсатдирсанг, сени ота-энангга омон-эсон олиб бориб кўяман», — деб ваъда қилган эдим. Ваъдамиз ёлғон бўлмасин, энди бориб шуни ажратиб олиб келайик.

Бу қаландарлар бу маслаҳатда эди. Боймоқ девнинг манзилининг олдини кўп лашкарлар олган эди. Ўлгани ўлган, қолгани қолган эди. Боймоқ девнинг лашкарлари Оқдевшоҳнинг лашкарлари, Қосимшоҳнинг лашкарлари — ҳаммасидан жам бўлиб шу ерда ётган эди. Лекин осмонда учиб юрадиган

* қандай қилиб

айёр жодутар сеҳргар девлар буларнинг мажлисида йўқ. Улар ҳам «пима гап бўлар экан», деб узоқдан буларга қараб ўтириб эди. Бу девлар — ҳаммалари шу алфозда турди. Ана энди қаландарлардан эшитинг. Қаландарлар шунда уруш асбобларини, кескир ханжарларини олиб Авазжонга айтди: — Эй болам, бизлар яна бир ерга борамиз, шунда борганда уруш бўлиб қолса ҳам ажаб эмас. Сенинг бизлар билан ишинг бўлмасин. Сен энди Малика айёрга, Тиллақизга, Қоратулпорга эҳтиёт бўл. Бу девлар сенга бирор кулфат бермасин. Булар индамаган билан, осмонда учиб юрадиган айёр жодугарлардан эҳтиёт бўл! Тагин яна бу девларнинг бирови сенга душманлик қилиб, қўлингдан Маликани, ё Тиллақизни, ё Қоратулпорни олиб қочиб кетмасин. Ухлаб ётиб қолма, уйқу яхши иш бўлмайди. Бу турган Малика Қоратулпор сеники. Сен буларга эҳтиёт бўл! — деб уруш яронини ғамлаб, кескир қиличини қўлига, Шозаргар Бўзтулпорни миниб девларга қараб «кел-ҳа, кел», деб бора берди. Шунда девлар қаландар шоҳ Шозаргарнинг келаётганини кўриб, уруш асбобиини созлаб, саф-саф бўлиб яқинлаб, қараб тура берди. Шоқаландар: «Ғиркўк от урушга ўтади, бошқа отлар қайтади», деб отланиб, яқинлаб бора берди. Буларни девлар кўриб, Оқдевишоҳ ғазабланиб қаландарларга гапиради:

Қаландарлар, кел-ҳа, деди,
Келиб уруш кўр-ҳа, деди,
Кир майдонга, жур-ҳа, деди,
Кел майдонга қаландарлар,
Урушимни кўр-ҳа, деди.
Қазонг етса ўл-ҳа, деди.
Икки беклар урушамиз,
Қоблик девлар кел-ҳа, деди.
Уруш қилсанг қол-ҳа, деди.
Ажал етса ўл-ҳа, деди,
Қизлар билан уруш бошлаб,
Кўрмаганини кўр-ҳа, деди.

Борди девларнинг устига,
Иккови ҳам бирдай бўлиб,
Оғзида кўлик оқиб,

Маст бўлган шердай бўлиб,
Девларга қараб боради,
Чанқаб етган нордай бўлиб,
Оқдевшоҳ дарғазаб бўлиб.

Шу замон тулпор миниб,
Чув деб тулпорга қамчи уриб,
Қаландар қошига яқинлаб етди.
— Ҳолинг билмай бу майдонга келибсан!
Ночор кўп лашкарни нобуд қилибсан,
Ажал ҳайдаб менга дучор бўлибсан!
Оқдевшоҳ ҳайбати оламини тутди,
Зўр дев эди, ўтдай туташиб кетди,
Қаландарга бадбахт қўлин узатди.
Қаландар узалиб белидан тутди.
Бошдан айлантириб осмонга отди,
Ҳавода кўринмай ул дев кетди.
Юзтуман бўлиб йиқилди,
Жони оғзига тикилди.
Ўлиб пора-пора бўлди,
Юраги садпора бўлди.

Оқдев шоҳнинг ўлганини кўриб у лашкар,
Қаландардан жон қутулмас ёронлар,
Бундай бало билмам қайдан келади?
Бунга дучор бўлган жонзод ўлади.

Остида ўйнатган араби тулпор,
Лак-лак душман бўлолмайди баробар.
Ҳеч ким билмас бу қаландар ишини,
Душман бўлса кесар анинг бошини.

Рустамдай бўп иш кўрсатиб кўради,
Ким рўпара бўлса тайин ўлади.
Кимнинг ажали етса шунда боради,
Устимизга келган шундай қаландар.

Ул жўраси ҳам шунинг билан баробар,
Хоҳи тургин, хоҳи қочгин эй девлар.

Бошида бор экан жига давлати,
Урушли кун Рустамча бор гайрати.

Биз билмаймиз қай шаҳарнинг бекзоди,
От ўйнатиб Кўклам тоғда турибди.
Шу қаландар ҳаётимизга келибди,
Яқинлаб етишар турган қаландар.

Агар наъра тортса у зўравор,
Юраги ёрилиб ўлар кўп девлар.
Лак-лак бўлса бўлолмади баробар,
Ҳар ким дучор бўлса муқаррар.

Буни айтиб йиғлади барча девлар,
Бизга қолди Торкистон шаҳар.
Қаландардан жон қутулмас ёронлар,
Қараб турар нарироқда Шоқаландар.

Бу сўзларни девлар шундай айтади,
Бир нечаси орқасига қайтади.
Бу сўзни эшитиб шунда қаландар,
Халилulloҳ дейди, оллоҳу акбар.

Иккови от қўйди девга баробар,
Майдонда кимлар ўлади, ким қолар?
Бу сўзни айтар Шоқаландар,
Менга ҳамроҳ Шоҳизаргар.

Чопараста қилич солиб,
Қаландарлар киришга толиб,
Мурда деган каш-каш бўлиб,
Ўликка сойлари тўлиб.
Урушмоқда беқлар толиб.

Кўзидан тўкади ёшди,
Девлар билан кўп савашди,
Чопараста қисиб бошди,
Бир неча бор қўрқоқ девлар,
Паналаб ҳар ёққа қочди.

Ботирлари гуруллашди,
Қўрқоқларин ақли шошди.
Заргар билан Шоқаландар,
Девлар билан кўп савашди.

Пўлат билан қирди девни,
Кескир ханжарини урди,
Яланғочлаб қилич солди.
Бедовларга қамчи чолиб,
Кўп девларнинг ақлин олиб,
Чопараста қилич солиб,
Кўкламтоғда ўлик деган,
Жийилиб қолди девдай бўлиб.

Зўр деган девлар йиқирилиб қолди,
Икки бути тоғдай бўлиб.
От чопади алвон-алвон,
Бадам десин қодир мавлон.
Қирғин қилди Қаландархон,
Зарбин кўриб йиғлашади.

Бу девлардан келган қушман,
Тоғ аскарин чалсин туман,
Бу девларга бермай омон,
Мисли қилди охир замон.
Қаландарнинг ғайратидан,
Ўлиб кетди қанча душман.

Қаландар зарбини кўриб,
Бекорига ўлди девлар,
Қаландарман тараф бўлиб.
Остида ўйнайди тулпор,
Худо деди Шоҳизаргар,
Унга ҳамроҳ Шоқаландар,
Раббим дейди қилич сермар,
Қилич сермасе қаландар,
Ҳар тарафда думалаб қолди,
Саф-саф турган неча девлар.

Хон қаландар саваш қилиб,
Ҳар тарафга хабар қилиб,
Ҳар шаҳардан лашкар келиб,
Қирган билан озаймайди,
Девларга келиб қўшилиб.

Шундай қирғин бўлди қизик,
Девларнинг орқаси ёзиқ.
Қаландарлар қилар ишни,
Девларга қилади босиқ.

Шундай катта уруш бўлди.
Майдонда яхши туриш бўлди.
Девлар билан қаландарлар,
Ажаб қирғин сўриш бўлди.

Қаландарлар жондан кечиб,
Кўп девларни қираётир,
Нечасига кафан бичиб,
Бир нечаси йиғлаб қочиб,
Қаландарлар туриш қилди.
Қиличидан қонни сочиб.

Бу сўзни айтар қаландар:
Бизлар бир юртнинг жўмарди.
Кирмаганлар номард бўлсин.
Учраса ёри қобил,
Майдонли кўп пўлат довул,
Тўймаганлар номард бўлсин.

Бу девларнинг ўлигини,
Ўймаганлар номард бўлсин.
Олмосидан қирмиз қонни,
Қўймаганлар номард бўлсин.

Бу сўзларни айтар ўғлон,
Дада-дада бўлиб душман.
От қўйиб душман устига,
Қарамай баланд-пастига,

Қон тўкилиб шу замонда,
Кўкламтоғининг устига,
Келган девларнинг қасдига,
Қилич келиб алаб-ялаб,
Истар кўнгил қилар талаб,
Олтин коса гулгун шароб,
Ичилиб майдон устинда.

Аспи қуши не бедовлар
Қутулди майдон ичинда.
Қанча девлар ўлжа бўлиб,
Хон Қаландар қирғин солиб,
Бош кесар майдон ичинда.

Кўздан оқар кўзнинг ёши,
Кесилар душманнинг боши,
Шулдир Қаландарнинг иши,
Бош кесар майдон ичинда.

Ўнги-сўлни олиб туман,
Кўп девларга охир замон.
Қўй девларни тўплаб олди,
Тўш-тўшидан қилич солди.

Файрат қилади қаландар,
Қочма деди Шоҳизаргар.
Фирқўк отга қамчи чотиб,
Қочганнинг устига етиб,
Бошни кесар ўмганлатиб,
Бедовлар мурдани босиб.

Гапиролмай кўрқоқ девлар,
Пана ерда юрар писиб.
Гап келмас девнинг тилига,
Душман бўлган зўрнинг қўлига.
Етолмади манзилига.
Иш кўрсатди Шоқаландар,
Фариб ўлди неча девлар,
Бўлолмади қаландарга баробар.

Қаландарни кўрган вақтда,
Чувлаб йирлаб қолган девлар.
Қарамай баланд-пастига,
Шул сифатда қирғин қилиб,
Борди Боймоқ Дев устига.

Боймоқ дев ҳам қаландарни кўргандир,
Неча марта урушида бўлгандир.
Қолган экан бунда қайсар қаландар,
Жон қутулмас қоча бергин шўр девлар.
Илгари кўрганман бунинг ишини,
Баланд ерда туриб кўрдим савашини,
Шунда кесди ўн лак девнинг бошини.
Қилди шунда Алининг савашини,
Шунда кўрдим баҳодирлар ишини.

Дучор бўлсанг омон топмайсан девлар,
Ўз бошинг қутқариб қоча бергин укағар.
Бу сўзларни айтиб Боймоқ дев,
Етмиш минг лашкари билан жўнади.
Бизлар эдик Қосимшоҳга хизматкор,
Гузар солиб бунда келибди қаландар,
Бунда турсанг тайин ўласан девлар.

Боймоқ дев кегди-ку бошини олиб,
Етмиш минг девни ҳамроҳ қилиб,
Кегди булар ўз бошини қутқариб.
Қаландар шундайин ғайратни қилиб,
Қистаб қимтиб Қосимшоҳга етқариб,
Қосимшоҳ лашкари турар жам бўлиб.

Тортимай от қўйди шердаин капсар,
Иккови ҳам кўринг мисоли аждар,
Зарбидан титрайди шунда бу девлар.
Девларнинг ақли шошиб,
Юрар йўлидан адашиб,
Йиғилди бирдай лоловлашиб,
Девларнинг бошини кесиб,
Борди-ку устига босиб,

Душманлар ўлиги сасиб,
Заргарбек юриб савашди,
Кўп девларнинг ақли шошди.
Каллалар каптардай учди,
Қўлга олганди қиличди.
Чапараста кесиб бошди,
Бир тарафдан Шоқаландар,
Бир тарафдан Шоҳизаргар,
Девлар билан қўй савашди.
Сўлатди гавдадан қошди,
Бу девларнинг ақли тошди,
Ўликка кўз қамашди,
Ҳам юраги аланглашди,
Девларга қилди савашди,
Ўйиб ташлади-ку қошди.
Бунда девлар кўп йиғлашди
Бир нечасин ақли шошди,
Бир нечаси писиб қочди.
Беҳад девлар бунда ўлиб,
Кўклатмоғда саваш бўлиб,
Ҳар дара мурдага тўлиб,
Қон оқар селдай бўлиб,
Девлар қочар жундай бўлиб.
Берди девларнинг жазосин,
Урушда топмай азасин,
Кўрди қаландар иззасини,
Сайлаб санчади тозасин,
Қочиб кетган Боймоқ девнинг,
Бузди кўрғон андозасини.
Шоқаландар излаб қарар,
Илгари кўрган шахзодасин.
Девлар бошин олсам деди,
Охирзамон қилсам деди,
Бунда турган кўп девларнинг,
Мурдасини ўйсам деди.
Олмосимдап қирмиз қошни,
Майдонли кўп қўйсам деди.
Дев қўлингдаги баччани,
Кўриб топиб олсам деди.

Манглайимга келган девни,
Қилич билан урсам деди,
Жазосини берсам деди.
Биронтасин омон қўймай,
Қора кунни солсам деди.
Душман бўлган бу девларни,
Мурдасин хирмон қилсам деди.
Бу сўзни айтиб Шоқаландар,
Қирғин қилиб Шоҳизаргар
Остида ўйнайди тулпор,
Заргарбекнинг зарбин кўриб,
Изилаб йиғлайди девлар.
Чопараста кесиб бошди,
Заргарбек қилди савашди,
Ўйиб ташлади – ку лошди,
Бир неча дев танҳо чиқиб,
Заргарбекман бул савашди.
Ажаллиси кўп ёнашди,
Ажал ани ботир қилиб,
Заргарбекка кўп ёнашди.
Заргарбекдан зарба кўриб,
Ажал шаробин ичди.
Бўзтулпорга қамчи уриб,
Кўп девларни тўплаб олиб,
Ҳар тупига қилич солиб,
Мурда деган қийраб қолиб,
У девларнинг ақлин олиб,
Файрат қилиб Шоҳизаргар,
Бу девларга қирон солиб.
Ўлик – ўликка айқашиб,
У девларнинг ақли шошиб,
Қайсар Заргар қилич солса,
Йиқилар девлар шақирлашиб.
Нега буида келдик дейишиб,
Зўрга дучор бўлдик дейишиб,
Йиғлаётир шўрли девлар,
Фариб бўлиб ўлдик дейишиб.
Ҳеч ким келиб ҳолим сўрмай,
Бундан қутулмаймиз ўлмай.

Ажал ҳайдаб биз келибмиз,
Бунинг билан баробар бўлмай.
Девларни чивинча кўрмай,
Бекор аҳмоқ бўлиб келдик,
Бизлар ҳолимизни билмай.
Ушбу кунда улар бўлдик,
Улман* қизимизни кўрмай,
Бу Заргарлар бало бўлди,
Кетмайди бизга қирғин солмай.
Бул қўймайди энди бизни,
Битта-яримтани қўймай,
Қутилмаймиз биз булардан,
Буларнинг қўлида ўлмай.
Қаландар билан Фироти,
Заргар билан тулпор оти,
Бу тулпорлар жонни сотди,
Кўп девлари ўлиб кетди.
Қаландарлар кесиб бошди,
Бир хил девлар кўп йиғлашди,
Девларнинг ақли шошди,
Қаландарлар кўп савашди,
Булар қирди сонсиз бошди.
Девларга бермай омони,
Солгандир охир замонни,
Душманга қора туманни.
Майдонли кун Шоқаландар,
Ирғитди Фирқўк отни,
Чопади Заргар тулпор отни.
Ахтарар шаҳзодани.
Ўзи нозик озодани,
Бир навжувон бекзодани.
Шоқаландар ахтаради,
Тополмайин хонзодани.
Юриб-елиб қира берди,
Суриб-кириб кела берди,
Қилич силтаб Шоқаландар,

* ўғил билан

У девларга сола берди.
Қириб-жўйиб кўп девларни,
Жаҳаннамга сола берди.
Билганидай қила берди,
Уст-устига қира берди,
Қуни тўлган ўла берди.
Катта-катта ёмон девни,
Қамсаб бошин ола берди.
Фиротига қамчи чотди,
Қамчи урганда девга етди,
Малика деб жонни сотди,
Кўп девларни Шоқаландар,
Қўйдаи қилиб изиллатди.
Қаландар қилди ғайратди,
Қўлга тушган катта девни,
Силтаб ҳавога отди.
Бор умри урушда юрган,
Урушини тилини билган,
Дев ўлдирмоқ алифбосин,
Ҳазрати Хизир таълим берган,
Малика деб излаб келиб,
Бунда девга дучор бўлган.
Маликани қўлга олган,
Ёмон девлар ўлиб қолган.
Қаландар ишини кўрган,
Кўп девларнинг бошин олган,
Девларга қиёмат қилган.
Ҳамроҳ бўлганди Шозаргар,
Уруш қилган Шоқаландар,
Минган оти жўмардларнинг,
Бу дунёда тенгсиз тулпор.
Буларнинг зарбини кўриб,
Тоқат қилолмайди девлар.
Кўринг энди, Шоқаландар,
Бўлмайди девлар баробар,
Байдоқ-байдоқ қочар лашкар.
Олдин олиб Шоҳизаргар,
Бу ёқдан қамаб қаландар,
Ҳеч бир ерга қочолмайди.

Саросима бўлди девлар,
Ўртага олиб шердай қайсар,
Саф-саф қилиб қириб ташлар,
Шундай бўлиб ўлди девлар,
Кўп девлар бўлди ярадор.
Қаландарга бўлиб ночор.
Тоғ аскарин чалиб туман,
Ўртага олиб бермай омон,
Ботирлар одати ёмон.
Қилиб қўйди охир замон.
Шундай бўлди девлар аҳволи,
Турай деса йўқдир ҳоли.
Кўринг энди Фирқўк отни,
Фарқинидан кўпик сочиб.
Устидаги хон қаландар,
Уруш қилди жондан кечиб.
Урушда девлар бораётир,
Бир хили панадан қочиб.
Кўринг энди қаландарни,
Қиличидан қонни сочиб.
Шундай беклар уруш қилди,
Етганин найзаман санчиб.
Қаландарлар қилди савашди,
Беадад кесди-ку тоғда бошди,
Ўйиб ташлаганди мурда бошди,
Ҳарба қилиб неча девлар етишди,
Девларнинг бошига қора кун тушди.
Қилич билан бу девларни уради,
Ўлчагандай икки бўлак бўлади.
Бу ишларни қилиб Шоҳиқаландар,
Қирғин қилиб бирга бўлар Шозаргар.
Ирғитар майдонда аспи қушини,
Душманларга кўрсатади ишини.
Заргарбек кесганди девнинг бошини,
Сўлатиб ташлаган девлар бошини.
Наъра тортиб от қўяди қаландар,
Зарбидан титрашиб бу замон девлар.
Илоҳим кўрсин Қосимшоҳ қизи,
Бу балога келиб бўлдик-ку дучор.

Ҳеч ким бўлмайдди экан бунга баробар,
Қаландардан ўлиб кетди кўп девлар.
Ҳолин билмай келиб бўлдик – ку дучор,
Сен жонингдан умид узгин, эй девлар,
Сира омон қўймас бизни қаландар,
Шовқин қилиб йиғлай берди кўп девлар.

Бўлибди бу йил замон – а,
Тоғлар кўринмас туман – а,
Ҳар даралар тўлиб қонга,
Қани кўрса бу жонон – а.
Бу сўзларни айтиб Шоқаландар,
Изиллашиб йиғлар девлар,
Шердай бўлиб Шоҳизаргар.
Ҳар замонда келмади деб,
Аваз билан ул парилар —
Йўлга қарар бек Авазхон.
Заргарбекка кўнгиб берган,
Ҳар замонда йўлга қарар,
Тиллақиздайин зулфақдор.
Маҳтал бўлган шунда у ҳам,
Лақаби унинг Малика айёр.
Қаландарлар бўлгай омон,
Парилар қошида туриб.
Ҳар замон йўлга қарар Авазхон,
Тоғларнинг бошини чалганда туман,
Девларга қилди Шоқаландар охир замон,
Сира бермайди девларга омон...
Қочиб улар қайга борар,
Қутила олмай бари ўлар,
Заргар туриб олдин олар,
Қочгани эртароқ ўлар,
Қаландарман Шоҳизаргар,
Жуда ҳам ўртага олар,
Девларга ёмон кун бўлар.
Бир хили шовқин қилар,
Ажаллиси шунда ўлар.
Ярадори ўлмай шунда,
Ўлдим деб зорилаб турар.

Қаландарлар уруш бошлаб,
Бу майдонда кўнгил хушлаб,
Қиличларни яланғочлаб,
Ярадор девлар ёнбошлаб,
Мурдасин устига ташлаб.
Ўлик ўликка айқашиб,
Кўп девларнинг ақли шошиб,
Юрар йўлидан адашиб,
Мурдаларга гажир тушиб.
Қаландарлар тўлиб-тошиб,
Девлар билан кўп савашиб.
Бу беклар қилди ғайратди,
Бедовига қамчи чотди,
Ур келса умганлатди,
Арпа келса иргитди,
Ярадори сувлаб ётди,
Ўликлари сасиб кетди,
Қирмиз қонлар оқиб кетди.
Энди бунда ўлдик дейишиб,
Қочсак омон бўлдик дейишиб,
Қосимшоҳ, ҳам қолган девлар,
Қоча бошлар лоловлашиб.
Бедовларга қамчи урди
Девлар қочиб йўлга кирди.
Қанча аслаҳа-анжомлар,
Ўлжа бўлиб бунда қолди.
Қолган ўлжага қарамай,
Қаландарлар ғайрат қилди.
Етгани қиличлаб урди,
Қилич теккан вақтда девлар,
Айиқдай бўлиб айқирди,
Булар отга қамчи чалди,
Етганининг бошин олди.
Боши кетган шўрли девлар,
Танаси юмалаб қолди.
Бир-бирига қарамайди,
Ҳол-аҳвол сўрамайди,
Қочиб бораётган девлар,
Яралиси ярамайди.

Қолдим деса, қарамайди,
Ярадорни сўрамайди,
Ўлдим деган билан девлар,
Келиб ҳолин сўрамайди.
Ҳар қайсиси ўз йўлига,
Қарамайди ўнг-сўлига.
Кишнаб чопиб бораётир,
Етолмайди манзилига.
Узоқдадир девнинг жойи,
Қочиб борар Торкистон шойи,
Қувиб борар Заргар шойи.
Шудир қаландарлар иши,
Йўлда қолар девнинг боши,
Сувлаб ётир бу йўлларда,
Ярадор девларнинг боши.
Ҳақсиз экан бу девлар,
Қирган билан адо бўлмайди,
Қўлга тушиб бораётир,
Кўп девлари ўлиб қолди.
Девларга бермади омон,
Буларгадир охир замон.
Бораётир кўзин ёшлаб,
Ярадорлар оддан ташлаб,
Қолайик деб энди йиғлашар,
Ўлдик деб ерларни мушглаб.
Қаландарлар кўнглин хушлаб,
Девларни тўплаб йўл бошлаб.
Бу девларнинг ақлин олиб,
Яқинласа найза солиб.
Найза теккан шўрли девлар,
Ул замон ярадор бўлиб.
Кўринг Заргарбек ишини,
Қайси девга яқинласа,
Кесар қилич билан бошини.
У девларни тўплаб олди,
Галалаб олдига солди,
Қочқинчи девларнинг олди,
Қоронғилик ерга борди.
Ўлдирадди Қосимшоҳни,

Маликапинг хурматидан,
У Қосимшоҳ омон қолди.
Қутулса қутулсин, деди,
Қувмайик қутулсин, деди.
Борса-борсин Қосимшоҳ,
Малика хурмати, деди.
Маликанинг хурматидан,
Бунда омон қолсин, деди.
Бошқа девлар ўлсин, деди,
Жазосини кўрсин, деди.
Ҳар на бўлса, бўлсин, деди.
Малика ўпкалаб юрмасин, деди,
Қосимшоҳ қутулсин, деди,
Ўзга девлар ўлсин, деди,
Жазосини кўрсин, деди.
Қаландарлар зарбини кўриб,
Қочгани Торкистон бориб,
Қаландарларнинг кўзидан,
Қочган девлар ғойиб бўлиб.
Эшитинг бекнинг ишини,
Сўлатиб девлар бошини,
Девлар пана бўп қотган сўнг,
Кейин бурди отнинг бошини.
Кўрсатиб девга ишини,
Ҳеч ким билмай бул дарада,
Девларнинг ётган бошини.
Фиротига қамчи уриб,
Шоҳизаргар ҳамроҳ бўлиб,
Ҳар дара мурдага тўлиб.
Не ярадор девлар ётир,
Айиқдай бўп чиқириб.
Қалацдарни яна кўриб,
Ўлдик деб ярадор девлар,
Калласини ерга солиб.
Айрилиққа бағрин доғлаб,
Боймоқ Дев маконин йўқлаб,
Борсам деб девнинг шахрига,
Йўлиқсам зўраворига,
Шўри қисган дев йўлиқар,

Шундаин қаландарига.
Қарамай баланд-пастига,
Юриб душманнинг қасдига,
Фирқўк отини ўйнатиб,
Чиққанди тоғнинг устига.
Ҳар тарафга назар солиб,
Боймоқ дев манзилин кўриб,
Яна Фирқўк отни миниб,
Шозаргарни ҳамроҳ қилиб,
Қаландарлар бораётир.
Кўкламтоғнинг дараси,
Қараса мурдага тўлиб.
Излаб энди шаҳзодасин,
Кўриб кўрғон-қалъасин,
Боймоқ дев жойига етиб,
Очиб кирди дарвозасин,
Ахтаради шаҳзодасин,
Девларнинг берар жазосин.

Ана шунда Шоқаландар билан Заргар иккови чоғиб олиб, ғайрат қилиб, Кўкламтоғнинг устига — бир катта чўққиға чиқди. Қараса, Боймоқ девнинг макони — кўрғони кўриниб турибди. Шоқаландар Шозаргар билан яна отига миниб, ғайрат қилиб, йўлга тушиб бораётган эди, бу тоғнинг у ёғи ҳам ўликка тўлиб қолган экан. Урушнинг кўп бўлганидаи девлар билан уруш қилгани, қайси дарада чоғиб юргани Шоқаландарнинг эсидан чиқиб кетган экан. Бўлмаса девларни қувишиб шу дараларга ҳам келиб, девларни ўлдириб, бир хилини ярадор қилиб, тагин орқасига қайтиб, кўп қирғинни қилиб кетган экан. Шунда Шоқаландар Шозаргар билан иккови чоғиб-елиб, бедов отларини қистаб, йўлга кириб, Боймоқ девнинг кўрғонига етди.

Шоқаландар билан Шозаргар кўрғонга кириб, у ёққа бу ёққа қаради. Бу ерда девлардан ҳеч бир нишон-дарак топмади. Шунда икки қаландар Боймоқ девнинг манзилини, арқон-даватни, кўшқу айвопларини, ҳамма қулфи жойларини ахтариб кўрди. Ҳеч бир нишон кўрмади. Ҳайрон бўлиб қолди. «Бу ёмон дев қайси ерда экан. Осмонга чиқиб кетганми, ё мени келади деб, ернинг остига кириб кетганми», — деб жуда

хаёли қочиб, қайси ерни ахтариб топарин билмай туриб эди.
Шоқаландар бу маконни билади. Шозаргар бу маконнинг ким-
ники эканини билмайди. Шунда бундай яхши маконни, таб-
ладаги тулпор отларни, хазиналарни, кўшқу айвонларни —
жамъи аслаҳаларни кўриб, бу қандай девнинг макони экан, —
деб Шоқаландардан Шозаргар сўраб бир сўз деди:

Худо қози пайғамбарлар нойиби,
Йигитга панд берар отнинг майиби.
Бу манзилни юриб хоним қарадик,
Ким бўлади бу манзилнинг соҳиби?

Кумушдандир қарчиғайнинг жигаси,
Олтидандир кийимининг ёқаси,
Сўзимга қулоқ сол юртнинг тўраси,
Ким бўлади бу манзилнинг эгаси?

Давлатимдан шоли-шолдам ўрайман,
Кеча кўрган тушим қундуз жўрайман,
Гул тарзим сарғайиб сенга қарайман,
Бу манзил эгасин сендан сўрайман.

Арзимни эшитгин Чин-мочин шойи,
Мўминни бандам деди, қодир худойи,
Ё девмиди, ё парими сўрайман,
Бу манзиллар қандай одамнинг жойи?

Хазон бўлмай боғда гуллар сўлмаса,
Оллоҳ менинг ақлу ҳушим олмаса,
Юришинг билмайди мендай Шозаргар,
Ахтариб бу манзилни қарайсан,
Париларми, девларми, нима ишинг бор?

Фам билан сарғайди гулдайин дийдор,
Бу ишлардан мендай жўранг беҳабар,
Агар билсанг хабар бергин қаландар,
Юришинг баёнин билсин, Шозаргар.

Ўз юртингда даврон сурган тўрасан.

Душман кўрсанг қора кунни соласан,
Девни кўрсанг қамсаб бошин оласан,
Одамзодсиз манзилда нима қиласан,
Бу ерда сен кимни излаб юрасан?

Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Гулни кўрса маст бўп сайрар булбуллар,
Одамсиз манзилда сенга нима бор?
Бундайин саргардон бўлманг қаландар.

Чашманинг бўйида қолди парилар,
Хабар топиб қолмасин-да зўр девлар,
Ҳоли танг бўлмасин Аваздай шунқор,
Бу юришинг қандай бўлди, Қаландар?

Уларнинг ҳолидан бизлар беҳабар,
Оҳ уриб тўкарман кўздан ёшимни,
Турибман худоға солиб ишимни,
Девлар олиб кетмасин гул бувишингни.

Қоронғи қилмасин ёзма қишингни,
Билмадим мен сенинг бу юришингни.
Кўп ҳалак бўлиб кимни излаб юрасан?
Мен биламан жуда сарсон бўласан.
Хабар бергин кимни қараб юрасан?..

Билмайман жуда ҳам ақлингни олиб,
Туганмас савдоға бошингни солиб,
Сен юрибсан энди кимни ахтариб?

Ана шунда Қаландаршоҳ: — Сенинг ишинг бўлмасин.
Ҳали нима биласан, мен нимани ахтариб юрганганимни кўра-
сан, — деб Шозаргарга қараб бир сўз деди:

Излаб топсам ундан кейин биласан,
Сўрамагин ҳозир нима қиласан,
Бекор сўраб ўзинг ҳалак қиласан,
Излаганни топсам аниқ биласан.
Юришимни сен кўнглингга оласан,

Нега ҳалак бўлдинг деб изза берасан,
Сўраганинг билдим энди, Шозаргар,
Сенам бизни жуда аҳмоқ биласан.
Бу сўзларни айтди Шоҳиқаландар,
Сўзига уялиб қолди Шозаргар.

Ана шунда Шозаргар Қаландардан бу сўзни эшитиб, Шоқаландардан уялиб қолди. Уялиб қаландарга гапирмасдан :«Айтса-айтмаса, менинг кўнглим қизиқ бўлди. Юрсаку ўзим билиб қолар эдим», — деб турди. — Энди отдан тушайик, бу кўшкларнинг ҳамма ерини ахтарайик, — деб отдан тушиб, Боймоқ девнинг маконидаги ҳамма кўшқу айвонларни, неча хилдаги ичкима-ички жойларни, хазинахоналарни ахтариб кўрди, ҳеч нарсадан хабар топмади, жонзоддан кўрмади. Табладаги тулпор отларни кўрди. Бари эгасиз турибди, девдан нишон йўқ. Шосупа устига чиқиб, у ёқ бу ёққа қаради. Шозаргар ҳам орқасидан эргашиб юрибди. Шундай қараса, олдидан бир ерда бир зинапоя кўринади. Ул зинапояга борса эшиги бор. У эшикни очиб ичкари борди. Қараса, бу зинанинг таги жуда катта бир жой экан. Буни Боймоқ дев ўзи учун солдириб қўйган эди. У ёғини, бу ёғини қаради. Қараса, шу манзилда Маликани ахтариб келган подшобачча юрибди. Подшобачча қаландарларни кўриб, отасини кўргандай бўлиб, югуриб қолиб, қаландарларнинг оёғига бошини қўйиб, юраги ёрилгудай бўлиб, додлаб йиғлаб: — Менинг отам сиз экансиз, қавму қариндошимсиз, — деб ҳар нимани бир нима деб қолди.

Боймоқ дев «Бу бола одамзоддан бўлади, мабодо бирор ерда мендан айрилиб-ажралиб қолиб, Шоқаландарнинг кўлига тушса, бўлган ҳодисаларни қаландарларга айтар, бизларнинг ишимиздан воқиф бўлиб, бизларга бир катта қиёматни солар, бу бесоқол боламиздан айрилиб қолармиз», — деб бу ер остидаги маконга яшириб қўйган эди. Бу девларнинг яшириб қўйиб кетганини Қаландарга шахзода айтган эди. Шозаргар бу ёш боланинг бундай бўлиб девларнинг кўлида асирликда юрганини кўриб: — Шахзода, на шахардан бўласан, ўзинг одамзодсан, девнинг йўлида нимага бундай қамалиб турасан? — деб ёш боладан сўради. Шунда Шоқаландар Шозаргарга: — Далага чиқайик,— деди.

Учови бирга-бирга пастки томдан чиқиб, қўрғоннинг шо-
супасига бориб, яхши либос тўшаклардан чиқариб солди.
Унинг устига бу икки қалаңдар чиқиб ўтирди. Шаҳзода бола
девларнинг ҳамма нарсаларини билар эди. Бу икки подшо-
га овқат, дастурхон, ҳар хил таомлардан олиб келиб берди.
Булар овқатлардан еб, қорни тўйиб, кавшаниб олди, сувдан
ичди. Қалаңдарларнинг кўнгли тинди. Лекин Шозаргар: «Бу
қандай иш бўлди, булар иккови бундан илгари бир-биро-
вини кўрганмикан, билганмикан, ё бўлмаса бу бола ўзи-
мизнинг шу юртлардан келганмикан? Қандай бўлса ҳам бу
яхши бола экан. Бундай бола подшоликка муносиб бола
экан. Бунда нима қилиб юрган экан», — деб кўнглига ҳар
нима гаплар келиб, юртини, элини сўраб, бир сўз деди:

Баҳорда очилган боғнинг гулисан,
Сен ҳам бир дилбарнинг жони-дилисан,
Қай шаҳарда, қандай одам ўғлисан?
Хабар бер, мард ўғлон, қайдан бўласан?

Қийғир деган қуш ўлтирар қиёда,
Ҳуснинг кўрган шоҳлар юрар пиёда,
Тарзингни кўрибман абгор, афтода,
Хабар бергин, болам, қайдан бўласан?

Жамолинг менгзайман осмонда Ойга,
Қошингни менгзадим эгилган ёйга,
Тарзингни менгзайман бўз қарчиғайга,
Ўзингни менгзайман минг қўйли бойга,
Хабар бергин, болам, қайдан бўласан?

Бино бўлдинг қайси гавҳар донадан,
Қандай ўғлон бино бўлмас энадан,
Парвоз қилдинг қайси манзилхонадан?
Хабар бергин, болам, қайдан бўласан?

Бандага кўп яратганнинг фармони,
Сени тукқанларнинг борми армони?
Тарзингга қарайман бир юртнинг хони,
Хабар бергин, болам, қайдан бўласан?

Менга хабар бергин мамлакатингни,
Нима дейди сенинг исми зотингни,
Хабар бергин, униб-ўсган юртингни,
Хабар бергин, болам, қайдан бўласан?

Ҳуснинг бордир оқ кундан зиёда,
Абгор бўлиб етолмайсан муродга,
Не кўриб кечирдинг фоний дунёда,
Тарзингга қарайман пою пиёда,
Хабар бергин, болам, қайдан бўласан?

Менга айтгин, униб-ўсган юртингни,
Баён айла ўсган мамлакатингни,
Менга айтгин ўзингнинг ота-энангни,
Хабар бергин, болам, қайдан бўласан?

Душманларга келиб дучор бўлибсан,
Девларнинг элинда ғариб бўлибсан,
Нима учун энди бунда юрибсан,
Хабар бергин, болам, қайдан бўласан?

Шозаргарнинг бу сўзини Шоқаландар эшитиб, ўзи ин-
дамасдан, ҳеч нима демай, телпаги кайкайиб, дамлаган та-
надай дам бўлиб ўтирибди. Шозаргар бетоқат бўлиб, шаҳ-
зодадан бу сўзларни сўраганида, у бачча ҳам Шозаргарга
қараб бир сўз деб турибди:

Отам Каводшоҳдир, отим Маҳмуджон,
Бир ёр истаб бова, бўлдим саргардон,
Ёр ахтариб жудо бўлдим юртимдан,
Ҳасратман айрилиб мамлакатимдан.

Неча шаҳар эрди ҳукми фармоним,
Шу ғурбатга солди бир гўзал золим,
Шоҳ эдим, гадо бўлиб қисматим,
Кунма-кун зиёда бўлди ҳасратим.

Неча беклар билан даврон сурганман,
Дебил туйиб қўлга қушим солганман,

Ҳовдак қўлда бир парини кўрганман,
Шу парини ахтариб бунда қолгаиман.

Ўз элимда шоҳлик ғамин еб эдим,
Ўн саккиз минг лашқар билан кеб эдим,
Армон билан лашқаримдан айрилиб,
Армон билан дев қўлинда кеб эдим.

Раҳм қилмас, кўздан оққан ёшима,
Хафа фалак оғу қўшди ошима,
Қўшилолмаё қавму қариндошима,
Ғариб бўлиб дев қўлинда турибман.

Девларнинг қўлида ғариб муғойиб —
Энам, синглим йиғлар сочини ёйиб,
Тожу тахтим, мулким бўлган бесойиб,
Абгор бўлиб, бу ерларда қолдим ман.

Девлар косагули бўлиб юрардим,
Кўтариб парвоз қилса ҳавога —
Дунё борин — мамлакатни кўрардим.
Бу манзил эгасин Боймоқ дев дейди,
Кўкламтоғда Боймоқ девни шоҳ дейди.

Етмиш минг кўкқашқа жиловдори бор,
Бунинг қанча девдан кўп лашқари бор,
Мен билмайман қайга кетди зўравор,
Девнинг қанча занги лашқарлари бор.

Бадбахт девни мен ҳам синаб кўрганман,
Ҳеч бир киши бўлолмаган баробар.
Шу девнинг қўлида мен ҳам хору зор,
Ўн тўрт йилдан бери мен ҳам хизматкор.

Ногаҳонда келар эдим муқаррар,
Девнинг тиззасида эдим мен абгор,
Шунда кўрдим ғариб бўлиб қаландар,
Шу вақтида топишганмиз муқаррар.
Ваъдасига келган жоним қаландар,

Аҳду вафо этган менга зўравор,
Ёқамни чок этиб айладим фарёд,
Бузилсин, йиқилсин у чархи ношод.

Ҳар кун бўлар эрди ваҳми қиёмат,
Алҳамдилллоҳ кўрдим сизни саломат,
Бундай кунда эгам бўлиб меҳрибон,
Кетгандай бошимдан қайғули туман.
Соғ-саломат сизни кўрдим, боважон,
Юрагимдан кетди менинг юз армон.

Ана шунда шаҳзода билан Шозаргар бу сўзларни айтиб, бир-бирига меҳри-муҳаббати ортиб, яхши кўриб: — Энди ундай бўлса, болам хафа бўлма, худонинг берадигани бордир, тақдир табдил бўлмайди, — деб ўтган ишларни гаплашиб, кулиб, ўлмасак иншооллоҳ ўз юртингга бориб қоласан, ғам ема, деб сўрашиб ўтирдилар.

Шунда Шоқаландар буларнинг бу сўзини эшитиб айтди: — Эй болам, сени мингаштириб юриб бўлмас. Мен кўрдим, пастки таблада девларнинг от-анжومي, кескир пўлат ханжарлари турган экан, шулардан бировини сайлаб, яхши тулпордан миниб ол.

Унда ёш бачча айтди: — Ундай бўлса бориб кўрайик, менинг ўз юртимдан миниб келган отим ҳам бор эди.

Шоқаландар, Шозаргар, шаҳзода — уювлари бирга-бирга девнинг табласига бордилар. Таблани очиб кўрсалар, отларнинг ичида ўз мамлакатидан миниб келган ўзининг оти турибди. Тулпор отини кўрди. Бу от шундай тулпор от эди: етти пушти тулпор ўтган, ўн пирнинг қарами кетган. Тулпор ҳам қадимги эгасини кўриб, парвоз қилиб, сағриси тошиб, ёли қулоғидан ошиб, учадиган қушдай, қулоқлари қамишдай, ҳар кўзлари таркашдай бўлиб, юлдузни кўзлаб, тараққос бойлаб, кишнаб ўйнай берди. Шунда подшобачча тулпорининг олдига бориб, сағрисини сийпаб, бўйнини қашлаб, жиловидан ушлаб, кўз-бурунларини суртиб, тамоми баданларини артиб: — Жонивор тулпор отим, сен ҳам мендай бўлиб турибсанми, деб кўнгли бузилиб, юрак-бағри эзилиб, тулпор отини кўриб, ўсган юрти шону шавкати эсига тушиб, аҳволи кўп вайрон бўлиб кетди. Бу шаҳзоданинг тулпори ҳам одамзоддай бўлиб,

кўзини ёшартиб, шаҳзодага бўйнини солиб, мунғайиб турди. Шаҳзода оти учун кўнгли бузилиб йиғламоқчи бўлиб: «Эй мен бундай раҳбарларни топиб, ишимнинг мушқули очилган вақтда димоғим чоғ бўлмай, хафа бўлмоғим мардларнинг ишига ўхшамайди», — деб тасалли бериб, тулпор отининг асли ўзи миниб келгандаги эгар-анжомларини девнинг хазинахонасидан олиб чиқиб, эгарлаб-созлаб, ҳамма асбобларини маҳкам тортиб, тилладан бўлган асбобларидан устига ёпиб, бўйнига тилла умилдириқларни осиб, анжом-асбобларини бир-бирига муносиб қилиб, яхши тилла ўтқизган юганларни бошига ўраб, созлаб, қангтариб, ташқарига табладан олиб чиқиб, девнинг қўшкисининг олдидаги мрамар тошдан бўлган якка михта бойлаб қўйди. Боймоқ девнинг хазинасига кириб, ўзининг кескир исфахон қиличини топиб олди. Шундай қараса, Боймоқ девнинг хазинахонасида бир олмос ханжар турибди, жуда ўхшатган, ёмон кунда керак бўлар деган, йиғиб қўйган ханжари — уни ҳам олиб, ўзининг белига маҳкам боғлаб олди. Кескир исфахонни олиб бориб отининг эгарига осиб қўйди. Ўзининг шоҳлик, сипоҳилик асбобларини ўзига бойлади. Бир хилини кийиб олди. «Энди маслаҳат Шоқалаңдарда, мин деса минамиз, тур деса турамиз, ҳар нима буюрса қиламиз», — деб турибди. Шунда қаландар Шаҳзодага: — Энди девларнинг яхши-яхши керакли асбобларидан, нарсаларидан олинглар. Йўлдаги чашма олдидаги жўраларимиз билан овқатланишиб жўнаймиз, — деди. Шаҳзода кескир ханжарлардан, йўлда керак бўладиган асбоблардан олиб, учовлари отланиб, келган йўлларига қараб жўнаб қолдилар. У ердан чиқиб, йўл юриб кета бердилар, бирмунча йўл юриб, чашманинги олдига яқинлаб едилар. Шаҳзода шундай қараса, Ҳовдак кўлида кўрган паризодни чашманинги олдида кўрди. Кўрган ҳамон отидан ағдарилиб йиқилди. Буни кўрган Шозаргар: «Бу жинними, ё қўснчиқми, ё бировнинг кўзи тегдими, нимага бундай бўлди», деб турди. Сўнг бир замон туриб эди, шаҳзода «ух» деб бошиши кўтариб турди. Шаҳзода: «Мен бу ерга келиб, Маликани кўриб юрганимдан девлар кўлида ўлиб кетганим яхши эди», — деб, шундай бўлса ҳам, Шоқалаңдар билан Шозаргарга билдирмаган киши бўлиб турди. Шоқалаңдар индамади. Шозаргар шаҳзодага қараб, ҳолини сўраб, нимага бундай бўлдини, деб бир сўз деди:

Тарзинг кўрдим бир мамлакат шунқори,
Ё тегдими деу жиннинг асари.
Ғариб бўлиб, болам, қаддинг букилди,
Кўзда ёшинг қатра-қатра тўкилди.
Ҳолинг кетиб сендай шунқор йиқилди,
Билмайман, жон болам, ҳолинг не бўлди?

Хазон бўлиб боғда гуллар сўлдими,
Ақлинг кетиб сенинг ҳушинг олдими,
Ё деу жин сенга асар қилдими?
Ул сабабдан ҳолинг забун бўлдими?

Тарзинг кўриб менинг кўнглим бузилди,
Дийдагирён бўлиб бағрим эзилди.
Нима учун беҳуш бўлиб йиқилдинг,
Сен йиқилдинг, менинг кўнглим бузилди.

Ота-энанг юришингдан беҳабар,
Элу халқинг сендай боққа интизор.
Сен йиқилдинг заргар бўлди дарҳайрон,
Кўнги қалъасини айладинг вайрон.
Сиру ҳолинг баён айла ёш ўғлон,
Бошингга тушдими қоронғи туман,
Не сабабдан ғариб бўлиб йиқилдинг?

Одам бўлиб ўз элингдан қолгансан,
Бир ўн тўрт йил дев қўлинда тургансан,
У девлардан кўп жафони кўргансан,
Ўз ҳолингга қилиб жабру зулми,
Ҳеч кимга айтолмай сиру ҳолингни.

Элу халқингни эсингга олдингми?
Ул сабабдан болам кўнглинг бўлдингми?
Девлар жодусидан асар кўрдингми,
Ё бўлмаса бирор нарса кўрдингми?

Бу сўзни эшитиб шаҳзода Заргарга билдирмаган киши бўлиб: — Эй мен элу халқим, қавму қариндошим, отам-энам эсимга тушиб, кўнглим беҳузур бўлиб, отдан йиқил-

дим, — деди. Кўнгли сузилиб, Шозаргарга қараб икки оғиз сўз айтиб турибди:

Излаганим пари менинг,
Кўрганим тушмидир недир?
Қурибсан эгри камони
Кетмас бошимнинг тумани,
Парисан рўёдир гумони
Туманлик қишмидир, недир?

Бизнинг билан боққа кирилинг,
Тақдир этса даврон сурилинг,
Борми пари домангирилинг,
Ё бошинг бўшмидир, недир?

Маҳмудшоҳ деб бийри борим,
Қолмайин сабру қарорим,
Қўлдан кетди ихтиёрим,
Менга йўқдир ғамгузорим,
Кўрганим тушмидир, недир?

Бу сўзни айтиб, мазаси қочиб, хаёли учиб, ақли паришон бўлиб: «Бу қандай кўрганим — тушимми, ўнгимми», — деб кўзи бўзариб, нашъаси учиб, кўзиини ёшлаб, ўзини ерга ташлаб: «Эй яратган худойим, мени доғи ҳижронга ташладинг», — деб яна юзтубан бўлиб, бошини ерга солиб қолди. Бу ишлардан Шозаргарнииг хабари йўқ, лекин Шоқаландар бу боладан унинг Маликага хушгорлигини эшитган эди. Шоқаландар бу боланинг аҳволини омон билиб:

— Эй болам, сен бундай бўлма! Ўлмасам сени ҳам бу мамлакатдан қуруқ жўнатмасман, сен ёш боласан, сендан илгари одамлар бундай ишларни кўп кўрган. Сен бундай бўлсанг ўзингни ўзинг бекорга овора қиласан, — деб неча насиҳат айтди:

Мен айтурман бир бошидан,
Қонлар оқиб тирноқидан.
Белимда заррин путага,
Тилим кетмагай хатога:

Бовамиз Одам отага,
Аларга жон доғи тушди.
Гуноҳларим эрур анбуҳ,
Кечиргайму ани субуҳ,
Жафолар кўрди ҳазрати,
Нуҳ Анга тўфон доғи тушди.
Зўрлик билан урса босиб,
Барчаси айлади таассуф.
Ёқуб ўғли ҳазрати Юсуф,
Анга зиндон доғи тушди.

Кийган туни ҳарир–ҳалил,
Ўғлин қурбон қилди Халил,
Исмоилга жон доғи тушди.

Ҳақнинг дўстидир Муҳаммад,
Маҳшарда айлар шафоат,
Анга уммат доғи тушди.

Дилим бирён, кўзим гирён,
Абубакиру Аҳмад Усмон,
Аларга дин доғи тушди.

Борибсиз девнинг элига,
Қолибсиз золим қўлига,
Расулга қомад Алига,
Анга ғазо доғи тушди.

Қатор–қатор юрган қорлар,
Қор устига юклар зарлар,
Олмакўз югрук бедовлар,
Анга йўлнинг доғи тушди.

Қулоқ солгин айгон сўзга,
Бедов чопсанг қулоқ тузга,
Подшобачча иккимизга,
Билгин, ёрнинг доғи тушди.

Шоқаландар айтди: — Эй шаҳзода, сен бундай олиқ-толиқ бўлма. Сендан илгариги одамларга ҳам қанча доғ тушган. Мен сенга айтдим, сени бу мамлакатдан қуруқ-тоқ бошингни жўнатмайман. Сенга ҳам яраша бирор парилардан тақдир қилгани бордир. Сен бу Маликага хуштор бўлиб келган бўлсанг, мен ҳам шу Маликага хуштор бўлиб, ўзим оламан деб келган эдим. Менга тақдир қилмади. Мен кўнганда сен кўнмайсанми? — деди.

Шоқаландардан шаҳзода бу сўзни эшитиб, пичигина уялиб, қизариб қолди. Бошқалар тушунмагандай бўлиб турди. Шунда Шоқаландар айтди:

— Эндиги гап шу: бу ердан кетмоқ лозим. Йўл йироқ, йўл олмоғимиз яхши. «Кетар кишига йўл яхши», дейди. Турингизлар, отларингизнинг эгар-анжомларини созлангизлар.

Шунда Шозаргар Бўзтулпорини сошлаб, эгарлаб, анжомларини солиб, тайёрлашиб олди. Шозаргар билан Тиллақиз мингашди. Қоратулпорни эгарлаб, сошлаб, ҳамма анжомларини тайёрлаб, Авазжон билан Малика мингашди. Шоқаландар Фирқўк отни миниб олди. Шаҳзода ўзининг тулпор отини миниб олди. Шоқаландар бош бўлиб, Кўкламтоғдан отланиб, йўлга тушиб жўнай берди. Юришда Шозаргар билан Авазжонни илгарига солиб, Шоқаландар билан шаҳзода орқасидан юрди.

Шоқаландар: — Ҳай аттанг, Асад мерган билан, Шодмон мергандан айрилдик, — деб кўп афсус қилиб йўлга тушиб кета берди. Булар шу кетганларича йўлларида кета берсинлар, эндиги сўзни Боймоқ девдан эшитинг.

Боймоқ дев аввалги урушнинг қўрқинчлигидан қўрқиб, Шоқаландарнинг урушига тоқат қилолмай, бир ёққа қочиб кетган эди. Девларига: «Журинглар, бориб Шоқаландарнинг урушини кўриб келайик, уруши қандай бўлар экан, билиб келайлик», деб қочиб кетган ёғидан учиб, Кўкламтоғига келиб қараса, Кўкламтоғининг у ёғи, бу ёғи ҳамма дараси ўликка тўлиб кетибди. Кўкламтоғида жон ўлмай қолмабди. Боймоқ дев хизматкорларига айтди:

— Қаландарлар ҳаммасини ўлдирибди, ўлмаган дев бизлардан бошқа қолмади. Магар қолган бўлса, бизнинг маконимиз омон қолган. Энди бориб тахт-бахтимизни кўрайик.

Бесоқол боламизнинг ҳоли қандай бўлди, — деб ўзининг манзил-маконига борди. Маконни кўрди. Қараса манзилининг эшиги очиқ, анқайиб турибди. Боймоқ дев буни кўриб, хаёли қочиб, ҳуши калласидан учиб, «Бизнинг бу маконга ҳам қаландарнинг қадами етган экан, бола омон бўлса шуда», деб осмондан қуюлиб манзилига тушди. Ҳамма горнинг эшиги очиқ, хазинахоналар ҳам очиқ, ичидаги яхши олмослар йўқ. Чопиб бориб отхона, таблаxonани кўрса, шаҳзоданинг оти ҳам йўқ. Юраги ёрилиб, пастки манзилнинг олдига борди. Кўрса, унинг ҳам эшиги очиқ, «оҳ», деб ичкари кирди. Қараса шаҳзода бола ҳам йўқ. Ранги учиб, туси қочиб, хаёли ҳар тарафда бўлиб: «Бу қаландар менинг ҳам манзилимга келган экан, менинг ишимни қилган экан. Бунинг орқасидан бориб, бир қутилишиб қолмасам бўлмайди. Ҳар қанча юрса отиб оламиз, қаландар билан ҳар нима бўлсак бўлашимиз», деб етмиш минг кўк қашқа девларга қараб:

— Журинг, ҳаммамиз бораёйик, қаландарни ўлдиргани, ё бўлмаса бизлар ҳам қаландарнинг қўлида ўлайик! — деб қанча гапларни айтиб шердил қилиб: «Бу қандай золимлик. Отимизни олса, боламизни олса, хазинамизни олса — бизни талабди-ку. Бу қандай золимлик. Бундан ўлиб қолганимиз яхши эмасми? Шунга ўхшаб Шоқаландар бизни кўзга илмабди. Бизларнинг йўқлик вақтимизда бундай ёмон ишларни қилибди», — деб девларнинг ҳаммасини чорлади, созлади. Ўзи бош бўлиб, маконидан учиб, «Кўкламтоғ қайдасан? Қайда бўлсанг ҳам устингдан қаландарларни жўнатиб юборма», — деб кела берди. Учиб юргувчи кўкқашқа девлари учиб, ерда юрадиган пиёда запги — қора девлари пастда яёв юриб, қистаб кетаётир. Боймоқ дев ўзига қарашли хизматкор айёр жодугарлари билан учиб, Кўкламтоғга келиб шундай қараса, Шоқаландарлар Кўкламтоғдан пастга тушган. Қизилқумда бораётир. От-ажамли бўлиб, тулпорларни миниб, Маҳмудхон ҳам булар билан бирга бораётир. Шоқаландарлар ҳам Боймоқ девнинг осмонда учиб келаётганини кўриб, Шозаргарга қараб бир сўз деди:

Кейнимиздан етиб қолди кўп девлар,
Душманнинг чангига бўлма гирифтор!
Танҳо бориб уруш қилар Қаландар,

Сен булардан хабардор бўл, Шозаргар,
Фалакда учади жодугар девлар.

Ўнгламайсан, бу девлардир ҳийлагар,
Бу ишлардан Аваз ўғлон беҳабар.
Қўлингдан кетмасин олган парилар,
Албатта хабардор бўлгин, хабардор!

Армон билан билмаганинг билдирма,
Дўст йиғлатиб, душманингни кулдирма!
Албатта хабардор бўлгин, Шозаргар,
Дев жангида бу ўғлонни ўлдирма.

Қир юзида уруш қилар қаландар,
Фалақдан чанг солар жодугар девлар,
Агар дев чангига бўлса гирифтор,
Бу ўғлонни бадбахт девлар ўлдирар.

Албатта Шозаргар бўлгин, хабардор.
Кейинига мингашган зулфақдор дилбар,
Бунинг ҳам пайида юрган кўп девлар,
Ҳийлагар девлардан бўлгин хабардор.

Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
Бу дилбарни сен кўлингдан бермагин,
Ваҳм босиб, ғафлат ичида қолмагин,
Девларнинг чангига дучор бўлмагин.

Эгам раҳм айласин қонли ёшингга,
Айёр девлар жилва берар қошингга,
Қўл узатмасин гул бувишингга,
Қойил бўлсин бадбахт девлар ишингга,
Албатта хабардор бўлгин Шозаргар,
Қўлга тушса Аваз ўғлон ўлади,
Албатта хабардор бўлгин, Шозаргар!

Кўн яшагин, кўп йилгача ўлмагин,
Васлингни ҳар тарафга бўлмагин,
Албатта хабардор бўлгин, Шозаргар!

Бу ишлардан Аваз ўғлон беҳабар,
Кейинига мингашган Малика дилбар,
Бунинг ҳам пайида неча девлар бор,
Албатта хабардор бўлгин, Шозаргар!

Бадбахт девлар қора кунни солмасин,
Ғафлат топиб сенга зарар қилмасин,
Девларнинг чангида Аваз қолмасин,
Армон билан Аваз болам ўлмасин,
Албатта хабардор бўлгин, Шозаргар!

Девлар келар вақтин топиб ёнашиб,
Албатта буларнинг ақли ҳам шошиб,
Шу вақтда сен тургин дарёдай тошиб,
Шундай қиб сен бўлгин булардан хабардор,
Танҳо бориб уруш қилар қаландар,
Албатта сен булардан бўлгин хабардор.

Қандай бўлса девлар қилмасин зарар,
Сенга тайин қилар Шоқаландар,
Ўзингга боҳабар бўлгин Шозаргар,
Қўлга тушсанг ўлдиради бу девлар.

Биттангни тирик қўймас муқаррар,
Кўп ҳийлагар ёмон девдир кўп айёр,
Албатта хабардор бўлгин Шозаргар,
Тайин қилди сенга Шоҳқаландар.

Шозаргарга Авазжонни қўшиб, шаҳзодани орқасидан ҳамроҳ қилиб: — Энди сизлар Қизилқумнинг ичига қараб жўнаб кета беринглар, — деб, кўп гапларни айтиб, жўнатиб юборди. Шозаргар билан маликалар, Авазхон шаҳзода Қизилқумга тушиб жўнай берди. Шоқаландарнинг ўзи Фиротнинг бошини буриб, Боймоқ девнинг ўзига, лашкарига қараб, тайёрланиб, чоғланиб турди. Девларнинг лашкари байдок-байдок бўлиб қаландарга қараб кела берди. Шоқаландарнинг буларга қараб турганини девнинг лашкари кўриб, босиб келолмай тўхтаб қолди. Шоқаландар уларга қараб сўзлаб турибди:

Тоғ аскарин чалиб туман,
Сенга бермай энди омон,
Сенга солай охир замон,
Излаб кебсан, деви подон,
Бошинг кесар Қаландархон!

Ирғитай аспи қушини,
Илғарида кўрмабмидинг,
Қаландарнинг савашини?

Кўкламтоғда билмадингни?
Ётган девларнинг бошини?
Талаб қилсанг, туш майдонга,
Кўргин Қаландар ишини.

Аҳмоқ бўлиб девлар келар,
Қизилқумда мурданг қолар,
Шоқаландар саваш қилар,
Қизилқумни тўзон олар,
Сендан неча девлар ўлар,
Балки охир замон бўлар.
Бекор ҳалок бўлгин девлар,
Қаландарни кўргин девлар,
Ажал етиб ўлгин девлар.

Уруш қилсанг келгин девлар,
Нима бўлсанг бўлгин девлар.
Мени бунча қантармайин,
Урушимни кўргин девлар!

Хон Қаландар уруш қилди,
Девларга қараб юриш қилди,
Ғиротига қамчи уриб,
Жилов тортиб юриш қилди.
Майлинг бўлса кел-ҳа, деди,
Қараб бунда турасанми,
Менинг билан бўл-ҳа, деди.

Боймоқ дев лашкарин кўрди,
Ғайрат қилиб Шоқаландар,

Фиротига қамчи урди.
Девга қараб отин бурди.

Қарамай баланд-пастига,
Душман девларнинг устига,
Шоқаландар қистай берди.
Кўкқашқа девнинг қасдига,
Кескир ханжари дастига.

Биринг кўрқсанг, тўплаб келгин,
Тўпинг кўрқсанг саф бўп келгин,
Мен бир ёлғиз — Шоқаландар,
Турмай унда, ҳамманг келинлар.

Келмас бўлсанг мен борарман,
Сарингни бошдан оларман,
Ўзларингни мен ўлдириб,
Охир замон мен қиларман.

Қарамай баланд-пастига,
Бадбахт девларнинг қасдига,
Қаҳр билан Шоқаландар,
Олди ханжарни дастига.
Урди девларнинг бошига,
Қойил Қаландар ишига.

Етмиш минг Кўкқашқа девдан,
Баробар чиқмас бу кишига.
Тўплаб-тўплаб келаётир,
Девни қириб бораётир,
Ажаллисин қувиб бориб,
Шириллатиб ураётир.

Уруш қилди Шоқаландар
Чидамайди сатта девлар,
Катгасини сайлаб олиб,
Бошин кесар Шоқаландар.

Биғирлатиб ташлаётир,
Яхши уруш бошлаётир.

Улуғроғин сайлаб олиб,
Ажабдайин ишлаётир.
Девлар қилар оху войди,
Қаландар девга қарайди.

Тўплаб-тўплаб Шоқаландар,
Бу девларга гофил бўлма деб,
Менга Боймоқ девни кўрсатгин,
Менинг ўзимга кўп уят,
Уялмасанг келгин девлар,
Менинг қўлимда ўлинглар,
Ҳар на бўлсанг ёмон девлар.
Ажал шаробин ичинглар.

Дарёдай бўлиб қонлар оқди,
Ёмон девлар ўлиб қолди.
Қаландаршоҳ ғайрат билан,
Туп-тупига бориб қолди.
Ажаллисин ураётир,
Фиротини сураётир,
Қистаб бадбахт девни ушлаб,
Ханжар билан солаётир.

Ажаллиси ағдарилиб,
Итдай бўлиб ўлаётир.
Жуда қизиқ бўлди бозор,
Ушлаб олиб Шоқаландар.

Бир хил девнинг бўйнин узар,
Фирқўқдайин бул жонивор,
Ғазот қилиб бўйнин чўзар.
Фирот билан Шоқаландар,
Девга қараб қўлин ёзар.

Уруш бўлди чапараста,
Девлар турар даста-даста,
Қўймай девни ўлдирсам деб,
Хон Қаландар кўнгли хаста.

Фиркўк от оғзини очди,
Тиззасидан қон қочди,
Банг–банглаб юрган катта девлар,
Ажал шарбатини ичди.
Қувиб–қистаб мард Қаландар,
Қўймай катта зўр девларни.
Қора ерга кафан бичди.

Бадбахт девлар ўлдик, дейди,
Тоза гулдек сўлдик, дейди.
Боймоқ девнинг зулми билан,
Бул урушга келдик, дейди.
Қаландарлар бу урушда беҳад юрди,
Кўп девларни улар қирди.
Кўп девларнинг ақли шошиб,
Юрар йўлидан адашиб,
Қаландар зарбини кўрган,
Қизилқумда қон тўкилган.
Ҳар на бори қолган девлар,
Қочиб энди йўлга кирган.

Бунда турсак ўлармиз деб,
Бунда нобуд бўлармиз деб,
Энди қочсак қутулармиз деб.
Қоча берди қолган девлар.
Орқасига қарамайин
Кетаберди қочиб девлар.

Шоқаландар девларнинг қочганини кўрди.

Боймоқ девни урушиб етганда бир кўрган эди, қистаб уруш қилди. Боймоқ девни кўрмади: «Бу Боймоқ Дев урушда йўк, тагин Шозаргар билан Авазхоннинг олдига бориб, уларга ҳамла қилиб ётган бўлмасин. Бу ерда урушаман деб, Аваз билан Шозаргар, маликалардан айрилиб қолмайин», деб отнинг бошини бурди, девларга қарамай кела берди. Бир хили қочиб кетди, бир хилини катта девлар қайтарди. Шунда девларнинг лашкар бошлиқлари қаландарнинг бурилиб келаётганини кўриб: — Қирилгур девлар қаёққа борасизлар? Қаландар айтди: — Сизлар қочманглар, орқа-

сидан борамиз, — деди. Бир хили қайтиб, саф-саф бўлиб, Шоқаландарнинг орқасидан кела берди. Шунда девларнинг лашкарбошилари Боймоқ дев борми-йўқми деб, у ёққа бу ёққа қаради. Боймоқ кўринмади. «Боймоқ дев подшомиз йўқ экан. Энди бу лашкарни Боймоқ келганча жўнатмайин. Жўнатсам Боймоқ дев қаҳр қилар», — деб қолган девларни тўплаб, қаландарнинг орқасидан қорама-қора олиб бора берди. Шунда Шоқаландар орқасига қайтиб йўлга тушиб, Заргар билан Авазхоннинг эсон-омонлигини тилаб, Фиротни қистаб бора берди. Қизилқумнинг йўлига тушиб бориб қараса, Шозаргар билан Авазхон Қизилқумда жуда чанқаб, сувсаб ҳолатдан кетибди. Олдидан бир меш сув чиқибди.

Авазхон билан Шозаргар мешнинг оғзини очиб ичмоқчи бўлиб туриб эди, Шоқаландар буларнинг бу ишидан хабарсиз бўлиб: — У мешдан ичманглар! Ўласизлар, — деб бақриб-бақриб бора берди. Авазхон, Шозаргар, шаҳзода — учови Шоқаландарнинг товушини эшитиб анг-танг бўлиб, бу нима гап бўлди деб қараб қолдилар. Шоқаландар буларга қарамай, сўйламай, кўлидаги сўтасини Сулаймон пайғамбар нафаси деб мешга урди.

Меш ёрилиб қизил яшил бўлиб, ўтдай ёниб, бир туп яшин бўлиб, осмонга чиқиб кетди. Буни Шозаргар билан Авазхон шаҳзодалар кўриб, ҳайрон қолдилар. Шунда булар: — Шоқаландар айтмаганда, бизлар бу мешдан сув деб ичсак, ҳаммамиз куйиб-ёниб ўлар эканмиз, — деб Шоқаландарга буларнинг меҳр-муҳаббати бурунгидан ҳам зиёда бўлди. Шоқаландар: — Юра беринглар, — деди. Булар йўл юриб кета бердилар. Боймоқ девнинг пиёда лашкари ҳали ҳам буларга қорама-қора эргашиб кела берди. Боймоқ девнинг айёр жодугарлари буларнинг бошида ҳавода учиб, Шоқаландарга қараб гапиришиб юрибди:

Давлатимдан адрас-кимхоб кийдим-да,
Ҳақдан келган ишга бўйин қўйдим-да
Эй воҳ, Шоқалапдар сендан куйдим-да.

Айролиқ ўтига бағримни доғлаб,
Қайга борсанг бизни юрдинг сўроғлаб,

Сенинг зарбингдан мен ҳам қон йиғлаб,
Оллоҳ Шоқаландар сендан куйдим-да.

Илгаридан кўриб эдим ишингни,
Девлар билан қилган ул савашингни,
Эрамбоғда юрган ул хуришингни,
Парилар билан қилган ўтиришингни,
Эй воҳ, Шоқаландар сендан куйдим-да.

Дод айласа эшитмадинг сўзини,
Сарғайтдинг шоҳнинг гулдай юзини,
Кўп девларга зўрлигингни ўтказиб,
Олиб қайтдинг Қосимшоҳнинг қизини.
Малика айёр пари дейди ўзини,
Эй воҳ, Шоқаландар сендан куйдим-да.

Кўкка отиб Оқдевшоҳнинг ўзини,
Армон билан ўйдинг унинг кўзини,
Олибсизлар шоҳнинг Тиллақизини,
Миңдирибсан шундай сарвинозини.
Ўлдирибсан кўп девларнинг ўзини,
Эй воҳ, Шоқаландар сендан куйдим-да.

Кўп девларни Кўкламтоғда ўлдириб,
Ҳар дарасин сен ўликка тўлдириб,
Қизилгулдай рангларини сўлдириб,
Эй воҳ, Шоқаландар сендан куйдим-да.

Шоҳнинг зулмидан девлар келгандир,
Излаб келиб сенга дучор бўлгандир.
Ғам билан сарғайди гулдайин дийдор,
Сиз билан бўлолмайдн баробар,
Кўп лашкарга танҳо теккан қаландар,
Излаб келиб ўлиб кетди кўп девлар.
Ўғил-қизи бўлиб қолди иптисор,
Эй воҳ, Шоқаландар сендан куйдим-да.

Қанча девни буида нобуд қилибсан,
Гузар солиб манзилима борибсан,

Косагули бир боламни олибсан,
Баччағар менинг ҳам корим қилибсан,
Эй воҳ, Шоқаландар сендан куйдим-да.

Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Гулни кўрса сахар сайрар булбуллар,
Армон билан жувон баччам олибсан,
Эй воҳ, Шоқаландар сендан куйдим-да.

Сен эшитгин менинг айтган ноламни,
Сен ўзингга ҳамроҳ қилдинг боламни,
Вайрон қилдинг менинг кулбахонамни,
Эй воҳ, Шоқаландар сендан куйдим-да.

Қандай бўлса Шоқаландар куйдирдинг,
Бу боламни олиб қабоғим ўйдирдинг.
Эй воҳ, Шоқаландар сендан куйдим-да.

Боймоқ дев ҳавода учиб, бир сўзларни айтиб юрибди. Шоқаландар «Сен гапирдингми, гапирмадингми» демасдан, кулоқ солмай, келсанг кўраман-да деб, Боймоқ девга ҳеч нарса демасдан кета берди.

Ана энди Қизилқумнинг ичидаги Қалайи кўрғон аввалги ёлғиз чинорнинг олдига етиб, сарҳовузнинг олдига келиб қўнди. Ҳаммалари отдан тушиб, ечиниби, ҳовузнинг бўйидаги шосупанинг устига чиқиб ўтирди, сувларидан ичди, димоғларини чоғлади. Бу ер, бу чинор, сарҳовуз ҳам Маликанинг бир қўшоқ жойи эди. Малика бир ерга борар бўлса, шу чинорнинг олдидаги шоҳсупада ўтириб, овқатланиб, дамани олиб кетар эди. Бу ерга тўртови маликалар билан келиб ўтирди. Овқат еди. Боймоқ дев ҳавода учиб юрибди. Гоҳ осмонда учади, гоҳ орқадаги лашкарларининг олдига бориб хабар олиб келади. Шундай қилиб булар: «Ҳар нима бўлса борайик, бирон ерда буларни бирор иш қилармиз. Қўймашлар, хабардор бўлинглар», — деб лашкарларига қараб тайинлаб, Боймоқ дев ўзи тағин келади. Шоқаландар билан маликаларни пойлаб юради.

Ана шунда Шоқаландар, Шозаргар, Авазжон, шаҳзода Маҳмуд — тўртови шосупада ўтириб қолди. Малика билан

Тиллақиз ўрнидан туриб ажойиб, яхши ерларни томоша қилиб чинорнинг остига бориб қаради. Чинорга қараса, чинор шохлаб кетган, остида ҳар хил гуллар очилиб ётган, тўти, майна, қумри, булбуллар уя қўйиб, бола очиб сайраб ётган. Шунда Малика паризод бу чинорнинг шаънига икки оғиз сўз айтиб турибди:

Йўл устидан манзил солган,
Ҳамма сени сўраб келган,
Балли чинор, балли чинор.

Тўти, майна, сайраб ётган,
Булбуллар болалаб ётган,
Овозанг Чамбилга кетган,
Балли чинор, балли чинор.

Узоқ юртда қолди жоним,
Беҳабардир қиблагоҳим,
Сенсан менинг сайлгоҳим,
Энди Чамбил бўлар жойим,
Балли чинор, балла чинор.

Устимдаги яшил-кўқдир,
Нечов изимда интиқдир,
Меңдай ойим Чамбил кетди,
Яна қайтиб кўрмак йўқдир,
Балли чинор, балли чинор.

Неча марта бунда келдим,
Париларман суҳбат қурдим,
Энди мен ҳам кетар бўлдим,
Балли чинор, балли чинор.

Тақдири давронлар ўтди,
Меңдай ойим Чамбил кетди,
Қайтиб келиб кўрмоқ йўқди,
Балли чинор, балли чинор.

Қулоқ сол, пари тилига,
Тушибман зўрнинг қўлига,
Тақдирим Чамбил элига,
Балли чинор, балли чинор.

Ҳамроҳ бўлди Шоқаландар,
Устимизда қон тўкишиб,
Ўлиб кетди неча девлар,
Иш кўрсатиб бунда беклар.
Балли чинор, балли чинор.

Энди бундан кетар дилбар,
Бунда қоларсан сен чинор.
Элда канизлар беҳабар,
Қон йиғлашиб неча қизлар.
Балли чинор, балли чинор.

Сўз айтар сенга гажақдор,
Кўнгилда қолмасин ғубор,
Сайр этади ҳамма қушлар,
Балли чинор, балли чипор,
Балли чинор, балли чинор.

Ана шунда Малика айёрнииг айтаётган сўзини Шоқаландар, Шозаргар, Авазхон, шаҳзода Маҳмуд эшитди. Бошқалар жим индамай турди, лекин шаҳзода Маҳмуд, Маликанинг сўзини эшитиб, кўнглига неча гаплар келиб, ўз шаънига бир неча сўзларни айтди:

Мен келганман ёрни излаб,
Бу жароҳат бағрим тузлаб,
Йиғларман бўтадай бўзлаб,
Бўлмас бунда ёрим менинг.

Булбулдайин нолоцдаман,
Доғу ҳасрат армондаман,
Азалда куйган бандаман,
Ёр ахтариб шармандаман,
Кетди номус, орим менинг.

Яхши куним, туним қора,
Юрагим бўлиб садпора,
Мансурдай осдилар дора,
Йўқдир харидорим менинг.

Ҳаққа етгай айтган зорим,
Сабр бўлиб кирдикорим,
Белимда йўқдир мадорим,
Жафо солди деғу золим.

Бирга юрган йўқдир ёрим,
Ёрга етмас менинг зорим,
Бўғинларим тол-тол бўшаб,
Хазон бўлган гулга ўхшаб,
Мен йиғларман бу кун қақшаб,
Етишмасми, зорим менинг.

Ҳамроҳ бўлган бу қаландар,
Кўнглим сўрар ҳам Шозаргар,
Ўзимда йўқдир ихтиёр,
Жабру жафо солди дилбар,
Қолмай менда сабру қарор
Йўқдир қарорим менинг.

Малойик сувратли гул юзли дилбар,
Сенинг ишқинг мени қилди дәрбадар,
Ҳар замон олариб қарар қаландар.
Одамман деб чиқиб ўсган элимдан,
Ғариб бўлдим, ҳеч иш келмас кўлимдан,
Бир пиёла чой қуймадинг қўлингдан,
Кетди дармоним менинг,
Қолди армоним мешинг.

Бу сўзни Маҳмуд айтиб турди, Шоқаландар олайиб қара-
гандан кейин Қаландарнинг авзойини ёмон кўриб, гапи-
раётган тилини тортди. Лекин Маҳмуднинг Малика учун
овора-сарсон бўлиб юрганини, бу байтни Малика учун айт-
ганини Авазхон билмайди. Бунинг билан гаплашгани йўқ.
Шоқаландар эшитган, бошқаси эшитгани йўқ. Шунинг учун

бу сўзларни эшитса ҳам, бунинг сўзига тушунгани йўқ. Лекин бунинг сирини Малика билади, лекин Малика ҳам Шаҳзодага қарамайди. Авазхон билса, Малика учун сўйлайди, шаҳзоданинг бошини сапчадай узар эди. Билмагандан «Бу ҳам бир ов учун овора бўлиб юрган бир шўрли-да», — деб сўзига эътибор бермай ўтирар эди.

Боймоқ девлар ҳам кўз кўриниб турадиган ерда ҳамма аскар-лашқари билан тушиб, «Ўлмай айрилмаймиз. Сира қўймаглар, бу ердан жўнар бўлса, баринг бирдан от қўйинглар, ё ўлайик, ё Маликани олиб қолайик. Бу қандай гап, бир қаландардан шунча кўп дев лашқари қўрқиб Қаландарнинг ситамидан Маликадан айрилиб, унинг устига жувон боладан айрилиб қолсак. Сизлар тўпланиб уринглар, мен бир ёқдан ўзимни ураман», — деб лашқарларига кўп сўзларни тайинлаб турар эди.

Ана энди Шоқаландар шаҳзодага кўзини олайтириб эди, шаҳзода оғзини тортди, Шоқаландар айтди: — Энди бу ердан жўнамоқ керак, дамларингни олдиларинг, энди туринглар, от-анжомларингни созланглар!

Ҳаммалари ўрнидан туриб ўз отларини эгарлаб, анжомларини қайта бошдан солиб, Шозаргар, Тиллақиз билан Бўз-тулпорга мингашиди. Авазхон билан Малика Қоратулпорга мингашиб олди. Шоқаландар Фиркўк отга, шаҳзода ўзининг тулпорига миңди. Авазжон илгари, Шоқаландар орқани олиб чинорнинг олдидан жўнай бердилар.

Буларнинг жўнаганини девлар кўриб, бир хили пиёда, бир хили ҳавода учиб гуриллаб, буларнинг тўрт тарафини олиб туша берди, қуршаб қамсаб кела берди, ўнгу сўлни ола берди. Шоқаландар: — Энди ҳар қайсиларинг ўз ойимларингга, ўз маликаларингга хабардор бўлинглар. Булар ўлмай бизларни қўймайдиганга ўхшайди. Сизлар ҳар нима бўлса ҳам йўл ола беринглар, ёмон йўлдан бир қадам ўтсак ҳам яхши. Сизлар юра беринглар, мен бу бадбахт девларга ўзим танҳо юриш қиламан, ажаллисин уриб ўлдираман, — деб уларни жўнатиб, отнинг бошини буриб, наъра тортиб, девларнинг устига қараб юрди:

Икки дунёда раҳбарим,
Марди майдоним, ё Али.

Изларман сиздан шафоат,
Чобуксуворим, ё Али.

Етти ёшда эр атанган,
Тоғларни отиб юборган,
Марди майдоним, ё Али.

Йигит пири Шоҳимардон,
Мадад берса шери Яздон,
Чобуксуворим, ё Али.

Қарамай баланд-пастига,
Олмос олгандир дастига,
Халилulloҳ оллоҳу акбар,
От қўйди девнинг устига.

От чопилиб баланд-пастда,
Девлар турар даста-даста,
Уруш бўлди чапараста,
Урушмоққа кўп ҳавасда,
От қўйди девнинг устига,
Соҳибқироним, ё Али.

Уруш қилар алаф-ялаф,
Фамли кўнгил истар тараф,
Бу девларга қилар талаб,
Шери Яздоним, ё Али.

Отни суриб ҳар тарафга,
Еткарсин худой талабга,
Девлар кўпдир букир якка,
Даври-давроним, ё Али.

Кўпдир девлар даста-даста,
Бошлар кесиб чапараста,
Қон тўқар майдон ичинда,
Атрофини олиб душман,
Девлар от солиб ул замон,
Шу сифатда қаландархон,
Қон тўқар майдон ичинда.

Шердай бўлиб душман устига етди,
Қўлига тушганни ҳавога отди,
Қўлига олгани кескир пўлатди (р),
Сермаганда девларни кесиб ўтди.

Не зўр девларни қийратди,
Қизилқумида нуратди,
Қаландарбек қилди ғайратди,
Неча бир девларни нуратди.

Кўп девларнинг ақли шошиб,
Қаландарбек ўзи танҳо савашиб,
Мурда деган қолди бунда айқашиб.

Тинмай оқар кўзнинг ёши,
Кесилди девларнинг боши,
Қизилқумда қолди қоши,
Шулдир Қаландар савашиб,
Остида ўйнайди тулпор,
Пайрахидан девлар йиғлар,
Танҳо қилиб уруш ўзи,
Осилиб девларнинг бўғзи,
Бекларнинг қўлига тушган,
Қосимшоҳнинг барно қизи.

Миңдирган Чамбилнинг дебилбози,
Ҳамроҳ бўлган Тиллақизи,
Ҳар тарафга назар солиб,
Қарайди Заргарнинг ўзи.

Аланглади Шоҳизаргар,
Етишди жодугар девлар,
Ҳар тарафни девлар олиб,
Ўртада қолди бу беклар.

Бу урушдан хабардорди,
Уруш қилган Шоқаландар,
Остида Гирқўқдай тулпор,
Қамчи ургандир зўравор.

Айрилиқ ўтига бағрини доғлаб,
Келган девлар шаҳзодани сўроғлаб.
«Неча савашларни бизга қилганди,
Кун девларнинг танҳо бошин олганди.
Қора кунни оша бизга солганди,
Қанча девлар бу урушда ўлганди,
Танҳо туриб кўп ишларни қилганди.
Бизга бермади – ку баччағар омон,
Ўлмай қайтманг энди, бўлган охир замон».

Майдонда Қаландар сўзни эшитди,
Қаландар ўтдайн тутаниб кетди,
Қўлида ярқиллаб кескир пўлати,
Оша келди қаландарнинг ғайрати,
Қизилқумда қолди девнинг жасади.

Қулоқ солмас девлар айтган нолишига,
Қилич солди зўр девларнинг бошига.
Қизилқум тўлганди мурда – лошига,
Бир хил девлар қойил бўлди ул замон,
Қаландарнинг танҳо қилган ишига.

Не бир девлар парвоз қилиб келади,
Шамшир пўлат билан уни уради,
Ўлчагандай икки нимта бўлади,
Буни кўрган ҳайрон бўлиб қолади,
Девларнинг рангги гулдайн сўлади.
Ажаллиси шуңда ўзи ўлади.

Ғайрат қилиб отин солиб қаландар,
Оғир сафнинг лашкарин бузади.
Қанча девлар бўлолмайин баробар,
Омон тоғдай ўларман деб бу девлар,
Бизнинг шўримизга қочган қаландар,
Бунинг билан ҳеч ким бўлмас баробар.
Чувлаб от солди ул замон девлар,
Шердай бўлиб сира қочмас қаландар.

Неча у девларнинг ақли шошиб,
Бир нечаси такбиридан адашиб,
Қизилқумда шундай уруш қилганди,
Девлар яроғин рад бериб қайтариб.

Уруш ҳидин билиб юрганди,
Қизилқум даласи ўликка тўлиб,
Мурда деган бовдай қуршаб қолганди,
Боймоқ дев — зўравор уруш қилади.

Ажал етган бу майдонда ўлади,
Бекларнинг атрофин олов олади,
Ўрталикда Аваз, Заргарбек қочади.

Ана шунда Заргарбек билан Авазхон, Малика, Тиллақиз, Маҳмуд йўлда кетиб бораётиб эдилар, бир олов қизил яшил бўлиб ёниб бир боши ерда, бир боши осмонда учиб, куйдириб кетадигандай бўлиб, буларнинг чор тевараги — турли тарафига ёйилиб олди. Шунда Заргарбек, Авазхон ўз жонини бу оловдан қутултирадиганга ўхшамай қолди, ҳоли танг бўлди, тириклай жаҳаниамга кетадигандай бўлди. Авазхоннинг кўнгли бузилиб, юрак-бағри эзилиб, бу Қизилқумда ғариби ғўристон бўлиб, ўлиб кетадиганга ўхшаб қаландарни ёд қилиб: «Шоқаландар мени бу ўтдан ажратиб қутултирмаса, энди мен ўлдим, Маликадан айрилдим», — деб Авазхон бир сўз деди:

Бир навқувон эрди — ўзи хиромон,
Ҳар ким кўрса бўлди ҳуснига қурбон,
Бу сўзни айтиб йиғлаб турар Авазхон,
Менга йўқдир ғарибликда меҳрибон.

Тириклай жаҳаннам кетиб бораман,
Дардим кўп, дардимни кимга ёраман?
Айролиқ ўтига бағри пораман,
Қани энди, Шоқаландар меҳрибон.

Бошимга тушганди қайғули туман,
Бу оловдан энди қолмасман омон,

Фарибликда хабар олса боважон,
Тириклай жаҳаннам кетиб бораман.

Жилва қилар бу кўнглимда элатим,
Қайрилади бошимдан тожу давлатим,
Ажал етиб энди тўлди муҳлатим,
Бу оловда ёниб кетар жасадим,
Остимда бўлмади менинг Фиротим,
Ҳеч кимсага етмай қолди қувватим.

Ғам билан сарғайди гулдайин дийдор,
Бир нечалар ўз ҳолидан беҳабар,
Меңдай бўлиб ёниб кетар Шозаргар,
Қани биздан хабар олса Қаландар.

Меңдайин ночорнинг кўнглин бўлади,
Ҳийлагар дев бундай ишни қилади,
Бунда турган беклар тайин ўлади,
Аваз ўғлон худо дейди жилади.

Бизларга мингашган Малика дилбар,
Бу ишларни қилган девлар — жодугар,
Подшобачча сен ҳам ўлдинг хору зор,
Айёрнинг қўлига бўлди гирифтор.

Қани бўлса бовам — Шоҳиқаландар,
Кўрса титраб кетар ёнган оловлар,
Ҳеч баробар бўлолмади бу девлар,
Йиғлай бергин энди ўлдик хору зор.

Айёр девлар бизга қилди зулмди,
Кўролмасман ўйнаб-ўсган элимди,
Бизга солди бунда ёмон ўлимди,
Шозаргар, сен ҳам назар сол энди.

Сенинг ҳам қолмади энди тоқатинг,
Етмай қолган ўхшар сенинг қувватинг,
Биздай бўлиб куяр сенинг жасадинг,
Қандай бўлди, кетди сенинг ҳолатинг.

Баҳодирлик таъма қилиб юраман,
Назар топиб бу ерларга келаман,
Армон билан энди ўлиб бораман,
Йиғлаганман нима илож қиламан.

Жодугарликка қойил қоламан,
Жонимдан умидим узиб бораман.
Садағанг бўлайин султони Аброр,
Бу жафони солди айёр жодугар.

Қани бовам бўлса Шоҳиқаландар,
Ёмон кунда бўлар эди хабардор,
Кўрса қочар эди бу замон девлар,
Қаттиқ кунда ўлар бўлдиқ хору зор.

Ўз жонимга ўзим қилиб зулмди,
Кимга айтай энди ўлар ҳолимди,
Узоқ турма, Заргар бери кел энди,
Қўл кўтариб ҳамманг дуо қил энди.

Шундайин марднинг кўнглин бўлади,
Подшо бачча Заргар дуо қилади,
Аваз ўғлон бу ерларда зор йиғлаб,
Ҳожатини яратгандан тилади.

Қодир оллоҳ сен биласан ҳолимни,
Доно эгам бевақт берма ўлимни.
Ҳолиқсан, каримсан қаҳрингдан қутқар,
Гуноҳқор бандангни мақсудга еткар.

Чувлаб дуо қилар бул замон беклар,
Олов бўлиб қамсаб олди жодугар,
Дуога кўз тутиб давлатли шунқор,
Бу уружда етолмайди қаландар.

Бу ишларни билиб турар Шозаргар,
Икки пари ҳамма ишдан хабардор.
Остида ўйнайди бу тулпор оти,
Ҳеч нимага келмаётир Заргар қуввати.

Айролик ўтига бағрини доғлаб,
Ўлдик дейишиб бундай кунда қон йиғлаб,
Жонидан умидин узган Авазхон,
Шоқаландар, келса деди сўроғлаб.

Бағримдан ўт чиқиб таним туташди,
Ажал етиб ўлар вақтим етишди,
Қани бовам бўлса — Шоҳиқаландар,
Айёрлар зулмидан ақлим шошди.

Унда обод эди ўсган элатим,
Остимда бўлмади менинг Фиротим,
Бу оловда куйиб кетар жасадим,
Ўт туташиб зиёдадир кулфатим,
Шоқаландар эди ҳамроҳ-улфатим,
Қаландарман бирга эди Фиротим.

Энди оловда жасадим куйиб кетар,
Остимда бўлсайди Фиркўқдай тулпор,
Урушнинг тилини билган жонивор,
Қочар эди кўрса жодугар-айёр.

Жафоларга тушиб энди таңда жон,
Бу сўзларни айтар эди Авазхон,
Бу жонимдаи умид узиб бораман,
Бу оловдан энди қолмайман омон.

Атрофимни олди жодугар душман,
Чувиллашиб йиғлашади бу замон,
Дев қўлидан қутулмоғим даргумон.
Фалак титраб Авазхон нолишига,
Кўзлар губор бўлиб оққан ёшига,
Яхши одам кўнар таңгри ишига.

Худо деб йиғлашиб беклар бу замон,
Ўтда ёниб кетар эди бу беклар.
Тилсимотдан дуо ўқиб Шозаргар,
Шу сабабдан келолмайди бу душман.

Безовта бўлиб шундайин беклар,
Шайдулло деб бориб қолди қаландар.
Безовта бўлди бу замон беклар,
Урушда шошибди Шоҳиқаландар.

Фиротига аччиқ қамчи уради,
Беклар холи забун бўлди, билади,
Раббим деди, донга қилич солади,
Йўл бермайин девлар йўлни олади.

Қанча девлар байдоқ-байдоқ зўравор,
Ўлиб кетди кўтарган неча девлар,
Неча номард девлар кўнглин бўлади,
Аламдор девларнинг бошин олади.
Тургандан кетганин яхши билади,
Неча девлар бунда бўзлаб жилади.
Худо деб Фиротга шиддат қилади,
Неча девлар қочиб йўлни беради,
Қаландардан девлар ҳазар қилади,
Дучор бўлган девлар бунда ўлади.
Бу оловга энди етиб боради,
Еру осмон кўринмайди кўзига,
Улар вақти яқин етиб боради.

Булар қолиб энди қаттиқ кунларга,
Кетиб Шоқаландар шуида боради.
Сулаймон пайгамбар нафаси деди,
Сўта билан бу оловни уради.
Тилсимот дуони ўқиб қаландар,
Кўзини очиб қарар Авазман Заргар,
Бошидан кетибди қайғу туманлар,
Олдида кўришди Шоҳиқаландар.
Қаландарни кўриб шу замон беклар,
Отдай ташлаб кўришади бу беклар.

Ана шунда Боймоқ девнинг кўп зўр девлари урушиб,
Шоқаландарни бекларига қараб юргизгани сира қўймайди.
Шоқаландар Фиркўк отни қистаб, кўшинга яшишдай қилиб
хайдайди. Девларнинг бир хили ўлади, бир хили қочади.

Яна Шоқаландарнинг орқасидан ёнашади, Шоқаландарни ўртага олади. Шоқаландар ҳар замонда дев лашкарига қараса, Боймоқ дев ҳеч ерда кўринмайди. «Бу бадбахт Боймоқ дев бу ердан кетган экан, Авазхон билан Заргарбекка борган экан, ҳар қандай бўлса ҳам булар омон-эсон бўлса шуда», — деб кўнглини бу бекларга бўлиб, қичаб йўлини олмоқчи бўлади. Девлар ўлгани ўлиб, қолгани таги тўпланиб келиб, Шоқаландарни сира юргизгани қўймайди. Шундай қирғиннинг устида эди, Авазхоннинг: «Бизлар ўлдик, куйиб фариб бўлдик», деган товушини Шоқаландар эшитди. Шоқаландар худо деб, жонини жабборга топшириб, Фирқўк отнинг бошини буриб, олдини олган девларни уриб ўлдириб, қириб-жуғиб, олдини очиб олди.

Ана бадбахт девлар мен етдим, деб олдига яқин бориб, бу ҳам тилсимот ўқиб, пайғамбарнинг нафаси деб, қўлидаги сўтасини ёниб турган оловга урди. Бу олов ёниб турганича ёниб осмонга чиқиб кетди. Қанча говур-шувур, талотўп-тўполон бўлиб ётган девлар — ҳаммаси зим-зиё йўқ бўлиб кетди. Шозаргар, Авазхон, Маҳмудхонларнинг кўзлари мойдай очилиб қолди, ҳамма девлардан қутулиб қолди, буларнинг бошидан губор кўтарилди, кўзлари ёруғ бўлди. Шундай қарасалар Шоқаландар маст туядай бўлиб, гуркираб у ёқ-бу ёққа қараб, эниб, талпиниб турибди. Шоқаландарни кўриб: «Ўлмай омон-эсон, бир-бировимизни кўрдик» деб ҳаммалари отларидан тушиб, Шоқаландар билан кўришиб, топишиб, ҳол-аҳвол сўрашиб димоғлари чоғ бўлди.

Ана шунда сўзни буларнинг димоғини чоқликда қўйиб, Боймоқ девнинг ўзидан, лашкарларидан эшитинг.

Боймоқ дев Шоқаландарнинг келганини билиб, айёрлиги, жодугарлиги Шоқаландарга таъсир қилмай, ўз жонидан кўрқиб: — Эй, ҳамма айёр девларим! Энди иш бўлмади. Бу киши биздан худо кўтарди, — деб Шоқаландарни. Шозаргарни, Авазхонни ўлдирмоқдан, шаҳзода Маҳмудни ажратиб олиб кетмоқдан, Малика айёр билан Тиллақизини буларнинг қўлидан айириб олмоқнинг умиди узилди, кўнгли бузилди. Бу иш бизнинг қўлимиздан келмади. Ўзимиз ўлмай қолдик, бўлди. Ўлган ўлди, қолган қолди. Қолгани ўзларининг жонини қутқазмоқни фанимат

билди. Ўз чегарамизгача қувиб келдик, бизга шу давлат бўлди. Кўп ғайратларни қилдик. Булардан Маликани, Тиллақизни ажратиб оламизми, деган умидимиз бор эди, бўлмади. Энди бизлардан Малика, Тиллақиз ўпка қилолмайди, нима бўлса бизлар маликаларнинг тузини ҳақладик. Ҳарчанд қилдик, бўлмади. Бекорга буларнинг орқасидан қувиб юрганимиз билан иш бўлмайди, буларга кучимиз етмайди. Ўз чегарамиздан ўтсак, бизлардан катта девларнинг подшолари, аввалги ўтган подшоларга, кейинги келадиган подшоларга бизлар кулги бўламиз, бизларга таъна қилади. Бу ердан қайтмоқ керак, — деб қанча афсус-надоматлар қилиб, қайтди. Ўз манзилларига бориб, етти йилдан бери косагули қилиб юрган боласидан айрилган Боймоқ дев кўкрагини нам ерга бериб ёта берди. Бошқа девлар ҳам ҳар қайсилари ўз манзил-жойларига бориб ўз тирикликларига киришиб ёта берди. Ана бу девларни тирикчиликда қўйиб, эндиги сўзни Шоқаландар билан Шозаргар, Авазхон, шаҳзода Маҳмуд, Малика айёр, Тиллақизлардан эшитинг. Шоқаландар девларни қувди, беклар билан топишди, кўришди, сўрашди, бирор соат дам олиб, ўлай-бўлай қилиб, отларини, эгар-анжомларини сошлаб: — Тайёр бўлинглар, ҳа денглар, шоввозлар энди ёмон йўлдан жўнамоқ лозим, отларинглар, — деб Шоқаландар ўзи улардан илғари отига минди. Шозаргар, Авазхон — ҳар қайсилари ўзларининг Маликалари билан мингашиб олди. Шаҳзода Маҳмуд ўзининг тулпорига минди, Қаландар «энди ғурбат қолмади», — деб бекларнинг олдига тушиб, йўлни бошлаб кета берди. Шунда Шоқаландар йўлда бекларга қараб бир сўз деб бораётир:

Журинг энди улфатлар,
Бошдан кетди ғам-кулфатлар.
Остингизда бедов отлар,
Сизга теккан паризодлар.
Ҳақ таоло берди омон,
Кетди биздан қайғу туман.
Ўлиб кетди неча душман,
Пари олган бул Авазхон
Журинг беклар, йўл олайик.

Ошиқ фаҳми оқшом кеча,
Ҳолин билмаган бир неча,
Мингаштирган Аваз бачча,
Журинг беклар, йўл олайик.

Ҳамроҳ бўлган эй Шозаргар,
Сенга теккандир гажакдор,
Жилва қилар бу зулфакдор,
Журинг беклар, йўл олайик.

Боғда очилиб гулгунчалар,
Ўйнаб-кулган ойимчалар,
Миңдиргандир бекваччалар,
Журинг беклар, йўл олайик.

Шоҳасан дер элдан келиб,
Ёр ишқида Заргар бўлиб,
Хизмат қилиб ёрни олиб,
Ёри билан даврон суриб,
Икковингиз ўйнаб-кулиб,
Журинг беклар, йўл олайик.

Подшоваччаман қаландар,
Сизларга бўлиб хизматкор,
Олдимиздан чиқса қизлар,
Биз ҳам олсак шундай дилбар,
Пари олган навжувонлар,
Журинг беклар, йўл олайик.

Баҳодирлик даъво қилиб,
Ҳар қайсингиз шердай бўлиб,
Ўнггай қилиб ёрни олиб,
Журинг беклар, йўл олайик.

Қизилқумда девлар келиб,
Атрофигни олов олиб,
Баҳодирлар забун бўлиб,
Хон қаландар хизмат қилиб,
Мендай беклар сабаб бўлиб,

Улар вақтингдан қутқариб,
Журинг беклар, йўл олайик.

Минганинг тулпор бедов от,
Ҳар қайсинг элда валламат,
Қаландархон қилиб хизмат,
Журинг беклар, йўл олайик.

Беклар йўлда кўнглин хушлаб,
Бедов отлар кокил ташлаб,
Бегу хонлар қўл узатиб,
Ўйнаб-кулиб паризодман —
У ер, бу еридан ушлаб,
Журинг беклар, йўл олайик.

Узоқ йўлда мамлакатим,
Кўпдир сизларга хизматим.
Қўлга теккан паризотинг,
Журинг беклар, йўл олайик.

Тиллақиздайин гажақдор,
Англади Малика айёр,
Бу сўзларни мот қип айтди,
Бекларга шундай қаландар.
Юринг, пари олган беклар,
Журинг беклар, йўл олайик.

Кийгани гулгун қирмизи,
Ақлингни олар жоду кўзи,
Сизга теккан шоҳнинг қизи,
Қистаб юринг, йўл олайик.

Ёр учун бўлгансан Заргар,
Сенинг отинг Ҳасан қайсар,
Ақлингни олгандир дилбар,
Сенга мингашди гажақдор,
Журинг беклар, йўл олайик.

Сайр этиб ўйнаб-куларсан,
Бир куши элга борарсан.

Шундай ерни опкелдим деб,
Бекларга таъриф қиларсан,
Журинг беклар, йўл олайик.

Шоқаландар йўлни бошлаб,
Паризодлар кула бошлаб.
Қаландарнинг айтган сўзига,
Бу беклар бармоғин тишлаб.
Сўзларим бекларга таъсир қилди деб,
Қаландар борар йўлни бошлаб.

Беклар бу сўзларга бошини кўтаролмай пастга солиб, уялиб, ҳеч нима деёлмай кетиб бораётир. Лекин Малика айёр билан Тилақиз иккови бекларга таъна қилганини билиб, билдирмай табассум қилиб кулишиб бораётир.

Шоқаландар: «Бу бекларни уялтирдим», — деб бекларнинг олдига тушиб, йўлда кетиб бораётир эди, шундай қараса, ўзидан бир тўп одамзод қиз кўринди, йўлнинг орқасида саф-саф бўлиб турибди. Шоқаландар тикилиб қараса, ҳаммаси қиз шохлик шаъни-шавкати билан турибди. Шоқаландар буларни кўриб, димоғи чоғ бўлиб: — Бу иш жуда яхши бўлди, «Йўли бўлган йигитнинг янғаси олдидан чиқади», дегандай бу санамлар бизларнинг олдимиздан чиқиб қолди. Йўлимиз бўлди. Бу беклар битта-битта олди, бизлар энди икковимиз бу қизларни отга ёнқачича мингаштирсак ҳам бўлади, бизга бу қизларни худо берди, — деб шаҳзодага шўхлик қилиб айтди: — Бу қизлар бизларга интиқ бўлган, йўлга чиқиб турган. Худо ўз қудрати билан бизларга бу қизларни берган. Қанча хотин олмоқчи бўлсанг олабер, — деб шўхлик қилиб, бу сўзларни айтиб, қочиб қизларга қараб йўл босиб бораберди. Қизлар Шоқаландарнинг ҳайбатидан, сиёсатидан қўрқиб, йўлни қоқ ёриб, йўл бериб турдилар. Булар билан келаётган Малика паризодларни кўриб, буларга қараб таъзим қилиб турдилар.

Шоқаландар: — Сизлар қандай қизсизлар, нима қилиб турибсизлар? — деди. Авазжон бу қизларни кўриб, отининг жиловини тортиб, қизларнинг ичида Мисбел, Гулзамон деган канизларни таниб, отининг бошини буриб турди.

Шунда Шоқаландарнинг сўзига жавоб бериб, йўлдаги қизлар бир сўз деди:

Сизлар кепсиз паризодни узатиб,
Жой ораста манзил жойлар тузатдик,
Сизларга етарми қизларнинг сўзи,
Биз бўламиз Гулқизойнинг канизи.
Пешвоз чиқ, деб ойим буюрган бизни,
Келсин деб чорлайди бувишим сизни.
Элчи қилиб юборди биздай канизни.

Олдимизда сиёсатли қаландар,
Алар билан бирга шавкатли қизлар,
Ул сабабдан пешвоз чиқди канизлар,
Қолсин деб чорлайди бувишим сизни.
Олдингизда югуриб хизмат қилади,
Қўнгли келса боз қўйнига олади,
Журиг беклар, йўлинг бўлиб қолади.

Бу сўзларни айтар биздай канизлар
Вақтингизни хушлаб гул юзли дилбар,
Бирор кеча меҳмон бўлсин парилар,
Биз билан йўл бошланг турган қаландар.

Ҳар на деб амр этсанг бизлар қилармиз,
Тонг отгунча хизматингда турармиз,
Бирор кеча сизни меҳмон қилармиз,
Паризодлар билан суҳбат қурарсиз,
Журиг беклар, бирга-бирга борамиз.

Сизга маҳтал бўлиб тургандир дилбар,
Сизларга мингашган икки парилар,
Гулқизойим йўлингизга интизор,
Бирга-бирга юриг, давлатли беклар.
Париларман бўлар беклар суҳбатинг,
Сизларга қўп қиладиган хизматим,
Журиг беклар, бирга-бирга борамиз.

Эшитинглар айтган сўзни,
Журигиз сатта беквачча,
Меҳмон бўлингиз бир кеча,
Хизмат қилар қиз-келинча.

Сизларга интиқдир ойимча,
Худойим берган тарбузча,
Бир тиликни тотиб кетинг беквачча,
Қандай бўлса ётиб кетинг бир кеча.
Журинг беклар, бирга-бирга борайик.

Дарвозада йўлга қараб,
Пешвоз чиқдик сизни сўраб,
Келмасмикан, деди Ойим,
Юринг Гулистонга қараб.
Баңдам десин бир худойим,
Яратган қодир илойим,
Кўп интизор сизга ойим,
Журинг беклар, бирга-бирга борайик.

Кўп интизор сизга дилбар,
Йўлни бошланг, Шоқаландар,
Қараб турар Шоҳизаргар,
Канизлар бўлди кўп мустар,
Журинг беклар, бирга-бирга борамиз.

Келинг энди, йўлни бошланг,
Гулқизойим кўнглин хушланг,
Бундай қилиб тўрасизми,
Беклар энди йўлни бошланг.
Юринг беклар, бирга-бирга борайик.

Бувишимиз келмиш бунда,
Қараб турган шу равоқда,
Ўйнаб-қулинг бу чорбоқда,
Журинг беклар, бирга-бирга борамиз.

Шоқаландар бу сўзни эшитиб, бекларига қараб: — Бор-сак борайик, худонинг ҳикматин кўрайик беклар. Ҳар ким-ни биров чақирса борган яхши, бу ерга борсак вақтимиз хуш бўладиганга ўхшайди. «Эр тилаган ерда азиз», деган сўз бор. «Чақирмаса борув йўқ, чақирган ердан қолув йўқ», деган экан, юринглар! — деб отнинг бошини буриб, беклар билан бирга-бирга Гулшанбоққа қараб қола бердилар. Буни

кўрган канизлардан бир нечаси чопиб, беклар келаётир деб, Гулқизойимга хабар берди.

Гулқизойим кўшқларини яхши ораста қилиб, яхши либос-тўшаклардан солдириб, хизматкор санам қизларга буюриб, ўзи Гулшанбоғнинг дарвозасига чиқиб қараса, беклар, парилар, канизлар билан келаётир. Гулқизойим қирқин қизлари билан, неча жоду кўзлари билан пешвоз чиқиб, бекларнинг кўнглини хушлаб, отларини ушлаб Гулшанбоққа эргаштириб дарвозадан ичкарига олиб кирди. Шоқаландар бош беклар, Маликалар отдан тушиб, Гулқизойим билан кўришиб-сўрашиб, димоғлари чоғ бўлишиб, Гулқизойим буларни кўшқига эргаштириб, йўл бошлаб олиб чиқиб, жой тайин қилиб, ҳар қайси ўз мартабаларига яраша жой олиб ўтирдилар. Бу бекларнинг бедов отларини, тулпорларини таблаҳоналарга боғлаб, айил-пуштанларини бўшатиб, сайислар терисини қашлаб, ўхшатиб, созлаб, боқиб қола берди. Шунда Гулқизойим бу бекларнинг, омон-эсон қайтиб келганини узоқдаги-яқиндаги паризод қизларга хабарини юборди. Ҳаммалари эшитиб бу бекларни, маликаларни кўрмоққа йиғилишиб келдилар. Ҳамма келган қизларни мунаққаш яхши кўшқларга бошлаб, остига яхши либос-тўшаклардан ташлаб жой тайин қилиб ўтқизиб, зиёфат устига зиёфат, қанд устига шарбат, ширин устига шароб, таом устига таомлардан торта берди. Ранг-баранг турган паризод қилиб ётир, Гулқизойим хизмат кўриб, ўтиргандир, суҳбат қизларнинг бу қилаётган хизматига хурсанд бўлаётир Малика паризод.

Ҳар чорвоқдан қизлар келиб,
Ҳар алвонда ўйин қилиб,
Бунда келган паризодлар,
Бу ўйиндан хурсанд бўлиб,
Гулқиз ойнинг ишин кўриб,
Ҳар тарафдан қизлар келиб,
Кўшқининг пастада туриб,
Саф-саф турган барно қизлар,
Сибизик найларни олиб,
Сетор-метерини чалиб,
Ҳар алвонда нағма қилиб,

Паризодлар ўйнаб турар,
Нозик беллари буралиб.

Шундай бўлди ўтиришлар,
Паризодлар ўйин бошлар,
Баладдаги кўшиқда туриб,
Меҳмонларнинг кўнглин хушлар.
Қизларнинг ўйинин кўриб,
Гулқизнинг қилган ишига,
Меҳмон қизлар қойил бўлиб,
Бу баладда жоду кўзлар,
Ойдайд тўлган қизил юзлар,
Томоша қилиб сарвинозлар,
Пастда ўйин қилиб ётар.

Ўйин-кулги қилиб қизлар,
Ўйинидан кўнгли тўлиб,
Бу парилар табассум қилиб,
Гулқизнинг ишини кўриб,
Ҳаммаси вақти хуш бўлиб.
Гулқизойим иш бошқарган,
Жами қизларга бош бўлиб.

Гулқиз қилган хизматидан,
Меҳмонларнинг кўнгли тўлиб.
Қаландармаи Шоҳизаргар
Париларга назар солиб.
Ҳамроҳдир Аваз зўравор,
Подшовачча бул муқаррар,
Париларман қатор туриб
Қизларнинг ўйинин кўриб,
Вақти хуш бўп Шоқаландар
Жилва қилиб ақлин олиб.

Ою кундан ҳусни қолиб,
Сарвинозлар ўйин қилиб,
Бу бекларнинг кўнглин олиб,
Сатти барпо санам қизлар,
Ўйин қилдилар буралиб.

Ўйин қилди чувиллашиб,
Гулқиз кетди пастга тушиб,
Қизларнинг қошига бориб,
Кўп қизларга оро бериб.
Ўртага тушгандир қизлар,
Иш кўрсатсак дейди бизлар.
Хизматни бажо қилинлар,
Бунда турган санам қизлар.

Маликаман Тиллақизни,
Чақириб олди Қаландар:
— Пастга тушиб кетма қизлар,
Кўнглинг бўлмагин ночор.
Сен ўрнингдан тура келиб,
Шу мажлисга боргин қизлар.
Гулқизойман бирга тургин.
Учовинг ҳам бирдай бўлиб,
Янги очилган гулдай бўлиб,
Беҳиштдаги ҳурдай бўлиб,
Оқ баданинг қордай бўлиб,
Лабинг сўрса болдай бўлиб,
Кўрган қолсин андай бўлиб.
Сенга Қаландарнинг сўзи,
Гулшанбоғнинг сарвинози,
Бир йигитнинг суйган ноzi,
Гулқизойга ошиқ бўпти,
Шу сўзимни Гулқизойга билдиргин,
Қабул қилсин Гулшанбоғнинг сарвинози.

Шаҳри Зебит элига борар,
Подшолик шавкатин кўрар.
Ўйнаб-қулиб даврон сулар,
Ўйнаб-қулса кўнгли тўлар.
Ҳаммалардан ҳусни қолиб,
Гулқизой деб сарсон бўлиб.
Ногаҳондан бизни кўриб,
Сиру аҳволин билдириб,
Қизил юзини сўлдириб,
Ошиқ бўлиб излаб келган,

Шу сўзимни айтиб бориб,
Сен Гулқизойимга билдириб.

Шу сўзни айтди қаландар,
Ўрнидан турди парилар,
Пастки кўшкига равон бўлди,
Югуриб етди неча қизлар.
Қўлтиғидан сўзи олиб,
Олиб борди сарвинозлар,
Гулқизнинг олдига етди.
Маликанинг қолганини,
Гулқизойим кўриб билди.
Томошани кўринг деди,
Келинг бундай, келинг, деди,
Хурсанд бўлиб туринг, деди.

Бир тарафинда Тиллақиз,
Анга ҳамроҳ бўлиб Гулқиз —
Учовлари бирдай бўлиб,
Янги очилган гулдай бўлиб.
Қизлар турар ўйин қилиб.
Бир-биридан ҳусни қолиб,
Бир-бирининг бўйинига,
Паризодлар қўлин солиб.
Маликадайин гажақдор,
Қаландарнинг айтган сўзин,
Аста-аста билдиради,
Гулқизойга овоз қилиб:
— Қулоқ сол сўзга ойимча,
Жафо тортгандир бир неча,
Кўрмайсизми ошиқ бўлиб,
Сўраб келган бу беквачча.
Шаҳри Зебит дейди жойи,
Зебит элнинг бу подшойи,
Ўз юртида даврон сурибди.
Бир кеча тушида сизни кўрибди.
Сиздай ойим кириб бунинг тушига,
Отим Гулқизойим деб хабар қилибди,
Ота-энаси бохабар қолибди.

Сизни кўриб хуштор бўлибди,
Девларнинг чангига тушиб қолибди,
Ишқингиз ўн тўрт йил хафа қилибди,
Девларнинг қўлидан жудо қилибди,
Сизни об бораман деб ваъда қилибди,
Ҳозирликда жамолингизни кўриб,
Сўзламакка қуввати йўқ турибди.

Кўп йиғлади йўлда шундайин номдор,
Тасалли бергандир Шоҳқаландар.
Неча сўз айтарман мендай гажакдор,
Кўнглингни бўлмагин давлатли шунқор.
Далолат қилади мендай зулфакдор.
Бориб кўрсанг жуда вақтинг хуш бўлар,
Кўндирар ихтиёр билсанг бизда бор,
Кўнглингдан кетсин деб шер билан губор.
Неча сўз айтгандир мендай парилар,
Хафа бўлма мендай ойим куйдирар.

Бу сўзларни айтар Малика айёр,
Табассум қип кулди гул юзли дилбар.
Сўзимни қайтарма жоним гажакдор,
Кўшкига қаради шундайин дилбар.
Подшозода қараб турар муқаррар,
Маликага қараб Гулқиздай дилбар.
Эр изласанг мамлакатдан топилар,
Бемаънига мингашиб бизга нима бор?
Ундай деманг, менинг кўнглим қабарар,
Бу сўзни эшитиб Малика дилбар:
Эрга хотин, хотинга эр даркор,
Ўтмасин ғанимат билгин давронлар.
Сенга ёқар мендай ойимнинг сўзи,
Ошиқ бўлган Каводшоҳнинг ёлғизи,
Эркак десанг ҳар жойлардан топилар,
Ҳар кимга дуч келмас буларнинг изи.
Ўз юртининг булдир соҳибтамызи;
Айтган сўзга кўнинг Шоҳболшоҳ қизи.
Сизни излаб жафо тортиб келибди,
Харидоринг сендан зиёд турибди.

Давронни ўтказмагил гулюзли дилбар,
Англайман сенинг ҳам бунда кўнглинг бор.
Фанимат бил, то ўтгунча давронлар,
Қабул қилгин жоним сендан гажакдор.

Буни эшитиб Гулзамон келди
Буларнинг сўзини англади, билди,
Бу яхши иш кўринг парим деди,
Гулзамон қистай берганидан Гулқизой кулди.

Ана шунда Малика айёр билан Тиллақиз иккови Гулқиз парининг олдига келиб, шаҳзода Маҳмуднинг жамолини таъриф қилиб, Гулқизой парига мақтаб, қизларнинг катта сардори Гулзамон Гулқизга қараб бир сўз деди:

Оҳ урсам тўкилар кўзимдан ёшим,
Сўзимни эшитинг жоним бувишим.
Боғбон бўлиб қизилгулни термакчун,
Жаҳонни сайр этиб ўйнаб-кулмакчун,
Холис ваъда қилиб эдик биз йўлда,
Маҳмудхонга ойим сизни бермакчун.

Қийғир деган куш ўтирар қиёда,
Не кўриб кечирдинг фоний дунёда,
Жамоллари ою кундан зиёда,
Файратидан шоҳлар юрар пиёда,
Хуснин кўрсанг хоним сиздан зиёда.
Қавму қариндошинг қолсин беҳабар,
Сайирбоқда ўйин қилган санамлар,
Ора тушиб турар Малика айёр,
Буларнинг айтганин қилмоғинг даркор.

Шоду хуррам бўлгин гул юзли дилбар,
Инжилмайин қила кўйгин ихтиёр,
Кўнгилга оғир солса бу беклар,
Зарб айласа вайрон бўлар неча шаҳар.
Сизга далолатда шавкатли қизлар.

Ўйнаб-кулсанг кетар кўнгилдан губор,
Сизга керак билсанг, шундайин шунқор,

Дод айласа изин топмай кўп қизлар.
Гулқизойнинг билмаганин билдирди.
Вақтин хушлаб шодиёна куйдирди,
Маҳмудхонга Гулқизойни кўндирди,
Далолатни қилган Малика айёрдир,
Аввалдан ўзининг ҳам кўнгли бор эди.
Ноз қилиб туриб эди, бундай дилбар,
Ахтаргани бунинг ҳам шундай шунқор.
Кўнди дейишиб маликалар парилар,
Қаландарга етказди энди хабар,
Баладги кўшкка бошлади дилбар.
Бекларнинг ёнинда бир-бир парилар,
Танҳо турар шундай Шоҳиқаландар,
Бу бекларга хизмат қилар қаландар,
Ўйин қилиб ўтиргандир парилар.

Ана шунда Малика билан Тиллақиз, Гулзамон учови Гулқизойимни Маҳмудхонга кўндириб, қилган ишларни тиндириб, пастки кўшқдан юқори кўшкка эргаштириб олиб чиқиб, буни Шоқаландарга маълум қилиб, Шоқаландар буни эшитиб, кўп вақти хуш бўлибди. Бу бекваччани ҳам қуруқ юбормайман, — деб катталиқ қилган эди, худои мени ўтирикчи* қилмади деб шукурлар қилиб, шаҳзода Маҳмуд билан Гулқизойимга қуллуқ бўлсин деб ўтиришди. Қайта бошдан ўхшатиб, базм устига базм, томоша устига томоша, беклар малика парилар ўтирар ёнаша. Шу оқшом ўйнаб-қулиб, беклар париларнинг у ер бу еридан ушлаб, димоғларини чоғлади. Пастдаги санам қизлар ўйин устига ўйин, қилиқ устига қилиқ, бирови бировидан тиниқ, ҳаммалари бир-бирига бўйин солиб, ноз билан бир-бирига боққан, кулган, ўйнаган, қилиғи кўрганга ёққан бўйнига гавҳар таққан қизлар бирови бировидан чакқон, бир-бирига қарашган, зулфларини тарашган, ошиқ-маъшуқ бир-бири билан топишган, ўйин жуда қизиган. Қиз-санамларнинг вақти хуш бўлиб, ўйин-томоша қилиб ўтира бердилар.

* ёлғончи

Ана шунда базм жуда қизик бўлди, бекларнинг димоғи Гулқизойимнинг хизматига чоғ бўлди. Тундан анча ўтди. Шоқаландар айтди: — Энди истироҳат яхши. Ўзимиз неча кундан бери тинмай келаётирмиз. Беклар пичигина дам олингизлар, ётингизлар. Шунда беклар, маликалар, қизлар — ҳар қайсилари ўз жойларида шу оқшом етди, эрта билан тонг отди. Тонг отган сўнг жўнамоқ керак, — деб йўлнинг керакли анжом-асбобларини тайёрлаб турди. Шоқаландар: — Энди бундай ўтирманглар, бўлинглар беклар, — деди. Шунда Гулқизойимни шаҳзода Маҳмуд мингаштирди. Шозаргар Бўзтулпорга Тиллақизни мингаштирди. Авазхон Маликани Қоратулпорга мингаштириб олди. Шоқаландар Фиротни миниб олди, ҳаммалари жўнамоқчи бўлдилар. Отларини мингандан сўнг Гулқизойим: — Энди бу юртимдан, униб-ўсган мамлакатимдан кетадиган бўлдим, — деб кўнгли бузилиб, юрак-бағри эзилиб, бирга юрган канизларини кўзи қиймай, ота-энасини бу ерда кўра олмай, улардан розичилик сўрай олмай, хафа бўлиб бир сўз айтаётибди:

Ёшга тўлди буца бу жоду кўзлар,
Айрилиқнинг ўти бағримни тузлар,
Олдимизда хизмат қилган канизлар:
То кўргунча қирқин қизлар, хуш эди.

Оҳ уриб тўкарман кўздан ёшимни,
Ёт элларга ғариб қилдим бошимни,
Кўролмадим ўйнаб-ўсган дўстимни,
Ўйнаб-ўсган тенгу тўшим, хуш энди.

Шундай бўлди менга ҳақдан фармонлар,
Юрагимда бордир ғаму армонлар,
Сирли устун буца кўшқу айвонлар,
Ўйнаб ўсган сайирғоҳим, хуш энди.

Во ҳасрато тушиб зўрнинг қўлига,
Энди миндим мен ҳам отининг белига,
Тақдирим тортибди Зебнат элига,
Ўйнаб ўсган тенгу тўшлар, хуш энди.

Ҳеч кимнинг фарзанди мендай кетмасин,
Гўру Гўристон узоқларга кетмасин,
Ҳасрат билан бу эллардан кетарман,
Юрган кунлар эсга тушса истарман,
Ўз ҳолима қонлар йиғлаб кетарман,
Шоду хуррам манзил жойлар, хуш энди.

Қайтайин йиғлатиб мендай санамни,
Солиб юрагимга доғу аламни,
Розилашиб мен кўрмадим энамни,
Меҳрибоним, қирққизларим, хуш энди.

Худойим кечиргай қилган хатомни,
Жўнар вақтда мен кўрмайин отамни,
Билмайин боғладим зарли путамни,
Қирққизлар канизларим, хуш энди.

Гап эшит, канизлар айтган тилимдан,
Мен ҳам кетдим ўйнаб-ўсган элимдан,
Муштипарман иш келмайин қўлимдан,
Хизмат қилган қирқин қизлар, хуш энди.

Жаҳонни сайр этиб ўйнаб-қулинглар,
Дунёнинг даврини бунда сурунглар,
Менинг учун сиз суҳбатни қурунглар,
Жоду кўзли жононларим, хуш энди.

Ҳар на амир этса шуни қилинглар,
То кўргунча сизлар омон бўлинглар,
Шоду хуррам бўлиб ўйнаб-қулинглар,
Хизмат қилган қирққизларим, хуш энди.

Кетар бўлдим, менинг кўнглим бузилди,
Кўздан ёшим мунчоқ-мунчоқ тизилди,
Кетаримни билиб бағрим эзилди,
Хизмат қилган канизларим, хуш энди.

Худойим сақлагай бандани омон,
Қолмасин бошимда қайғули туман,

Бу элларни қайтиб кўрмаклик гумон,
Сарвинозлар канизларим, хуш энди.

Бу сўзларни айтди Гулқиз зулфақдор,
Чувиллаб йиғлади турган канизлар,
Қўл кўтариб дуо қилди канизлар.
Омин оллоҳ дейди, оллоҳу акбар.
Розилашиб жўнамоқчи гулюзли дилбар,
Сиёсатман қараб турар қалаңдар,
Бу сўзларни айтиб турар қалаңдар:
— Маҳтал бўлиб турадим бу беклар.
Очилган жигадай гулларинг сўлиб,
Кўп йиғлама доғу ҳижрона тўлиб,
Канизларинг қолди дуолар қилиб,
Айтган сўзинг энди сенинг бас бўлиб,
Биз жўнармиз энди буцдан маст бўлиб.

Бу сўзларни айтиб номдор беклар жўнади,
Кейинидан эргашиб неча канизлар,
Хуш келибсиз деб дарвозадан чиқариб боради,
Бир-бири билан рози бўлишиб жўнади.
Гулқизойимнинг қораси кўринмайин кетганча,
Дарвозадан қирқин қизлар қаради.

Умидини узиб қайтди канизлар,
Маст бўлиб боради амалдор беклар,
Барининг сардори Шоҳиқаландар.
Кеча-кундуз беклар йўлни олади,
Узоқ йўлни яқин қилиб боради,
Ҳаммасидан Маликаси сарадир.
Олмос бойлаб азаматлар дастига,
Қарамайди беклар баланд-пастига,
Неча муддат йўллар тортиб ҳаммаси,
Бориб қолди ул қирқ девнинг устига.
Шовқинга ирғийди араби тулпор,
Девларнинг кўзига кўринди дилбар,
Шердай бўлиб йўлга чиқди бу девлар.
Деди: «Эшитмайик анинг сўзини,
Ўлдирайик Гўрўғлининг ўғлини,

Қўлга олсак Маликадай парини,
 Олиб қочсак Қосимшоҳнинг қизини.
 Олиб бориб берсак жоду кўзини,
 Шундайин ҳақласак шоҳнинг тузини,
 Олиб қочсак Маликанинг ўзини.
 Бошқасига қарамасак йўлдошлар,
 Олиб қайтсак Маликанинг ўзини.
 Ҳийлагарлар Торкистонга борганди,
 Не зўр девлар ул беҳабар қолганди,
 Синагарлар тайин ушлаб олганди,
 Ушлаб олиб қочиб бунда келганди.
 Дод айласа эшитмайик сўзини,
 Телмуртайик балки икки кўзини,
 Ўлдирайик Авазжоннинг ўзини,
 Шуйтиб оп кетайик сарвинозини.
 Бу сўзларни айтиб ул замон девлар,
 Япроқ дев буларга бўлибди сардор,
 Шу замонда йўлига чиқди муқаррар,
 Яқинлаб келганди Аваз қаландар.
 Шердай бўлиб турди бунда бу девлар.
 Фиротни ўйнатиб давлатли шунқор,
 Бекларнинг олдида бўлгандир сардор,
 Кўзини очиб қараб эди Қаландар,
 Телпаги кайкайган Шоҳиқаландар.
 Қаландарни кўриб ул замон девлар,
 Бунга қора кўрсатмаклик не даркор?
 Кўзи тушса тайин бизни ўлдирар,
 Йўлга чиқиб буида бизга нима бор?
 Паскам ёрни олиб қоча беринг девлар.

Бу қирқ дев йўлда туриб кўзини очиб қараса, телпаги кайкайиб, Фиротни миниб, Шоқаландар келаётир. Япроқ дев айтди: — Мана бу келаётган Шоқаландар экан. У бизларни кўрса тайин ўлдирмай қўймайди. Энди паст ерни олиб қоча беринглар, қоча беринглар! Бизга Шоқаландарнинг олдида чиқиб, Маликани айириб олмоқни ким қўйибди, — деб кайфи учиб, хаёли қочиб, папалаб-ҳаволаб, гоҳ кўринар, гоҳ кўрипмас бўлиб, тура-тура қочиб кетди. Лекин беклар бу девларни кўрмади, ўз кайфу-сафоси билан келаётган эди:

бу чўлда занглаб ётган ерда дев борлиги-йўқлиги эсларига ҳам тушмади. Бу девлар ўз овулига ўзларидан ўзлари қочиб йўқ бўлиб: «Унда қочмасанг мунда қоч». — деб тоза қочиб Торкстонга кетди.

Шунда беклар ўз кайфлари билан йўл юриб, бир-бирлари билан гаплашиб, чақчақлашиб, тегишиб, сўзлашиб йўлда маст бўлиб келаётган эди. Шу юрганларича йўл юриб, неча манзил мўл юриб, қистаб ела-юрта, аста-аста кела-кела йигирма тўрт шаҳарга кетадиган чорраҳа йўлга етдилар. Шунда Шоқаландар айтди: — Беклар, бу ерга тушиб дамларимизни олайик. Ҳар қайсиларимиз ўз юртларимизга, ўз элатларимизга кетадиган йўлга келдик, отдан тушинглар, — деди. Ҳаммалари отларидан тушиб, кўнгиллари хуш бўлиб отларнинг апил-пушталарини бўшатиб қўйдилар.

Ана шунда ҳаммалари: — Ўзларимизнинг юртларимизга борадиган йўлга етдик. Манзиллар яқин қолди. Бу кун бу ерда ҳаммамиз бир-бировимиздан айрилиб қоламиз, деб бир-бировлари билан омонлашиб, хушлашиб кетмоқчи бўлишиб, тагин ҳаммалари отланишиб олдилар. Беклар, маликалар — ҳаммалари бир-бирлари билан омонлашиб, тўйдан қайтган кишилардай бўлиб, чувиллашиб турдилар.

Шунда шаҳзода Маҳмуд Шоқаландардан миннатдор бўлиб, Шоқаландарни жуда яхши кўриб, айрилиб кетаётганига хафа бўлиб бир сўз айтаётир:

Неча вақт мен ҳам қолдим хор-зор,
Етти йил девларга бўлдим хизматкор,
Отамдай яхшилик қилган қаландар,
Мен кетарман, жоним бовам хуш энди.

Гап эшитинг мендай ўғлон тилидан,
Ажратиб олдингиз девнинг қўлидан,
Сиз мени қутқарган ёмон қўлидан,
Меҳрибоним, Шоқаландар хуш энди.

Ғариблиқда менинг ҳолим билгансан,
Девларнинг чапидан халос қилгансан,
Ғариблиқда менидан хабар олгансан,
Меҳрибоним, жопим бовам хуш энди.

Ғариб эдим, ҳожатимни битказган,
Ёмон кунда зolimлардан қутқазган,
Халос қилиб муродимга етказган,
Меҳрибоним, жоним бовам хуш энди.

Ҳарна десанг айтганингга кўндирган,
Сендай паризодни менга эндиранг,
Хафа эдим, шоду хуррам кулдирган,
Меҳрибоним жоним бовам, хуш энди.

Яқин қолди узоқ тушган кирдикор,
Ул қўлинда ўлди бир неча девлар,
Кейинимга миндирдинг гул юзли дилбар,
То кўрганча хон Қаландар хуш энди.

Мен изладим ўйнаб-ўсган элатни,
Миндириб олганман бу паризодни,
Омон бўлинг, боважоним хуш энди,
Эсон бўлинг, тождорим хуш энди.

Соғ-саломат яна элга борарман,
Ҳар замон ёдга олиб дуо қиларман,
Паризодман ўйнаб даврон сурарман,
Халос бўлиб мен ҳам қайғули кундан,
Шукриллило элга кетиб бораман,
Омон бўлинг, боважоним хуш энди.

Насиб этса бизлар элга борармиз,
Ота-она, тенгу тўшни кўрармиз,
Кеча-кундуз сизни дуо қилармиз,
Сиз ҳам дуо қилинг бовам, хуш энди.

Шоқаландар омон бўл, олгин олдирма ушлаганинг олтин,
тишлаганинг бол бўлсин, бор болам, омин оллоҳу акбар! —
деб фотиҳани бетига тортди. Гулқизойим Малика билан қайта
бошдан кўришиб сўрашиб: — Тақдири илоҳи шул экан. Мен
сизларни норози қилолмадим, тегмайман десам сизлар хафа
бўладиган бўлдинглар. Сизлар ҳам омон бўлингиз, хуш қолингизлар,
— деб Шоқаландарга қараб таъзим қилиб, шаҳзода

билан Гулқизойим, Шоқаландардан, Шозаргардан, Авазхондан дуо олиб, хушлашиб йўлга тушиб кетди. Маликалар ҳам «омон бўлинг» деб кўп яхши сўзлар айтиб-жўнатиб юборди.

Булар жўнагандан кейин Шозаргар ҳам жўнамоқчи бўлиб, беклардан жавоб сўраб, омонлашиб бир сўз айтаётир:

Ақлимни олгандир гул юзли дилбар,
Ёрнинг ишқи мени қилди қаландар,
Мен ўзимга лақаб қўйдим Шозаргар,
Узоқ йўлга ҳамроҳ бўлган биродар,
Ҳамдам бўлган меҳрибоним, хуш энди.

Жафо тортиб юрдик узоқ йўлига,
Ошиқ бўлиб Тилақиздай парига,
Неча кунлар юрдик ёрнинг элида,
Шундай ойим тегди Заргар қўлига,
Ҳамроҳ бўлган Шоқаландар хуш энди,
Қон тўкишдик Қўламтоғнинг белида,
Қон тўкишган меҳрибоним, хуш энди.

Майдон кунда Фиротингни ўйнатиб,
Не девларни зарб кўрсатиб, йиғлатиб,
Иш кўрсатган меҳрибоним, хуш энди.

Дод айласа эшитмайин сўзини,
Кўкка отдинг зўр девларнинг ўзини,
Бориб олдик Оқдевшоҳнинг қизини,
Бирга юрган меҳрибоним, хуш энди,
Фафлат қилган қаландарим, хуш энди.

Қўлимга теккандир бир моҳи анвар,
Менда бордир кўшқи-айвон манзиллар,
Қаттиқ кунда иш кўрсатган қаландар,
Ёри берган меҳрибоним, хуш энди.

Шоҳасан дер: мен ҳам элга борарман,
Элда қолган беклар билан юрарман,
Ҳар замонда келсам сени кўрарман,
Ёри берган меҳрибоним, хуш энди.

Неча вақт ёр деб жафо кўрибман,
Яқин қолди элга бу кун келибман,
Бу йўл билан кетмоқчи бўлиб турибман,
Меҳрибоним, қадрдоним, хуш энди.

Майдон бўлса сотар эрдинг ширин жон,
Олмосингдан кўяр эдинг қирмиз қон,
То кўргунича омонда бўл, Авазхон,
Энди элга қайтмоқ бўлди Заргархон.

Бу Қаландар бованг сенга меҳрибон,
Кетиб бошимиздан қайғули туман,
Энди сен ҳам омон бўлгин, Авазхон,
Меҳрибоним, қадрдоним, хуш энди.

Тиллақиз дер: — Элда даврон сурганмиз,
Икковимиз дўст бўп бирга юрганмиз,
Жаҳонни сайр этиб ўйнаб-кулганмиз,
Шоду хуррам жоним, дўстим хуш энди.

Қулоқ солгин мендай дўстинг тилига,
Кун ҳийлани қилганман Торкистон элига,
Ҳарчанд қилдим менинг ҳийлам бўлмади,
Охир тушдим Заргарбекнинг қўлига,
Сиз кетармиз энди Хурум элига,
Даврон сурсак бу беклар манзилида.
Бошимиздан кетиб қайғули туман,
Бизни олиб элга кетар Заргархон.
Сизга ҳамдам бу кун Аваздай ўғлон,
Меҳрибоним, жоним дўстим хуш энди.

Ҳар на тақдир ёзилганин кўрармиз,
Боришди-келишди бўлиб юрармиз.
Бу сўзларни айтди мендай гажақдор,
Гапирган сўзларим менинг бас қилар.
Жўнамоқчи бўлди энди Шозаргар,
Малика билан Тиллақиз хушлашар.
То кўрганча жоним, дўстим, хуш энди,
Қадрдоним дўстим, жоним, хуш энди.

Шозаргар билан Тиллақиз иккови омонлашиб, хушлашиб Рум элига қараб жўнаб кетдилар. Авазжон, Малика айёр, Шоқаландар — учови буларни жўпатиб, ўзлари бу ерда қолди. Шоқаландар ҳеч нима демай турибди. Авазжон Шоқаландардан, булардан омонлашиб жавоб сўрамоққа ибo қилиб турибди. «Мен ҳам жавоб сўраб кетаман десам, Шоқаландар «Малика айёрни шунча йўлдан олиб келиб, сенга бераманми? Кетар бўлсанг ўзинг кета бер», — демасин деб ҳадик олиб гапиролмай турибди. Шоқаландар ҳам булардан айрилмай турибди. Шунда Шоқаландар: — Юринг энди, болам кетайик, — деб бошлаб Чамбилга қараб юра берди. Авазжоннинг кўнглига келди: «Оббо бу қаландар ўзининг элига қараб қайтмади, йўлда Маликани кўзи қиймай тортиб олиб қўймаса яхши эди-да. Бунинг устига Асад мерган билан, Шодмон мерган ҳам бўлмади. Менга бу қаландар бир зарар қилайин деса ҳам, ёрдамлашар эди, ҳай аттанг», — деб кўп ўйлаб келаёттир. Аваз билан Шоқаландар келаберсин, энди сўзни Асад билан Шодмон мерганлардан эшитинг.

Асад мерган билан Шодмон мерган иккови Кўкламтоғида қолган эди. Мерганлар, қаландарлар Кўкламтоғдан девнинг маконига кетгандан сўнг, маслаҳат қилган эди: «Бизлар энди бу ерда турмайик. Бу ерда турсак, битга-яримга девларинг қочиб, писиб юрганлари бўлса, бизларни ўлдириб қўямасин. Асли қочган номард, энди бундан кетайик. Авазнинг йўлини тўсиб ётайик. Аваз ўлмаса, бир кунлар Маликани олиб келса, йўлда Авазни ўлдириб, маликани ўзимиз олиб келдик деб, Гўрўғлига айтийик. Авазни сўраса Авазхонни қайси бир девлар еб қўйгандир, бизларнинг хабаримиз йўқ деймиз», деб иккови шу маслаҳатни қилиб неча манзил йўл юриб ҳориб-чарчаб Дарбанд тоғига келиб «Оқсоқнинг охирига боқ», деган экан деб, шу Дарбанд тоғида бирови кўлига ашрафи милтиқ олиб, бирови нарли ёйни олиб, Авазхоннинг йўлини тўсиб, тоғнинг белида, йўлнинг ёқасида нисиб ётиб эди. Шунда Шоқаландар билан Авазхон Маликани олиб, буларнинг тикка устидан келиб қолди. Мерганлар Қаландар билан иши бўлмай, Авазни кўриб, ўрnidан туриб сиёсат қилиб, Авазхонга: — Тўхта Аваз, армон билан ўласан, — деб Шодмон мерган бу сўзини айтаёттир:

Ажал ҳайдаб бу ерларга келасан,
Қазонг етди ушбу кунда ўласан,
Келиб мерганларга дучор бўласан,
Тўхта Аваз, энди қайга борасан?

Тўкарман кўзингдан селоб ёшингни,
Кўрмак йўқдир бориб тенгу тўшингни,
Кейнингдан туширгин гул бувишингни,
Охир қилай сенинг бунда ишингни!

Солармиз бошингга қайғули туман,
Биздан қутулмайсан Авазжон омон,
Омон – эсон сенинг кетмоғинг гумон,
Отиб ташлар сени бунда Шодмонхон!

Сени чоқлаб бизлар бунда стармиз,
Маликани бизлар олиб кетармиз.
Ҳаёллама сен Авазхон ўласан,
Рози бўлиб Маликани берасан.

Тўхта Аваз энди нобуд бўласан,
Кунинг битган, бизга дучор келасан.
Беҳуда қилмагин отга зулмди,
Кўролмайсан бориб Чамбил элингди.
Агар отсам армон билан ўласан,
Ҳаёлламай Маликани бер энди.

Сенинг билан кўп жафони кўрганмиз,
Малика деб кўп ерларга борганмиз,
Бизга бергин Малика бувишингни,
Тўкарман кўзингдан селоб ёшингни,
Қарға – қузғун буца есин гўшингни!
Ажал ҳайдаб энди бунда келасан,
Мендан сен қутулиб қайга борасан?
Ёйни тортсам тагин шунда ўласан.

Асқар тоғнинг бошини чалгандир туман,
Бу сўзларни айтар сенга Шодмонхон,
Хабардор бўл, энди қара Авазхон,
Сенга йўқдир бу ерларда меҳрибон!

Ана шунда Авазхон мерганларни кўрди. Шундай қараса, ёйни қўлига олган. Авазхоннинг ҳа демоққа ҳолати қолмади.

Отининг бошини буриб, кейинига қайтгани ҳам бўлмайд қолди. Жуда шошиб, ўларини билиб, мерганларга ҳеч нима деёлмай туриб эди. Шоқаландар бу мерганларнинг авзойини кўриб, мерганларга қараб сиёсат қилиб, бир сўз дейди:

Нодон кўнглинг ҳар хаёлга бўлмагин,
Ёмон кунни Авазжонга солмагин.
Мард бўлсанг номарднинг ишин қилмагин,
Қўйгин энди йўлни тўсиб турмагин!
Сен эшитгин қаландарнинг тилини,
Ўлдирмагин Гўрўғлининг улини,
Соғ-саломат олиб борсин ёрини.
Омон-эсон кўрсин Чамбил шаҳрини.
Белига боғлаган заррин путасин,
Худойим кечирган баъда хатосин,
Соғ-саломат бориб кўрсин отасин,
Нима учун бунча жонни сотасан?
Соғ-саломат элга борсин Авазхон,
Отасини бориб айласин хурсанд.
Номарднинг ишини қилма Шодмонхон,
Аваз ўғлон кетсин бу ердан омон.
Омон-эсон олиб борсин ёрини,
Бориб обод қилсин кирдикорини,
Ўлдирмагин Чамбилнинг кўчқорини,
Бориб кўрсин элда қадрдон бекларини.
Қалима-шаҳодат келар тилимдан.
Ёмонлик келар мерганларнинг қўлидан,
Балки умидингни узгин жонингдан.
Соғ-саломат кетолмайсан қўлимдан.
Бундай бўлиб йўл устида турмагин,
Кейин тур. Авазга даҳл қилмагин,
Ҳолинг билиб тўғри йўлга бора бер.
Авазнинг ўрнига ўзинг ўлмагин.
Кет мерганлар, йўлингдан қолмагин.
Икковинг ҳам нега аҳмоқ бўласан?

Қазонг етса армон билаи ўласан,
Мерганлар бунда нима қиласан?

Шоқаландарга қараб мерганлар бир сўз деди:

Ҳийламан минибсан Фирқўқдай тулпор,
Аваз деб орага тушма қаландар,
Армон билаи сен ҳам ўлма укағар,
Ора тушиб энди сенга нима бор?
Қулоқ солгин мерганларнинг тилига,
Бир кун бордик бизлар Чамбил элига,
Қайта бошдан бек Гўрўғли буюрди:
Хазон бўлса боғда гуллар сўлсин деб,
Ажал етиб паймонаси тўлсин деб,
Авазхон келмасин йўлда ўлсин деб,
Маликани мерган олиб келсин деб,
Авазхоннинг жазосини берсин деб.
Гўрўғли амр этди бизлар келамиз,
Маликани бизлар олиб борамиз,
Авазхонни бунда нобуд қиламиз,
Душман кўрсак жазосини берамиз!

Шунинг учун бизлар кўзлаб турамиз,
Бу ерларда ҳар на бўлсак бўламиз,
Бизлар мерган хон амрини қиламиз,
Кўрмаган кунларни бунга соламиз,
Маликани бизлар олиб борамиз!

Бу сўзларни айтар сенга мерганлар.
Ора тушиб сен ҳам ўлма қаландар!
Кўп яшагин кўп йилгача ўлмагин,
Авазнинг тарафин бунда олмагин,
Ҳолинг билиб сен ҳам йўлдан қолмагин.
Бу Авазга сира бермаймиз омон.
Қўлимизда кетар гул юзли жонон.
Жонворларга емиш булар Авазхон.
Отдим деб ёйин олиб бул замон.
Гўрўғли амрини тутиб бунда келаман.
Аваз билан сен ҳам ўлдинг бу замон.
Энди сира биздан қутулмайсан омон.

Шунда Шоқаландар: «Бу мерганлар отамиз деб, Аваз-хоннинг отини ҳуркитиб юборар, оти ҳуркиса Маликага қийин бўлар», — деб мерганларга қараб бир сўз деди:

Дунё қиёматни ўйладинг,
Қиёмат деб сен жонингни қийпадинг,
Шу сўзни мерганлар ёлғон сўйладинг,
Авазхонга мунча азоб айладинг.
Неча шумлик сўзни сен ҳам ўйладинг,
Ростни қўйиб ёлғон лофни айладинг.
Ростин дегин Чамбил элга бордингми,
Чамбил элда Гўрўғлини кўрдингми,
Бу сўзларни нега айтсин Гўрўғли,
Сен бу ерга Чамбил эздан келдингми?
Хазон бўлиб боғда гуллар сўлдими,
Олло унинг ақли-ҳушин олдимми,
Авазни ўлдир деб жавоб бердимми,
Шул сабабли сендай мерган келдимми?
Бу сўзларни айтар мендай қаландар,
Ростин десам энди ўлдинг мерганлар,
Нега бу сўзни айтсин Гўрўғли шунқор,
Ўзганингдан энди бўлдинг гуноҳқор.
Бу сўзларни айтиб давлатли шунқор,
Чилтон берган буца айёр либосин,
Бошидан кўтарди энди қаландар,
Фиркўкнинг устида Гўрўғли номдор,
Бидирмайин бўлиб юрган қаландар,
Икки мерган бўлиб кетди гуноҳқор.
Бу юрганнинг асли ўзи Гўрўғли,
Ҳамма ишни қилган эди Гўрўғли,
Кўп девларнинг додин берган Гўрўғли,
Авазхонга раҳбар бўлган Гўрўғли.
Ҳеч киши билмасин деб қаландар,
Асли ўзи Авазхонга ғамгузор,
Бу сўзларни англамагин мерганлар,
Иккови ҳам бўлиб кетди гуноҳқор.
Отаси эканин Авазхон билди,
Отасин ишига табассум қилди,
От устидан ташлаб ўзин Авазхон,

Фиротнинг тизгинин бўйнига илди.
Неча сўзлар билан лофни урибман,
Танимайин ожиз бўлиб қолибман,
Ёмон кунда бизга бўлиб меҳрибон,
Узангига бошин уриб Авазжон,
Ҳар гуноҳим бўлса ўтинг отажон.

Узоқ йўлга бирга сафар қилибман,
Қаландар деб танимайин юрибман,
Тавба қилдим отажоним,
Ўтинг мендан мададкорим,
Балад-паст сўзларни лоф урибман,
Балки сизга осий бўлиб турибман,
Мерганларни мен ҳам ҳамроҳ қилибман.
Нодонликман бўлиб кетди гуноҳкор,
Кўп йўлларда ҳалак бўлган мерганлар,
Шу юртларда бирга юрса баччағар,
Улар ҳам оларди гул юзли дилбар,
Бир хаёлга бориб бўлди гуноҳкор.
Гуноҳидан ўтинг давлатли шунқор.
Сўз бергандир мерганларга жодугар,
Сўз бермаса мерганларда нима бор.
Қабул қилинг Авазжоннинг сўзини,
Ўдирмангиз мерганларнинг ўзини,
Соғ-саломат кўрсин ўғил-қизини,
Серғайтмангиз шўрликларнинг юзини.
Бир гап билан бўлиб кетди гуноҳкор,
Гуноҳин тиладим мендайин шунқор.
Мерганларнинг гуноҳини тиладим.
Мерганларга айтган менинг шартим бор,
Ўғил-қизим эсга олиб мерганлар,
Бу сўзларни йиғлаб айтди бояжбор,
Тасалли бериб эди мендайин шунқор,
Хафа бўлиб эди унда мерганлар.
— Юрагинг тўлмасин дийдаи ғамда,
Соғ-саломат сизни Чамбил элтмасам,
Маҳшар куни сенинг қўлинг ёқамда.
Шундай мерганларга айтган сўзимди,
Саломат кўрасан ўғил-қизингди,

Бу сўзларни айтган эдим муқаррар,
Гуноҳин тиладим мендайн шунқор,
Қандай бўлса бўлмасин—да гуноҳқор.
Ўғли қизи йўлигадир интизор,
Тилади гуноҳин Аваздай шунқор.
Авазнинг сўзига хурсанд бўп номдор,
Гуноҳидан ўтди Гўрўғли номдор.
— Соғ-саломат бора берсин мерганлар.
Ота-бола топишгандир муқаррар,
Остида ўйнайди қанотли тулпор.
Авазга мингашган Малика айёр,
Чамбил элига жўнай берди бу беклар.
Остида ўйнайди тулпор Фироти,
Яқин қолди энди Чамбил элати.
Бошлаб бораётир довруқли номдор.
Ўйнаб—кулиб Маликадайн дилбар,
Отаси билан бирга Аваздай номдор.
Шоду хуррам йўл тортади бояқбор.
Той қилиб дашту даласин,
Кўринг Чамбилнинг тўрасин,
Кечаю кундуз йўл тортади,
Кўрсак деб Чамбил қорасин.
Хон Гўрўғли ҳамроҳ қилган,
Авазхондайн боласин.
Йўлда қичар бедов отди,
Беклар олган паризотди,
Кеча—кундуз йўл тортди,
Чамбил элга яқин етди.
Полапон тоғидан ўтди,
Шуйтиб қилди ғайратди,
Бу беклар қичаб йўл тортди,
Кўрсак деб Чамбил юртди.

Остидаги бедов оти,
Йўлларнинг танобин тортди,
Беклар қилди ғайратди,
Хон Гўрўғли яқин етди.
Жаҳон титраб бекнинг овозасига,
Келиб қолди Чамбил дарвозасига.

Бўлиб кетган эди бундан қаландар,
Юртин сўраган Юсуфбек шунқор,
Маликани олиб давлатли беклар,
Қаватида Авазбекдай зўравор,
Фулғула бўп қолди Чамбилдай шаҳар
Пешвоз чиқиб қолди неча амалдор,
Ўрдадан чиқдилар неча гажақдор,
Йиғилишган катта-кичик кўп қизлар.
Ўрдага бошлади гул юзли дилбар,
Авазга мингашган Малика айёр,
Отдан тушириб олди неча парилар,
Ўрдада ўртага олди санамлар.
Ўртада ўтирар Малика дилбар,
Хизмат қилиб юрар неча парилар.
Яна баҳор бўлса очилар гуллар,
Гулни кўрса маст бўп сайрар булбуллар,
Малойик суратли гул юзли дилбар.
Маликани ўртага олиб шу замон,
Хизмат қилган катта-кичик гажақдор,
Саф бўп турган қанча қизман хотинлар.
Шундай бўлиб келди Гўрўғли номдор,
Пойтахтга миниб шундайин беклар,
Юртни сўраб турган Юсуф маҳрам бор,
Югуриб-елиб хонга қилди хизматлар,
Қолиб кўрди ўсган шаҳрини.
Обод қилсам деди кирдикорини.
Авазхонга бермак бўлди бул замон.
Олиб келган Маликадай парини.
Йиғилишган катта-кичикларини,
Хон Гўрўғли буюргандир,
Қилинг дегаңди бугун тўйини,
Энди Чамбил элатлари.
Кўрсин тўй асбобларини.
Хон Гўрўғли амр қилди,
Амалдорлар тайёр қилди.
Анжомларни созлаб олиб,
Тўй асбобларни бажо қилди.

Ана энди шундай қилиб, буларни шу сўзда қўйиб, энди-ги гапни Гўрўғлининг қаландар бўлиб Чамбилдан кетганин эшитинг.

Хон Гўрўғли Авазхонни Маликага юбориб эди. Авазхон Маликани олиб келаман деб қасам ичиб қўйганини кўриб, ноилож жавоб бериб қўйган эди. Авазхон жўнаб кеттандан сўнг Гўрўғли айтди: «Авазхон, бу Маликани олиб кела олмайди, шу юртда ўлиб кетади. Бунинг орқасидан ўзим бормасам бўлмайди», — деб Чамбил юртини Юсуфбек деган махрамига топшириб, ўзи ҳеч кимга билдирмай. Авазхоннинг орқасидан қаландар бўлиб кетган эди. «Аваз девларнинг қўлида ўлар, ғарибу Гўристон бўлар. Торкистон узоқ мамлакат, унда кўп катта девлар бор, Авазхон қасам ичиб қотди», — деб Гўрўғли бир куни чилтон-қаландар бўлиб чиқиб кетган эди. Бунинг сиридан ҳеч ким воқиф эмас эди. Шундай қилиб, Авазхон билан бирга юриб келаётган эди.

Ана шундай қилиб, мерганларнинг олдига келганда айтмайин деса ҳам бўлмагани учун Гўрўғли ўзини билдирган эди. Мерганлар Гўрўғлини кўриб қочиб, шарманда бўлиб кетди. Буларнинг орқасидан Авазхон Гўрўғли отаси билан шоду хуррам бўлиб топишиб, димоғи чоқ бўлиб, «Менга ҳамроҳ бўлиб юрган отам экан, мен бошқамикан, бошқа одамга менинг сирим маълум бўлдимикан деб кўп ўйда эдим», — деб Гўрўғлини кўриб, вақти хуш бўлиб, бирга-бирга Чамбилга келди. Бу бекларнинг келаётганини мерганлар айтган эди. Чамбил элнинг ҳамма амалдорлари буларнинг олдига пешвоз чиқиб, омон-эсон юртига, ўзининг униб-ўсган элатига олиб келдилар. Беклар, амалдорлар Гўрўғли билан Авазхонни тушириб олди. Қиркин қизлари Юнус пари билан Мисқол пари бош бўлиб, Чамбилнинг ҳамма амалдор-бекларининг ойимлари, хотин-қизлари билан Малика айёрни тушириб олиб, ўрдага олиб кирдилар. Бир-бировлари билан кўришган, сўрашган, ҳол-аҳволларини бир-бировларига айтишган. Шундай шоду хуррам бўлишиб ойимлар ўтирди.

Гўрўғлибек ўз шону шавкати билан ўғлининг пойтахтига чиқиб, омон-эсон ўз даргоҳида ўтирди. Шунда Гўрўғлибек Малика айёрни Авазхонга бермоқчи бўлиб, Чамбил элнинг ҳамма катта-кичиклари: «Малика айёрнинг тўйини

тайёрланглар, Маликани Авазхонга никоҳ қилиб берайик»,
– деб буюрди. Ҳамма беклар тўй асбобини тайёрлади.

Шу ишни қилиб Гўрўғли номдор,
Тўрт ярим лак бедов сувор амалдор,
Неча беклар бўлиб ётир хизматкор,
Ҳар замон буюрар Гўрўғли номдор.
Айтганини тайёр қилар маҳрамлар,
Обод бўлиб қолди Чамбилдай шаҳар,
Тўй бошламоқ бўлди буцадайин беклар.
Ўзбекистон элга кетгандир хабар,
Катта-кичик йиғилгандир ўзбеклар.
Олтин етиб, олтин қовоқ отқириб,
Тўй бермоқчи энди улоқ чоптириб.
Ошиқ фаҳми оқшом кеча,
Ҳолин билмайди бир печача,
Йиғилишган сатга норча,
Кўпқарига талаб қилиб,
Ўн икки мингча бойвачча.
Санаб кўрган одам йўқдир,
Тахминан ўн икки мингча.
Кўпқари чиқармоқ бўлди,
Саф турган беквачча.
Уст-устига ташлаб турар,
Чопаверди қирқ кунгача.
Не гўзаллар отин солиб,
Ҳар замон улоқни олиб,
Эшитинг беклар оҳу зориини,
Обод қилди келиб Чамбил шаҳриини.
Тўйлаб бермоқ бўлди Аваз ўғлонга,
Ул замонда Маликадай париини.
Шу ишларни қилди Гўрўғли шунқор.
Йиғилишиб келган яхши парилар.
Қирқ кеча қирқ кундуз тўй қилиб беклар,
Бўлаётир турли-турли базмлар.
Базмлари кўп қизиқлар,
Қирқ кун тўй қилди беклар,
Толиб қолди маликалар, бу беллар,
Оғриб қолди унинг позик беллари,

Ҳофизларнинг кўриб қолди тиллари.
Бек Гўрўғли шуйтиб дарёдай тошди,
Шу тўйнинг байрами ҳаддидан ошди,
Ҳар қилган ишлари жуда ярашди,
Унга қараган кўз қамашди.
Бел Авазнинг олиб келган ерини,
Кўрган сулув бари офарин дейишди.
Қойил бўлиб Авазхоннинг ишига,
Ҳеч гами қолмади деб тарқашди.
Шоҳлар чиқса тортар нуқра карнайни,
Тузайди унга муносиб жонни.
Хизмат қилиб қўли ишга текканга,
Бек Гўрўғли берди катга сарпойни.
Олиб келиб бу майдон катга қозини,
Чувиллатиб овулниг хотин-қизини,
Тунда дуо қилиб ишни битириб,
Никоҳ қилди Маликаниг ўзини.
Ана энди буниси ҳам бўлди деб,
Қўйнига солди-ку Аваз кўзини.
Бек Гўрўғли катта қилди ҳимматни,
Шу тўйда ўзини жуда талатди.
Ҳар ким ниятини шундай оқ қилса,
Файрат билан кўринг муродга етди.
Тилади ёмонлар йўқ бўлар кетар.
Яхши тўғрилиқ билан мақсадга етар.
Ёмонлик билан ҳеч ким ҳеч нима бўлмайди,
Ахири ёронлар тўғрилиқ ўтар.
Ёмонликнинг ҳеч элда йўқ ривожи,
Ҳар на деса тўғрилиқ билан битар.
Бек Гўрўғли шуйтиб ўтган оламдан,
Қилган ишин ҳали одамлар ёд этган.
Ўзи ўлса ҳам сўзи қолди жаҳонга,
Қисматга давр буни ёд этар.
Ҳар ким бўлса, тўғри бўлса ёронлар,
Тўғри одам хор бўлмас, муродга етар.
Ёмон кўрар ёмонликнинг жазосин.
Ахири шу иш бошига етар.
Унинг ёмонлигини биров тортмайди,
Ёмонлиги билан йўқ бўлар — кетар.

Кўрдингизми Асад билан Шодмонди,
Йўқ қиламиз деди Аваз ўғлонди,
Бахиллик қиб куннаб шундай полвонди,
Қойил қилармиз деб Гўрўғли хонди.
Иши ноҳаҳ эди уни кўрдингми,
Шу туриши ўлгандан ҳам ёмонди.
Доим еган Гўрўғлининг тузини,
Ўлгудай душман бўп Аваз кўзига,
Худой мартаба берган Авазга,
Асад Шодмон қайтиб олар ўзига,
Моховдай бўп бир бурчакда ўтирар,
Қарай олмай Гўрўғлининг юзига.
Душман бўлган билан тенг бўп қоларми,
Баробар бўлолмай Аваз изига,
Аваз унинг қилган ишин иш демай,
Хизматкор деб тенг кўрмайди ўзига.
Мункир келиб Авазхоннинг тузига,
Қанча ёмонликни қилди ўзига,
Қирқ йигит ҳам ўлиб юрар бариси,
Ичидан қойил бўп Аваз тузига.
Холдор маҳрам ўн йигитман қувониб,
Ерга уриб қўшади ҳар бир сўзига.
Полвон Аваз гапирма деб қўй деди.
Бир гапларни лойиқ кўрмай ўзига.
Аҳмад сардор ўлиб қолди серрайиб,
Ёруғ дунё қора бўлиб кўзига.
Ўлганидан ҳа-ҳа дейди, кулади,
Қозон қуя суртгандай бўп юзига.
Ўлганидан Аваз тоза ўғил дейди,
Ҳеч ким қулоқ солмай бунинг сўзига.
Яхшиликман Аваз етди муродга,
Минди доим назаркарда Фиротга,
Қувонмаган элда одам қолмади.
Бек Гўрўғли назаркарда полвонда,
Боласини еткарди шундай мақсадга.
Шуйтиб мен тўйни энди тарқатиб,
Достониини байтларман ўхшатиб,
Қиссани ушбу кун тамом этдим.

Ана энди шундай қилиб, Авазхон билан Гўрўғли султон Торкистон юртига бориб, шаҳзода Маҳмудга Гулқиз ойимни олиб бериб, икковининг вақтини чоғлаб, ўзлари омон-эсон Малика айёрни Чамбилга олиб келиб, Малика айёрни Авазхонга қирқ кун тўй-томоша қилиб, никоҳлаб берди. Чамбил юртида Гўрўғли султон вақтиларини хушлаб, димоғларини чоғлаб, шоду хуррам бўлиб, ўзининг пойтахтига ўтириб қолди. Дўстлар шод, душманлар ғамли бўлиб, Асад, Шодмон уялиб қолди. Буларнинг уялганини Авазхон, Гўрўғлихон билади. Нима ишлар йўлда бўлганини бошқа қирқ йигитлар билмайди. Бу икки мерганни Гўрўғли султон ўлдирар эди. Гўрўғли султондан Авазхон йўлда сўраб тилаб олди. Шунинг учун буларнинг гуноҳини ўтди.

Ана шундай қилиб, Гўрўғли шоду хуррам бўлиб, пойтахтга чиқиб, аркони давлат билан ўйнаб-кулиб, дунёда яшаб юра берди. «Малика айёр» достони соб бўлиб, мурод-мақсадга етди.

Адабий-бадиий нацир

ЎЗБЕК ХАЛҚ ДОСТОНИ

МАЛИКА АЙЁР

Муҳаррир
Маъмура ҚУТЛИЕВА

Тех. муҳаррир
Вера ДЕМЧЕНКО

Бадий муҳаррир
Уйғун СОЛИҲОВ

Мусаҳҳиҳ
Наврўз БЕКМУРОДОВ

Компьютерда саҳифаловчи
Дилдора ЖЎРАБЕКОВА

Босишга 1.02.2011 й.да рухсат этилди. Бичими 84x108 1\32.
Босма тобоғи 7,75. Шартли босма тобоғи 13,02.
Гарнитура «Baltika Cyt + Uzb». Офсет қоғоз.
Адади 1000 нусха. Буюртма № 30.
Баҳоси келишилган нарҳда.

«Янги аср авлоди» НММда тайёрланди.
«Ёшлар матбуоти» босмахонасида босилди.
100113. Тошкент, Чилонзор-8. Қатортол кўчаси, 60.

Мурожаат учун телефонлар:

Нашр бўлими — 278-36-89; Маркетинг бўлими — 128-78-43
факс — 273-00-14; e-mail: yangiasravlodi@mail.ru
Ҳамкоримиз: *kitobxon.uz*